

FAGRAPPORT FORSTUDIE
Visjons- og plattformbygging
2030

Februar 2012
Stiklestad Nasjonale Kultursenter

INNHOLDSFORTEGNELSE

VISJONS- OG PLATTFORMBYGGING 2030	1
INNHOLDSFORTEGNELSE	2
FORORD	3
SAMMENDRAG	4
BAKGRUNN	6
FORMÅL	7
RAMMER	7
VARIGHET	8
ORGANISERING	8
ARBEIDSMÅTE	9
OPPSUMMERING MOTTATTE INNSPILL	11
Refleksjoner med hovedvekt på feiring	11
Refleksjoner med hovedvekt på forskning	12
ARBEIDSGRUPPENS VURDERING OG KONKLUSJON	15
FORSLAG TIL ORGANISERING AV VIDERE ARBEID MED 2030	18
Prosjekt mangfold mot 2030	18
Aktørbilde	19
Videre organisering	20
AVSLUTNING	21
VEDLEGG	
1. HISTORISK OPPSUMMERING	22
2. ERFARINGER UNIONSJUBILEET 2005 OG GRUNNLOVSJUBILEET 2014	26
Unionsjubileet 2005	
Grunnlovsjubileet 2014	

Illustrasjon på forsiden:
Det norske riksvåpen er et av verdens eldste og
har hatt tilnærmet samme form siden middelalderen.

FORORD

Forstudien «Visjons- og plattformbygging 2030» ble opprettet av styret for Stiklestad Nasjonale Kultursenter 30. september 2011 for å beskrive ideplattform og innganger til 2030-perspektiv og utrede forslag til prosjektstruktur for en felles visjonsprosess mot 2030 for regionen.

Forut for opprettelsen av forstudien har det vært arbeidet med ideen i en interimperiode på nærmere 3 år. Dette har innbefattet samtaler og drøftinger med ressurspersoner både innenfor academia, politikk, kirke og offentlige samfunnsinstitusjoner. Dette arbeidet resulterte i en presentasjon av ideen for arbeidsutvalget i Trøndelagsrådet 24. juni 2011. For å følge opp saken ønsket arbeidsutvalget i Trøndelagsrådet å sette opp 2030 som tema i Trøndelagsmøtet i januar 2012.

Med dette som utgangspunkt søkte SNK om midler til å gjennomføre en utredning av 2030-perspektiv fram mot Trøndelagsmøtet. Søknaden ble innvilget, og forstudien er finansiert av Nord- og Sør-Trøndelag fylkeskommune i tillegg til egeninnsats fra Stiklestad Nasjonale Kultursenter og Olavsfestdagene.

Forstudien har gjort det mulig å knytte til oss en rekke anerkjente fagfolk, og vi vil gjerne takke alle som har vært med og bidratt med fagnotat og samtaler i løpet av interim- og forstudie-periode. De har alle vært med på å berike prosessen, utvide horisont og synliggjøre muligheter.

Veien fram mot 2030 vil nødvendigvis bestå av mange prosjekter med ulike prosjekteiere, målsetting og oppstartstidspunkt. Denne forstudien er et forsøk på å initiere en «samlet start» som kan bidra til at prosjekt mangfoldet trekker i samme retning og at saken løftes både til et nasjonalt og internasjonalt nivå.

Stiklestad – Trondheim, februar 2012

Borghild Lundeby
prosjektleder

Per Ivar Maudal

Tor Einar Fagerland

Per Steinar Raaen
Prosjektansvarlig

SAMMENDRAG

Slaget på Stiklestad har hatt en viktig plass i nordmenns bevissthet som et religiøst, politisk og kulturelt nasjonssymbol på samme måte som Nidarosdomen har vært Norges nasjonalhelligdom. Nasjonsbygging og nasjonalfølelse handler blant flere ting om hvordan vi forvalter våre felles historier og hvordan dette kan bidra til å binde oss sammen kulturelt på tvers av tid, rom og ulikheter. Brukt på en god måte kan slike fellesskapssymboler være med på å skape forankring og gi trygghet til å møte nye utfordringer.

De rettslige, politiske og religiøse forhold er i stadig endring; en økumenisk utvikling innenfor det religiøse området, utviklingen til et multikulturelt samfunn og store bevegelser i tenkning både i Norge og Europa for øvrig om nasjonalstatens rolle, tilsier at behovet for å reflektere rundt denne type problemstillinger er sterkt tilstede.

Denne forstudien er et første skritt fram mot tusenårsmarkeringen av 1030. Arbeidet er bl.a. basert på nyskrevne innspill fra en rekke nasjonalt fremstående forskere og/eller samfunnsaktører innenfor ulike fagfelt. Et viktig steg er det også at Stortingets kulturkomitee enstemmig har avgitt følgende merknad til statsbudsjettet 2012:

Komiteen er kjent med Stiklestad Nasjonale Kultursenters (SNK) arbeid mot nasjonsjubileet i 2030. Komiteen vil peke på Stiklestads historiske betydning for stat, monarki og kirke, og minner om den nasjonale oppgaven SNK har med å forvalte og formidle denne delen av vårt folks historie. Komiteen vil understreke betydningen av at SNK kan videreutvikle aktuell formidling basert på denne kjernehistorien, også med perspektiv mot 2030. Komiteen har i denne sammenheng merket seg at SNK har startet opp et forberedende arbeid rettet mot oppstart av et flerfaglig forskningsprogram. Komiteen vil understreke betydningen av at SNKs arbeid fram mot 2030 er basert på et best mulig kunnskapsgrunnlag, og at et slikt program har nasjonal forankring.

Med bakgrunn i de ulike innspill vi har fått i løpet av prosessen mener prosjektutvalget det er grunn til å kunne konkludere med følgende:

- 1000-års markeringen av 1030 og slaget på Stiklestad vil være en av de viktigste nasjonale begivenheter i vår nære framtid.
- Tiden fram mot 2030 må brukes til å utvikle og formidle en fornyet forståelse av vårt lands grunnhistorier. Det vil være avgjørende å fokusere på det universelle og internasjonale.
- Vi har dokumentert et tydelig behov og en interesse for ny kunnskapsutvikling knyttet til Olavsarven og Norge 2030. Temaene spenner over mange fagområder og har stor samfunnsrelevans.
- Arbeidet med forberedelser til 2030-jubileet bør starte nå, og det første skrittet bør være å etablere et **nasjonalt flerfaglig forskningsprogram** med 2030 som siktepunkt.
- Det nasjonale forskningsprogrammet bør ha en varighet på 10 år for å ta opp i seg bredden av fagområder og nødvendig samarbeid, kommunikasjon og kunnskapsdeling mellom de ulike fagfelt.

- Det bør underveis i forskningsperioden legges opp til en sentral formidlingsdel som ivaretar kunnskapsutvikling i det offentlige rom parallelt med selve forskningen. Det vil si at forskningsprogrammet må følges av nasjonale debattkonferanser, nasjonal skoleformidling, studieprogram, bokverk og dokumentasjon.

Vårt mål er at dette initiativet skal ha en viktig funksjon når det gjelder å påskynde forberedelsesprosessen på nasjonalt nivå og legge til rette for en reflektert og bred folkelig oppslutning mot feiringen i 2030. Det er i vårt multikulturelle samfunn kanskje enda viktigere enn før å arbeide for samfølelse og gjensidig forståelse. Feiringen i 2030 kan bidra i en slik retning dersom perspektivene mot 2030 settes i respekt for ulike verdigrunnlag og meninger og i respekt for det enkelte menneske.

Bredden av aktører som bør involveres i prosessen mot 2030 er meget stor. Initiativet til denne forstudien har hatt et regionalt utspring; Stiklestad som politisk, kulturelt og religiøst symbolsted er naturlig omdreiningspunkt for 2030, samtidig som Olavsfestdagene og Nidarosdomen er selvsagte aktører både regionalt og nasjonalt. I det videre arbeid er det imidlertid av avgjørende betydning at det nasjonale nivået involveres så raskt og i så stor grad som mulig. Prosjektgruppen anbefaler derfor at det etableres en ny forstudie som utreder hvordan arbeidet mot 2030 kan organiseres videre og som tar initiativ til å involvere det nasjonale nivået i forberedelsesarbeidet mot 2030. Det anbefales videre at STFK, NTFK og SNK er prosjekteiere av en slik forstudie og at prosjektansvaret legges til SNK.

Slaget på Stiklestad i 1030 representerer et av de største vendepunkt i norsk historie og var avgjørende for nasjonsbyggingen både i middelalderen og nyere tid; det definitive gjennombruddet for kristendommen, etableringen av et varig rikskongedømme og begynnelsen på det som skulle bli Norge. Det er vanskelig å forestille seg det norske samfunnet uten de grunnleggende politiske og religiøse endringene som disse begivenhetene førte med seg. Med dette som utgangspunkt bør 1000-årsmarkeringen for 1030 være en nasjonal begivenhet initiert av nasjonale myndigheter.

Olav faller på slagmarken på Stiklestad. Tegnet av Halfdan Egedius

BAKGRUNN

Slaget på Stiklestad i 1030 har hatt en viktig plass i nordmenns bevissthet som et religiøst, politisk og kulturelt nasjonssymbol på samme måte som Nidarosdomen har vært Norges nasjonalhelligdom. Nidarosdomens riksfunksjon som kronings-/signingskirke bekrefter Kongens symbolske tilknytning til Olav den hellige. Det norske riksvåpenet – uforandret siden middelalderen – har martyrøksa som Olav ble drept med på Stiklestad som sentralt element sammen med maktens løve. Dette er et uttrykk for sammenhengen mellom stat og kirke. Den norske kirke har i sitt våpen ei Olavsøks plassert på hver side av Kristuskorset som symbol på kirkas tilknytning til Olav.

Med dette som utgangspunkt bør 1000-årsmarkeringen for 1030 være en nasjonal begivenhet initiert av nasjonale myndigheter. Som grunnlag for en reflektert og verdig jubileumsmarkering ser vi for oss opprettelsen av et flerfaglig nasjonalt forskningsprogram som kan etterfølge forskningsprogrammene for 1905 (Unionsjubileet 2005) og 1814 (Grunnlovsjubileet 2014). Med 18 år igjen til 2030 er det tid til å tenke et 10-årig forskningsprogram som går eksempelvis i perioden 2015 – 2025, og at tiden fram til 2015 benyttes til planlegging og forprosjektering av hovedprogrammet, mens tiden etter 2025 brukes til å forberede selve 1000-årsmarkeringen.

Temamessig har 1000-årsmarkeringen en mulighet til å belyse samvirket mellom religiøse, politiske, juridiske og kulturelle forhold. Det er derfor et poeng at arbeidet er flerfaglig fundert og at perspektivene mot 2030 tar opp i seg at vi er et samfunn i utvikling. Vårt lands grunnhistorier har på denne måten mulighet til å tolkes inn i en forståelse om et inkluderende og mangfoldig fellesskap. Ambisjonen er at perspektivene mot 2030 skal ha både nasjonale og internasjonale dimensjoner.

For å skape en plattform for arbeidet er det nødvendig å gå inn i en grunnleggende prosess hvor man stiller spørsmålet om hvorfor og hvordan vi skal feire 2030. Et nasjonalt jubileum er et uttrykk for en offisiell identitets- og minnepolitikk som baserer seg på hvordan 1030 tolkes av samtida.

Den norske kirkes våpen (Olavsmerket).

Det er Hellig Olavs martyrdød som har gjort øksen til et meningsfullt symbol både nasjonalt og kirkelig. Olavsmerket peker tilbake på den sentrale begivenhet i den universelle kirkes norske historie.

Det er naturlig at Trøndelagsregionen har tatt initiativ til å starte en prosess for å utvikle en felles ideplattform for 2030-forståelsen og -muligheten. Prosessen bør som første steg ta sikte på å etablere grunnlag og perspektiver for et nasjonalt flerfaglig forskningsprogram som bidrar til kunnskapsutvikling og en reflekterende prosess fram mot 2030. Arbeidet må struktureres slik at prosessen blir inkluderende og byggende for regionen og samtidig løfter saken til et nasjonalt nivå. Denne forstudien er et forsøk på å initiere en slik prosess mot 2030. I lys av dette er den enstemmige merknaden til statsbudsjettet 2012 fra Stortingets kulturkomite vedrørende 2030, et skritt i riktig retning.

FORMÅLET MED FORSTUDIEN

Å beskrive idéplattform og innganger til 2030-perspektiv og utrede forslag til struktur for en videre refleksjonsprosess mot 2030.

RAMMER

Stortingsvedtaket om knutepunktstatus i 1995 ga Stiklestad Nasjonale Kultursenter som nasjonalt oppdrag å formidle alle sider ved Olavsarven. Arbeidet med denne forstudien oppfattes som et ledd i dette samfunnsoppdraget, og SNK ser det som naturlig å fylle en sentral rolle i det videre arbeidet i denne prosessen fram mot 2030.

For øvrig vises til følgende stortingsmeldinger:

St. meld nr. 22 (1999-2000), *Kjelder til kunnskap og oppleving* om museenes samfunnsoppdrag: *“Føremålet med offentlege løyvingar til musea er at dei skal tena samfunnet og samfunnsutviklinga ved at verksemda gjev høve til studiar, opplæring og oppleving”* (s. 75).

St. meld nr. 48 (2002-2003) *Kulturpolitikken mot 2014* om behovet for aktualitet og relevans i museumsoppdraget: *“Musea . . . skal mellom anna gjera historia og kulturarven relevant her og no.”* Og vidare: *Musea skal vera arenaer for kunnskap og opplevingar og skal vera ei kjelde til kritisk refleksjon og skapande innsikt for nolevande menneske gjennom å knyta notida saman med fortid og framtid.”* (Kap 11.6.3.6)

St.meld nr. 49 (2008-2009) *Framtidas museum* om behovet for faglig kvalitet og styrket samfunnsansvar: *“Selve samfunnsrollen eller samfunnsoppdraget for museene ligger i å utvikle og formidle kunnskap om menneskers forståelse av og samhandling med sine omgivelser. I dette ligger stor faglig frihet og samtidig utfordringer for museene i å definere*

og avgrense hva som er relevant og viktig i et samfunnsperspektiv. Dette er et faglig kjernesporsmål i museene som krever kontinuerlig analyse og refleksjon.” (s 145)
Og videre: “Nå skal utvikling av museene som museumsfaglige kunnskapssentra og solide organisasjoner prioriteres. Museene skal bli i bedre stand til å utvikle seg som profilerte samfunnsinstitusjoner.” (s 146)

VARIGHET

Forstudien hadde oppstart 30. september 2011 og har hatt en varighet på 3 mnd.
Forstudien avsluttes ved presentasjon på Trøndelagsmøtet 9. januar 2012.

ORGANISERING

Prosjekteiere: NTFK, STFK, SNK

Prosjektansvarlig: SNK v/ konservator Per Steinar Raaen

Styringsgruppe: Styret for SNK

Prosjektgruppe: Borghild Lundeby, SNK - prosjektleder
Per Ivar Maudal, Olavsfestdagene
Tor Einar Fagerland, NTNU

Det er i tillegg ført uformelle samtaler med relevante ressurspersoner innenfor mange ulike miljø: NTNU, HINT/HIST, UiO, UiB, UiT, Menighetsfakultetet, Biskopen i Nidaros, Stiklestad kirke, Katolske miljø, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider, Nasjonalt pilegrimssenter, Riksantikvaren, Offentlig forvaltning nasjonalt og regionalt, VRI, Politiske miljø nasjonalt og regionalt, Næringsliv.

ARBEIDSMÅTE

Arbeidet med forstudien har vært delt inn i to områder:

DEL 1: VISJON OG PLATTFORM

Del 1 a) Eksterne innspill

For å skape et så bredt idégrunnlag som mulig, har vi hentet inn notat fra flere forskere med ulik fagbakgrunn og fra sentrale aktører innenfor relevante samfunnsområder. Vi har tatt utgangspunkt i fagpersoner som gjennom samtaler, foredrag eller kronikker har vist en interesse eller engasjement for Olavshistorien. Vi har i vår forespørsel lagt til grunn at 2030 skal feires som et offisielt nasjonalt jubileum. Ut fra dette ble det stilt spørsmål om hvilke perspektiver og problemstillinger som de ulike ressurspersoner kunne se som relevante ut fra sitt faglige ståsted. Formålet på dette stadiet har vært en første sondering av utviklingspotensial i tematikken. Denne prosessen er ikke ferdig og det vil være naturlig å hente innspill fra flere fagområder og ressurspersoner i det videre refleksjonsarbeid.

De innspill som prosjektgruppen har fått så langt er av stor verdi, og tas med videre i prosessen. Følgende personer har bidratt med fagnotat:

Navn	Fagområde	Institusjon	Stilling/tittel
Jonas Gahr Støre	Statsviter	Utenriksdep.	Utenriksminister/Olsokprofil
Inge Lønning	Tidl. rektor UiO og Stortingspolitiker		Professor emeritus
Eivind Smith	Jus	UiO	Professor
Sverre Bagge	Middelalderhistorie	CMS-UiB	Professor
Vidar L. Haanes	Kirkehistorie	MF	Professor og rektor
Lisbeth Mikaelsson	Religionsvitenskap	UiB	Professor
Janne Haaland Matlary	Statsvitenskap	UiO	Professor
Idar Kjølsvik	Teologi	HINT	førsteamanuensis
Øystein Ekroll	Arkeologi	NDR	Forsker
Tor Einar Fagerland	Historie	NTNU	Førsteamanuensis
Roger Jensen	Daglig leder Oslo Pilegrimssenter		Dr. theol
Rolf Grankvist	Historie	NTNU/Ped.sem	Rektor emeritus
Caroline Serck-Hanssen	Kulturhistorie	UiB	Stipendiat
Steinar Pedersen	Historiker	Samisk Høgskole	Rektor
Axel Christophersen	Arkeologi	VM	Professor og direktør
Shoaib M. Sultan	Statsvitenskap	Antirasistisk senter	Rådgiver
Gudleiv Forr	Journalist i Dagbladet, historiker og sakprosaforfatter		

Innhenting av "eksterne" synspunkter er en prosess som vil vedvare også etter at fagrapport for forstudien er ferdigstilt og det vil komme ytterligere innspill som kompletterer bildet.

Del 1 b): Prosjektgruppas vurdering og konklusjon.

Prosjektgruppa har i tillegg til å oppsummere de eksterne innspillene bidratt med egne synspunkt og vurderinger.

Del 2: Organisering av videre arbeid.

Forstudien har hentet innspill fra erfarne personer med strategisk kompetanse i skjæringspunktet akademia/politikk/offentlige prosesser. Videre har vi innhentet noe erfaring og innspill fra unionsfeiringen 2005 og grunnlovsjubileet 2014.

På dette grunnlag foreslås det en organisering av videre arbeid.

Stiklestad kirke, bygd over stedet hvor Olav falt i slaget i 1030.

OPPSUMMERING AV MOTTATTE INNSPILL

De refleksjonsnotatene vi har fått tilsendt har vi valgt å inndele i to kategorier:

- a) refleksjoner knyttet til selve feiringen og omstendighetene rundt denne i 2030.
- b) refleksjoner med hovedvekt på mulig forskning mot 2030.

A) REFLEKSJONER MED HOVEDVEKT PÅ FEIRING

- Det anbefales at feiringen knyttes til det universelle og internasjonale. Det legges videre vekt på at feiringen må bidra til å utvikle samfølelse, felleskap og identitet i respekt for ulike verdigrunnlag og meninger. Feiringen må finne sted innenfor en ramme av globalisering og kulturelt mangfold.
- Det er nødvendig med en fornying av vår forståelse av grunnhistorien knyttet til Stiklestad i 1030 for å skape nødvendig relevans for samtiden og i det flerkulturelle samfunnet. Det pekes samtidig på at et flerkulturelt samfunn over tid vil utvide de eksisterende grunnfortellinger som en naturlig endring.
- Feiringen må kunne si noe om hva det vil si å være norsk, hvordan det norske er blitt norsk, hvordan Norge er en del av Europa, om spenningene mellom “det norske” og det europeiske eller fremmede, om den norske selvoppfatningen i lys av det globaliserte samfunn.
- Feiringen må inkludere og belyse problemstillinger knyttet til hva vi mener med demokrati og nasjon. Dette må forstås i lys av en flerkulturell realitet, og må dessuten belyses i forhold til menneskerettighetsspørsmål på bred basis. Kristenrettens syn på menneskers likeverd må også inkluderes i dette.
- Dersom en markering av 2030 skal ha legitimitet i et multikulturelt samfunn preget av mangfold og variasjon må også den ubehagelige historien for eksempel knyttet til Nasjonal Samlings bruk av Stiklestad og Olavsarven inkluderes. Det nasjonalistiske må problematiseres som del av feiringen.
- Jubileet bør fokusere på religiøse spørsmål som et aktuelt temafelt i relasjon til Olavstradisjonen. Mye kan tyde på at vi går inn i en framtid hvor det sekulære verdensbilde utfordres og hvor religiøs søken vil prege tiden. Jubileet i 2030 kan bli en viktig postsekulær plattform hvor det kan reflekteres nyansert og åpent over utfordringene knyttet til religion uten å underkjenne dens grunnleggende betydning for enkeltmenneske og samfunn.
- Feiringen bør brukes for å fremme religionsdialog og motarbeide forståelsen av religion som legitimerende for nasjonalisme og fremmedfrykt. En feiring av Stiklestad som religiøst symbol krever en fornying av grunnfortellingene som kan sikre menneskelighet og tilhørighet, identitet og forpliktelse. Kongens død på Stiklestad er uttrykk for selvoppofrelse heller enn noe triumfalistisk.
- Feiringen må bidra til å øke bevisstheten om vår kristne kulturarv, og belyse hvordan denne forholder seg til et samfunn i rask endring påvirket av andre religioner og livssyn. Feiringen må våge å uttrykke at det er reelle forskjeller mellom religionene, selv om vi lever i et pluralistisk og flerkulturelt samfunn.

- Det vil være nødvendig å markere kristenrettens påvirkning på europeisk jus og politikk, herunder overgangen fra et norrønt førkristent samfunn til et samfunn basert på menneskers likeverd, likestilling samt skillet mellom politikk og religion.
- I den grad etableringen av et norsk kongerike kan tidfestes til et bestemt årstall, må det være 1030. Men det er en modernisert utgave av dette kongeriket som skal feires. Stiklestad er et historisk symbol som samler en rekke hendelser som får konstituerende betydning når det gjelder statsmakt. Dette kan feires nettopp fordi statsformen er modernisert.

Olavsstøtta på Stiklestad er Norges eldste monument, reist i 1807. Støtta står på stedet hvor tradisjonen forteller at Olavs lik ble lagt i skjul etter slaget, og hvor en blind mann fikk synet tilbake etter å ha fått Olavs blod på hendene og gnidd seg i øynene. Skriftlige kilder fra 1600-tallet forteller at her har det stått et minnesmerke «i uminnelige tider».

B) REFLEKSJONER MED HOVEDVEKT PÅ FORSKNING

En rekke av bidragsyterne har knyttet sine refleksjoner til behov for forskning og kunnskapsutvikling om til dels svært ulike sider ved det vi kan kalle den Stiklestadrelaterte historien. Også på dette feltet er innspillene varierte både i bredde og dybde. Det er også slik at enkelte innspill peker i retning av større forskningsprogrammer, mens andre snarere er knyttet til spisse og fagspesifikke forskningsprosjekter. Under alle omstendigheter synes det klart at forskningsbehovet fram mot 2030 er stort, og spredt over mange fagfelt.

- Et eksempel på et større forskningsprosjekt kan være studiet av forholdet mellom stat og kirke, mellom kongemakt og kirkemakt, i ulike perioder. Dette vil kunne dreie seg om rene historiske forskningsprosjekter, men vil også kunne dreie seg om prosjekter av høy relevans i vår egen tid, f.eks. i lys av det kommende skillet mellom stat og kirke.

- Nasjonsjubileet i 2030 vil også være et tusenårsjubileum for rikskongedømmet, for monarkiet i Norge. Dette må brukes som anledning til å forske på det norske monarkiets historiske, politiske, samfunnsmessige og kulturelle betydning, herunder bl.a. en analyse av iscenesettelser, ritualer, symbolbruk. Sammenlignende studier av kongelige helgener i flere land vil ha stor faglig interesse, og berører forholdet mellom religion og riksstyre. Utviklingen av det norske kongedømmet som del av det europeiske statsystemet, er tilsvarende faglig interessant.
- Bruken av symboler generelt i nasjonsbygging, jfr. Olavsøksa i riksvåpenet sammen med Sverre-ættens løve, bør analyseres. Framstilling av metahistorie gjennom Stiklestads funksjon som historisk sted, som kulturminne, symboltungt geografisk sted, som nasjonalt samlingssymbol - som politisk og religiøst instrument for makt og makthavere. Stiklestad som uttrykk for makt, minne og myte, materiell og immateriell kulturarv, sagalitteraturens betydning inviterer til flerfaglig tilnærming.
- Bruken av Olav, Olavshistorien og helgenfortellingene som nasjonsbyggingsmateriale i ulike perioder kan også åpne for ny kunnskapsutvikling, interessant i en periode hvor nettopp krigerkongens eller helgenkongens rolle som nasjonens lim brytes gjennom bruddet mellom stat og kirke.
- Også på det religiøse/åndelige området er det ved et nasjonsjubileum viktig å benytte anledningen til kunnskapsutvikling. Det er mange felter innenfor den åndelige/religiøse utviklingen i de siste tusen år som fortsatt ligger i et forskningsmessig mørke. Dette gjelder eksempelvis flere forhold knyttet til Olavskunsten (underliggerne i Olavsikonografien, de historisk-liturgiske landskap/byggverk - pasjonslandskap rundt St. Olav, olavslegendene for å nevne noe).
- Videre foreslås en grundigere undersøkelse i Vatikanets arkiver av korrespondansen mellom Roma og erkebispesetet i Nidaros gjennom nærmere fire hundre år.
- Den norske kirkes forhold til helgener og helgenvenerasjon er lite beskrevet, det samme gjelder hele Den norske kirkes utvikling fra reformasjonen og fram til jubileet i 2030. Hvordan skal Olavs martyrøks fra Stiklestad forstås som identitetssymbol både for staten (Riksvåpenet) og for kirken (Den norske kirkes våpen)?
- I dag vitner så vel økumenikk som pilegrimsvandring om nye former for kontakt mellom de europeiske kirkene og grensen mellom luthersk og katolsk kristendom er blitt mer porøs. Vil utviklingen resultere i nye former for religiøs og kulturell integrasjon i Europa? Hvor står Norge i dette bildet?
- Det er interessant å følge forskningsmessig med på i hvilken grad de fremste norske helgenene med Olav i spissen vil overskride den historiske og nasjonale kulturarvssfæren og bli gjenstand for teologisk refleksjon og fromhet. Steinen i Stiklestad kirke er et eksempel som peker i den retning.
- Kan Stiklestad brukes som utgangspunkt for å utvikle bedre forståelse av fenomenet "hellige steder"?

- Et avgjørende element i denne delen av det registrerte forskningsbehovet er knyttet til forholdet mellom den kristne kulturarven på den ene siden og fremmede religioners plass og betydning i det norske samfunnet på den andre. Det forhold at Norge er i endring, både religiøst og kulturelt, som følge av andre religioners og andre folkegrupperes tilstedeværelse i landet, anses som en av de mest relevante forskningsmessige utfordringer vi kan ane innenfor 2030-forskningen. Inkludering av dette temaet vil være avgjørende for den legitimitet denne forskningen vil få.
- Forholdet mellom det norske og det samiske bør også gjøres til gjenstand for forskning i lys av nasjonsjubileet. Dette er en tusenårig historisk sameksistens, og Olavshistorien har vært av vesentlig betydning for begge folkegrupper på norsk jord. Dette vil for øvrig være et forskningstema med svært høy aktualitet i samtiden, og det vil samtidig kunne peke framover.
- Det finnes ingen samlet oversikt over Olavskunst. Det bør derfor opprettes en sentral database hvor dette inngår og som kan bli gjenstand for forskning. På samme måte er det også flere andre elementer i Olavshistoriens kjølvan som bør registreres, samles og gjøres tilgjengelig for forskning, eksempelvis olavskilder, folkelige olavslegender, folkelige sagn og myter både innenlands og utenlands.
- Olavsikonografien innenfor den ortodokse kirke er langt på vei utforsket, og i dette snart tusenårige materialet ligger det mye faglig interessant stoff.
- Olavsarvens internasjonale utbredelse i de første århundrene.
- Olavsarvens betydning for «det norske Amerika».
- Konstruksjon av Olavsmyter i vår tid.

Nidarosdomen – Hellig Olavs gravkirke

ARBEIDSGRUPPENS VURDERING OG KONKLUSJON.

Dette forarbeidet er første skritt fram mot tusenårsmarkeringen av 1030. Arbeidet er bl.a. basert på nyskrevne innspill fra en rekke nasjonalt fremstående forskere og/eller samfunnsaktører innenfor ulike fagfelt. Spennvidden i innspillene viser noe viktig: 1030, Stiklestad og Olavsarv er ikke enkle begrep med klare og entydige meningsinnhold. Innholdet i begrepene har variert til ulike tider, de har ulik mening på lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt nivå og de betyr ulike ting, alt etter om vi vektlegger de politiske, religiøse, kulturelle eller samfunnsmessige sidene ved begrepene.

1000-årsmarkeringen av slaget på Stiklestad kan bli en av de mest omfattende minnemarkeringene vi har sett i det norske samfunn. Hvordan vi forholder oss til vår fortid sier mye om oss som samfunn i dag, og er antageligvis også retningsgivende for vår vei videre. Det derfor av avgjørende betydning at jubileet baseres på solid faglig kunnskap og på en bred samfunnsmessig refleksjonsprosess. Hva betydde det at Norge etter 1030 gikk fra å være en norrøn utkant til å bli en del av det kristne Europa, religiøst, politisk og kulturelt? Og like viktig: hva betyr dette for oss i dag – og hva vil det bety for oss i tiden som ligger foran oss? På samme måte må vi spørre hva det betydde at samfunnet etter slaget gikk fra å være en samling lokale høvding-dømmer til å bli et kongerike styrt av en sentralmakt med konge på toppen. Hva betyr dette i dag - og på hvilke måter ønsker vi at det skal prege samfunnet vårt framover?

Det norske samfunn er fundamentalt annerledes enn det var i 1030. Ja, vi kan til og med argumentere for at det er vesentlig annerledes enn sist det ble feiret jubileum på Stiklestad, i 1930. Et nasjonalt jubileum er et uttrykk for en bevisst identitetspolitikk hvor betydningen av de aktuelle hendelsene for landet tolkes og gis verdi i en samtidig kontekst. Det er derfor av avgjørende betydning å finne ut hva det betyr for det norske samfunn i 2030, å feire tusen år med kongemakt og kristendom.

Fra Olsok på Stiklestad i 1930 og feiringen av 900-årsjubileet for slaget. I overkant av 40.000 mennesker var samlet til friluftsgudstjeneste og jubileumsstevne. Hele det offisielle Norge med kongefamilien i spissen deltok.

Med utgangspunkt i Stortingsvedtak om knutepunktstatus tilligger det Stiklestad Nasjonale Kultursenter og regionen som helhet et spesielt ansvar for å legge forholdene til rette for 2030-jubileet. Norgeshistoriens mest kjente årstall og en geografisk plassering i midten av Norge kan skape grunnlag for en feiring av samfunnsmessig betydning for nåtid og for framtid. Vår klare anbefaling er at tiden er inne for å starte arbeidet og at første fase må fokusere på kunnskap: Hva vet vi – og hva ønsker vi å vite? Denne målsettingen kan etter vårt syn best ivaretas gjennom etableringen av et nasjonalt flerfaglig forskningsprogram hvor etablert kunnskap systematiseres, settes inn i nye sammenhenger – og ikke minst hvor det produseres ny kunnskap.

Kirke og kongemakt har mer enn en gang blitt fremstilt som irrelevante anakronismer, men begge institusjonene har gang på gang, hver for seg og i samspill, vist seg forbausende viktige og relevante også for demokratiske og multikulturelle samfunn – nå sist etter 22. juli. Tilblivelsen av disse nøkkelinstitusjonene er uløselig knyttet til 1030, Stiklestad, Olavsarv og Nidaros. Gjennom innsamling av innspill og vår sammenstilling av disse har det allerede utkrystallisert seg en serie med interessante og forskbare temaer og problemstillinger.

For eksempel skriver Inge Lønning, (tidligere rektor ved Universitetet i Oslo og nåværende leder for Stortingets menneskerettighetsutvalg) i sitt innspill at 2030- jubileet må bli annerledes og faktisk mye viktigere enn det store 900-årsjubileet på Stiklestad i 1930 fordi økumeniske problemstillinger i dagens Norge er av avgjørende betydning for vårt samfunn i enda større grad enn tidligere. En rekke av innspillene fra teologer og religionsforskere fokuserer derfor på betydningen av en videre utforskning av Olavsarven: hva er for eksempel det bestandige og hva er det dynamiske i vår forståelse av 1030, Stiklestad og Nidaros? Professor i religionsvitenskap ved UIB; Lisbeth Mikaelsson, stiller spørsmål om vi i Norge ser konturene av et postsekulært samfunn hvor pilegrimsvandring og religiøs søken kan tolkes som en form for resakraliseringsprosess. Ledende middelalderhistorikere og arkeologer fremholder at det finnes et stort og uutnyttet potensial for ny kunnskap og ny forståelse. Sverre Bagge (professor og leder Senter for Middelalderforskning i Bergen) argumenterer for behovet for internasjonal komparasjon for å øke forståelsen av Olavs politiske livsverk, mens Øystein Ekroll (forsker ved Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider) skisserer forslag til forskningsprosjekt innenfor ulike deler av Olavstradisjonen som både omhandler helgendyrkelse og naturkult.

I tillegg til å produsere ny kunnskap vil forskningsprosjektet også berike og klargjøre den videre samfunnsdebatten: for eksempel ønsket om "back to basic" og fokus på Olavsarvens tradisjon (fremhevet i innspillet til professor i statsvitenskap Janne Haaland Matlary) satt opp mot ønsket om nytolkning og modernisering av Olavsarven (for eksempel Gudleiv Forr som peker på Stiklestad som fler-religiøst dialogsted). Videre studier av bruk og misbruk av Olavsarv (Tor Einar Fagerland, førsteamanuensis historie ved NTNU) hører også med i dette bildet og understreker ytterligere den nære forbindelsen og samspillet mellom utvikling av kunnskap og nåtidig samfunnsrefleksjon. Som et apropos til dette må både forskning og

annen forberedelse til jubileet i 2030 baseres på åpenhet, likeverd og menneskerettigheter og på det norske samfunns tilslutning til demokratiske verdier. Skal Stiklestadssymbolet beholde sin betydning, må forståelsen og tolkningen av dette symbolet tilpasses og videreutvikles for vår egen flerkulturelle tid, med tanke på hvordan man best kan formidle gode verdier for vår tids fellesskap (jfr. Vidar Leiv Haanes, professor og rektor ved Menighetsfakultetet). Dette er også et poeng som tidligere Olsokprofil; utenriksminister Jonas Gahr Støre vektlegger i sitt innspill til saken. I så måte er det et poeng at 2030 utvikles til en feiring som berører hele folket og at forberedelsene til feiringen stimulerer til bredt folkelig engasjement og aktiv deltakelse.

Arbeidet med 2030 jubileet er så vidt kommet ut av startgropen, men vi mener at vi alt nå kan fastslå at et 2030 jubileum vil vekke stor interesse og ha stor samfunnsrelevans. Vi mener også å ha dokumentert et tydelig behov for ny kunnskapsutvikling knyttet til Olavsarven og Norge 2030. Vår anbefaling er derfor at arbeidet med forberedelse til 2030-jubileet bør starte nå, og at det, som et første skritt i dette, igangsettes en prosess for etableringen av et nasjonalt flerfaglig forskningsprogram.

Spelet om Heilag Olav har vært spilt hvert år siden 1954 og trekker ca. 15.000 besøkende hvert år.

FORSLAG TIL VIDERE ORGANISERING AV ARBEID MOT 2030

Det er naturlig at Trøndelagsregionen har tatt initiativ til å starte en prosess for å utvikle en felles idéplattform for 2030-forståelsen og -muligheten. Det er imidlertid nødvendig at arbeidet struktureres slik at prosessen blir inkluderende og byggende for regionen og samtidig løfter saken til et nasjonalt og internasjonalt nivå.

PROSJEKTMANGFOLD MOT 2030

Det er mange prosjekt og arbeidsområder som kan relateres til 2030, eksemplene nevnt her er ikke uttømmende, men viser noe av bredden.

Pilegrimssatsingen er allerede godt etablert som en stor nasjonal satsing, og resultatene av det langsiktige arbeidet begynner nå å synes. Nasjonalt Pilegrimssenter i Nidaros, en opprustet nasjonal pilegrimsled med et nettverk for å sikre skjøtsel, merking og vertskap langs leden er etablert og i ferd med å tas i bruk.

En eksisterende regional satsing er «Reisemål Historiske Trøndelag» som arbeider for å etablere reiselivsprodukter som knytter Olavshistorien sammen med trøndersk kulturlandskap og andre opplevelsesprodukter i regionen. Kulturarvsturisme som tar opp i seg “sharing, solidarity, hospitality” er en ny og viktig trend i Europa som gir sterke internasjonale profilmuligheter for regionen.

Videre er det naturlig at det arbeides med å utvikle Stiklestad og Nidaros med tanke på kompetanse og infrastruktur for å kunne håndtere både forberedelse og gjennomføring av jubileet i 2030. Stiklestads rolle som politisk, kulturelt og religiøst symbolsted, talerstol og dialogarena blir viktig som omdreiningspunkt for 2030.

Olavsfestdagene som fyller 50 år i 2012, og Nidarosdomen som nasjonalhelligdom er selvsagte aktører både regionalt og nasjonalt.

Olavsarvens mange hundre merker og symboler nasjonalt og internasjonalt representerer mulige koblingsmuligheter med miljøer og aktører som kan tilføre regionen og nasjonen verdifulle nettverk og følgelig også muligheter for verdiskaping. Etablering av internasjonale Olavsnettverk er derfor av stor interesse.

Organisering av selve feiringen må være et eget prosjekt som etableres nærmere 2030. Etter forbilde fra grunnlovsjubileet er det naturlig at jubileumsfeiringen for 2030 etableres som et nasjonalt oppdrag fra statlige myndigheter.

Det som imidlertid trenger lang forberedelsestid og som er hovedårsaken til at SNK har startet tenkningen mot 2030 allerede nå, er at det skal være tid til å gjøre et langsiktig forskningsarbeid i forkant av feiringen. Tanken er at forskningsarbeidet skal levere substans og innhold som skal legge grunnlag for et reflektert og verdig jubileum og som også kan

bidra til utvikling innenfor andre prosjektområder. Med den store bredde i perspektiv og fagtema for området, er det naturlig å se for seg et 10-årig nasjonalt flerfaglig forskningsprogram, og at dette bør etableres så tidlig som mulig. Med 18 år igjen til 2030 er det tid til å tenke et 10-årig forskningsprogram som går eksempelvis i perioden 2015 – 2025, og at tiden fram til 2015 benyttes til planlegging og forprosjektering av hovedprogrammet, mens tiden etter 2025 brukes til å forberede selve 1000-årsmarkeringen. Man kan se for seg at det vil være behov for flere forstudier/forprosjekt på ulike nivå for å forberede satsingen. Forberedelsesprosjektene må ha til hensikt å forankre satsingen og utforme et sektorovergrepene perspektivdokument som basis og plattform for et nasjonalt flerfaglig forskningsprogram mot 2030.

AKTØRBILDE

Bredden av aktører som bør involveres i prosessen mot 2030 er meget stor. Et foreløpig oppsett av aktørbildet kan se slik ut:

REGIONALE AKTØRER

Stiklestad Nasjonale Kultursenter
Olavsfestdagene
NTNU
HINT
Nidarosdomens Restaureringsarbeider
Biskopen i Nidaros
Prosten Sør-Innherad
Sokneprest Stiklestad
Den katolske kirke
Den russisk-ortodokse menighet
Nasjonalt Pilegrimssenter
Fylkesmannen i NT og ST
Fylkeskommunene i NT og ST
Trondheim kommune
Verdal kommune
NHO
Forskningsrådet ST og NT
Trøndelag Forskning og Utvikling
Innovasjon Norge ST og NT

NASJONALE AKTØRER:

Storting og regjering, monarkiet, Den norske kirke, Riksantikvaren, ulike fagdepartement, Forskningsrådet, ulike universitet, Den katolske kirke nasjonalt. Den russisk-ortodokse kirke nasjonalt, representanter for religiøse/etniske/kulturelle minoriteter i Norge.

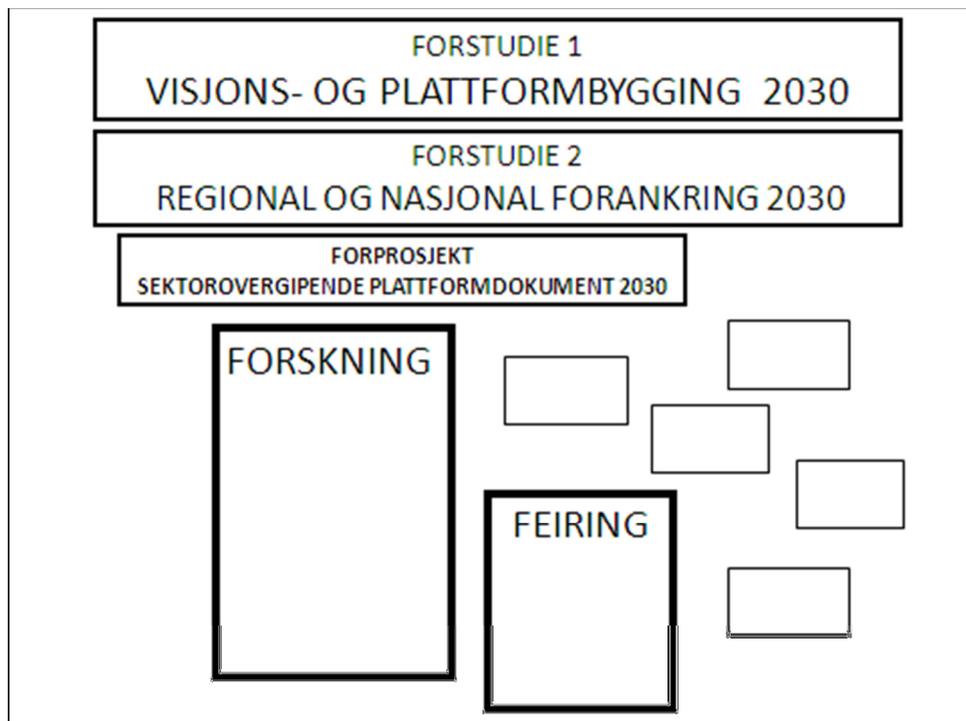
INTERNASJONALE AKTØRER

Internasjonale forskningsmiljø, Den katolske kirke i Roma, steder med Olavskirker.

ORGANISERING AV VIDERE ARBEID

Det omfattende aktørbildet skaper utfordringer i forhold til hvordan prosessen mot 2030 kan organiseres. Selv om initiativet til denne forstudien har hatt et regionalt utspring, så er det av avgjørende betydning at det nasjonale nivået involveres så raskt og i så stor grad som mulig i det videre arbeid. Et nasjonalt forskningsprogram vil måtte igangsettes og eies av nasjonale myndigheter og nasjonal involvering i løpet av forprosjektet er derfor helt nødvendig.

Prosjektgruppen ser at det er behov for å arbeide mer med en hensiktsmessig prosjektstruktur og involvering av relevante aktører. Dette er et arbeid som fordrer omfattende nettverks-aktivitet og hvor de regionale politiske aktører vil ha en sentral rolle i å løfte saken til nasjonalt nivå. Prosjektgruppen registrerer at det er stor interesse for saken og anbefaler derfor at det etableres en ny forstudie (forstudie 2: «Regional og nasjonal forankring 2030») som sørger for en bred regional deltakelse og tar initiativ til å involvere det nasjonale nivået i et forprosjekt. Det anbefales videre at organiseringsformen fra forstudie 1 videreføres, noe som betyr at STFK, NTFK og SNK er prosjekteiere også av forstudie 2 og at prosjektansvaret legges til SNK.

Figur: Forsøk på visualisering av mulig prosjektportefølje fram mot 2030. Hovedbeina vil bestå av forskning og feiring, hvor forskningsprogrammet settes opp tidligere enn feiringen. Det er videre nødvendig å etablere forberedende forstudier/forprosjekt for å utnytte potensialet i saken på en best mulig måte. Parallelt med forskning og feiringsprogrammene vil det løpe andre prosjekt som også kan relateres til 2030, og som vil kunne utnytte kunnskap og refleksjon som genereres i hovedprosjektene.

AVSLUTNING

Denne forstudien er et første skritt fram mot tusenårsmarkeringen av 1030. Forstudien har gjennom innspill fra nasjonalt anerkjente fagpersoner innenfor ulike fagområder avdekket tydelig behov og interesse for kunnskapsutvikling knyttet til Olavsarven og Norge 2030. Temaene spenner over mange fagområder og har stor samfunnsrelevans. Denne prosessen er ikke ferdig og det vil være naturlig å hente innspill fra flere fagområder og ressurspersoner i det videre refleksjonsarbeid.

1000- årsmarkeringen av 1030 og slaget på Stiklestad vil være en av de viktigste nasjonale begivenheter i nær framtid, og et stort antall aktører både lokalt, regionalt og nasjonalt innenfor det religiøse, politiske og kulturelle området må involveres i forberedelsene.

Vi lever i en tid med store forandringer både innenfor rettslige, religiøse og politiske forhold. Både den økumeniske utvikling innenfor kirken og ikke minst det annonserte skille mellom kirke og stat i Norge innebærer store og omfattende endringer både i konstitusjon og statsforståelse. Staten vil ikke lenger forstå seg selv som en konfesjonell stat og statsoverhodet vil ikke lenger være kirkens overhode. En tusenårsfeiring i 2030 kan være en god anledning og et naturlig siktepunkt for å reflektere rundt problemstillinger av vesentlig betydning for det norske samfunn.

Åpningsprosjesjon under Olavsfestdagene

Foto: Stian Hansen

VEDLEGG 1: HISTORISK OPPSUMMERING

Det er ikke lett å dokumentere sikker viten om personen og kongen Olav Haraldsson. De litterære framstillingene er nedskrevet et par hundre år etter kongens død – og inneholder fakta, legender og folkelige tradisjonshistorier om hverandre.

Men det er allment akseptert at Olav var en vikinghøvding som skal ha vært av Hårfageslekten og som ca. 1015 kom tilbake til "Norge" etter mange år i viking og krevde kongemakt. Han ble hyllet som konge i Trøndelag rundt 1016 og var da alene om å ha tittelen konge. Kong Olavs styre betydde en viktig utvikling av kongemakten på flere områder: Han var den første rikskongen som sikret reelt herredømme over storparten av dagens Norge. For første gang kom de indre Østlandsområdene og Trøndelag under kongen. Olav Haraldsson kunne bygge ut makten relativt trygt en tiårsperiode. Gull og sølv han hadde vunnet i viking ga ham mulighet til å knytte til seg mange av de regionale høvdingene, men dette var skjøre allianser som stadig krevde vedlikehold.

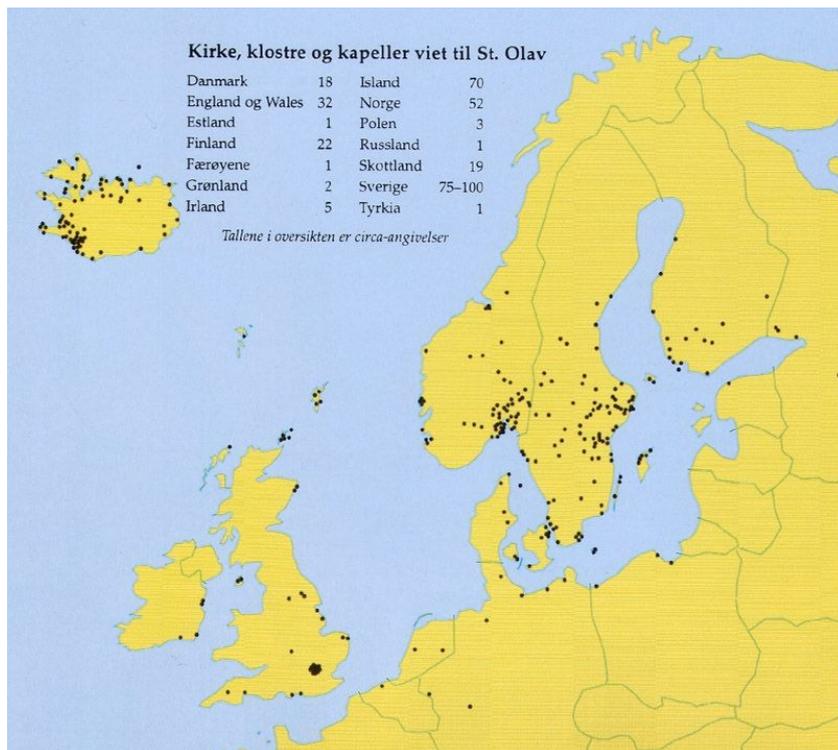
Videre er forskere enige om at Olav innførte kristenretten på 1020-tallet og organiserte kirken slik at den ble en sterk organisasjon som styrket statsdannelsen og rikskongedømmet. Kristendommen var godt kjent før Olav Haraldssons tid, både på Østlandet og Vestlandet hvor det allerede var bygd kirker og hvor det fantes prester i aktivitet. Men alt dette var mer tilfeldig uten fast organisasjon. Olav Haraldssons innsats ble grunnleggende for videre organisering av både kirke og stat.

Det var i hovedsak bøndene i Trøndelag og kystaristokratiet langs kysten som mobiliserte mot kong Olav. Vi vet ikke sikkert hvorfor Olav gikk mot Trøndelag, men kanskje var det fordi mye økonomisk og politisk makt var samlet her. Mange og store gravhauger som indikasjon på makkonsentrasjon understøtter denne antakelsen. Man mener at høvdingenes motiv for å gå i slag mot Olav først og fremst var ønsket om å bevare regional makt. Motstand mot innføring av kristendommen blir tillagt mindre vekt, da kildene forteller at det var både kristne og hedninger i begge hærene på Stiklestad.

Kongshæren og bondehæren møttes altså på Stiklestad i slutten av juli 1030, og Olav ble drept i slaget. Snorre forteller at han først fikk et hogg i kneet så han falt, deretter et spyd oppunder brynja og tilslutt et øksehogg i halsen. Deretter kastet han sverdet fra seg, lente seg mot en stein og døde.

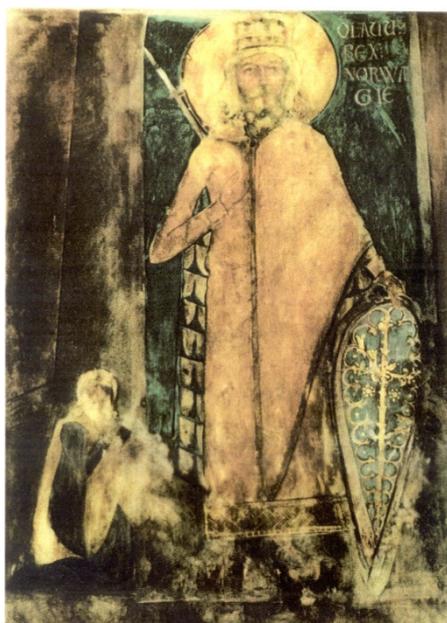
Slik endte Olav Haraldssons liv. Men så er det ikke slaget i seg selv som er det viktigste i denne sammenhengen. Det var det som skjedde videre etter hans død som virkelig skapte store samfunnsmessige konsekvenser og som utviklet seg til det vi betegner som "Olavsarven".

Etter slaget på Stiklestad ble kongens lik fraktet til Trondheim og under en seremoni på elvebredden ett år senere, ble han helgenkåret. Olavsskrinet med helgenens legeme ble plassert på høyalteret i Nidarosdomen og ble sentrum i Olavsdyrkingen. Dyrkingen av Olav Haraldsson som helgen startet altså kort tid etter slaget på Stiklestad. Etter hvert ble han Nordens fremste og mest kjente helgen, og kirker ble viet til St. Olav over hele Nord-Europa. St. Olave's Church i York i England fra ca. 1055 er den første kjente kirken som ble viet til Olav. Vi kjenner videre til over 300 kirker og klostre som ble viet til Olav i middelalderen.

Figur: Oversikt over klostre og kapeller i Nord Europa viet til St. Olav

Olavskunsten hadde enda videre utbredelse. Det er gjort funn av tusenvis av mynter og pilegrimsmerker med framstillinger av Olav som helgen. På samme måte ble han framstilt i malerier på alterskap og alterfrontaler i ulike kirker. I kunsten er framstillingene av helgenkongen preget av motene til forskjellige tider, men vi kan kjenne han på attributtet, øksa. Det er martyrøksa som han ble drept med på Stiklestad. Den kanskje mest eksotiske framstillingen er et maleri av Olav i bysantinsk rustning på en søyle i fødselskirken i Betlehem, malt ca. 1160 og står der fortsatt.

Figur: Maleri av Olav i bysantinsk rustning på en søyle i fødselskirken i Betlehem. Datert ca. 1160.

Erkebispesetet i Nidaros ble opprettet 1153 og var Europas nordligste erkebispesete. Det var erkebiskopen som, på Guds vegne, foretok salving og kroning av kongen og dermed innsatte kongen i embetet.

Erkebispesetet var en mektig institusjon både religiøst, politisk, økonomisk og kulturelt og hadde sterk innflytelse på styringen av landet. Det var ofte konflikt mellom stat og kirke, helst om økonomiske og juridiske spørsmål, men stat og kirke hadde et sterkt gjensidig utbytte av å bruke legender og mirakelberetninger i helgenkongens spor i arbeidet for å styrke statens og kirkens makt. Middelalderkongene startet praksisen med å ta landet i len av Olav, Norges evige konge, allerede midt på 1100-tallet.

Ut fra dette vokste forestillingen om Hellig Olav som Rex Perpetuus Norvegiae - Norges evige konge - fram. Olav ble Norges nasjonalhelgen, riket var hans odel og kongene tok landet i len av ham. Både konge og erkebiskop måtte legitimere sin virksomhet ved at de var rettmessige arvtakere etter Olav, og at de var de rette til å holde denne arven i hevd og føre den videre.

Olavsarven ble en sentral referanseramme for samfunnsmakten i Norge og ble på denne måten et avgjørende element i den norske nasjonsbyggingen i middelalderen. Men Olav var i tillegg en folkets helgen, som var med på å fornorske kristendommen og gjøre den forståelig for norske forhold. Han var en helgen som vanlige folk kunne identifisere seg med.

Pilegrimene vandret til de hellige steder, myter og legender ble holdt i hevd og Olavs dødsdag, olsokdagen, ble et viktig merke på primstaven.

Olavsarven mistet langt på vei sin sentrale funksjon som nasjonsbyggende element gjennom unionen med Danmark og reformasjonen. Den politiske status som var knyttet til Olav i middelalderen, ble problematisk både for de danske kongene og særlig for den lutherske kirke. Under reformasjonen ble minnene om helgenkongen derfor fjernet fra kirkene, og det meste av kirkekunsten knyttet til Olav ble ødelagt. På 1800-tallet ble den politiske dimensjonen i Olavsarven igjen tatt fram og brukt for det den var verdt i kampen for nasjonal selvstendighet.

Det var først ved markeringen av 900-årsjubileet for slaget i 1930 at den kirkelige olsokfeiringen kom skikkelig i gang igjen. Aktører både fra det offentlige, næringsliv og frivillige landet over arbeidet med stort engasjement for at restaureringen av Nidarosdomen skulle være ferdig til jubileet. Og 900-årsjubileet for slaget på Stiklestad ble en stor kirkefest og nasjonalkirkelig manifestasjon. På Stiklestad ble det arrangert friluftsgudstjeneste og jubileumsstevne hvor hele det offisielle Norge, med kongefamilien i spissen, deltok sammen med vel 40 000 andre. Monarkiet har beholdt en bevisst og sterk tilknytning til Stiklestad, Nidaros og Olavsarven, og har ved flere anledninger tilkjennegitt denne tilhørigheten.

Det var Olavsarvens politiske, åndelige og kulturelle symbolkraft som var Nasjonal Samlings motiv for å bruke både Olavsarven og Stiklestad for å fremme sine politiske mål i 1930- og 40-årene. Og på samme måte var det denne symbolfunksjonen som gjorde det nødvendig for seierherrene å "gjenerobre" Stiklestad allerede sommeren 1945.

"Spelet om Heilag Olav", oppført årlig siden 1954, har vært sentralt for å holde Olavsarven i hevd i etterkrigstida.

Fokus på Olavstradisjonen har for kirkens del medført en økumenisk utvikling i vår tid. Det nye fokus på pilegrimstradisjonen virker i samme retning.

Både Olsokdagene på Stiklestad og Olavsfestdagene er viktige bidrag i den kulturelle markeringen av Olavstradisjonen i vår tid.

Stat og kirke i Norge har, med utgangspunkt i 1030, funnet det formålstjenlig å være knyttet til hverandre i snart 1000 år. Selv om kirkeordningsreformene de siste 30 år har vært betydelige, har den konstitusjonelle ramme rundt forholdet stått fast. I 2006 ble det lagt fram en utredning med tittelen «Staten og den norske kirke» (NOU 2006:2) og de forslag til grunnlovsendringer som fulgte av stortingspartienes forlik fra 2008 om forholdet stat-kirke vil etter alt å dømme bli vedtatt av Stortinget i løpet av første halvår 2012. Endringene som planlegges vedtatt medfører vidtrekkende konstitusjonelle endringer. Staten vil ikke lenger forstå seg selv som en konfesjonell stat og statsoverhodet vil ikke lenger være kirkens overhode.

VEDLEGG 2:

ERFARINGER UNIONSJUBILEET 2005 OG GRUNNLOVSJUBILEET 2014

Både unionsjubileet i 2005 og grunnlovsjubileet i 2014 markerer sentrale begivenheter i norsk nasjonsbygging i nyere tid. Det er vanskelig å forestille seg det norske samfunnet uten de grunnleggende politiske endringene som disse begivenhetene førte med seg. I lys av dette peker begge disse jubileene fram mot tusenårsjubileet i 2030. Vi har derfor brukt noe tid på å hente erfaringer fra arbeidet med disse to jubileene.

UNIONSJUBILEET 2005

Forskerne Ånund Brottveit og Olaf Agedal fra Diaforsk har evaluert unionsjubileet 2005. De oppsummerer sitt arbeid i artikkelen «Kunsten å jubilere». De har med utgangspunkt i det kulturhistoriske fagfeltet drøftet hvordan begrepet «nasjonalt jubileum» kan forstås. Videre har de på grunnlag av en nærmere evaluering av 2005-jubileet utarbeidet en rekke råd til fremtidige nasjonale jubileum om hva som er vesentlig for å lykkes med en feiring. Vi har valgt ut et avsnitt som fokuserer på viktigheten av å bestemme seg for et perspektiv eller en «hovedfortelling» for feiringen før man setter i gang:

*«Eit nasjonalt jubileum er eit uttrykk for minnepolitikk og identitetspolitikk. Når staten vel å markere ei historisk hending som verdt eit jubileum, er dette basert på ei tolking av denne hendinga si betydning for landet sin historie og ei vurdering av verdien ved å markere denne hendinga i samtida. Dette valet og denne vurderinga kan vere basert både på positive og negative syn på den historiske hendinga. Betydinga av å minnast kan ligge både i eit oppgjær med fortida (Holocaust-perspektivet) og ei tilslutning til dei verdiane hendinga uttrykker (eller ei blanding). Kunsten å jubilere er ein politisk kunst ved at den krev ei politisk gjennomtenking og grunngjeving av kvifor ein jubilerer og kva ein jubilerer for. La oss kalle det **jubileumsideologisk kompetanse**. Kravet om jubileumsideologisk kompetanse tyder at arrangørane må kunne bestemme seg for kva hovudforteljinga i eit jubileum skal vere. Dersom dette ikkje blir gjort, vil ein kunne oppleve at arrangementa blir tekne til inntekt for heilt andre føremål, til dømes marknadsføring av norsk reiselivsbransje, eller berre tener som påskot for å realisere mindre interessegrupper sine ønskje, til dømes eit nytt kulturhus eller ei pengeinnsprøyting i det lokale kulturlivet. I og for seg treng ikkje dette vere negativt, men det vil – som i 2005 – kunne skape forvirring og likesæle hjå publikum overfor jubileet sin bakgrunn og bli oppfatta som ein uetisk måte å bruke fellesskapet sine pengar på. Når ein jubileumsarrangør har bestemt seg for ei hovudforteljing, er heilhjerta formidling og mobilisering på grunnlag av denne ein føresetnad for eit vellukka jubileum. Ein kan ikkje gå i gang utan å ha granska motiva for å lage eit bestemt jubileum og sine eigne kjensler i forhold til dette. Ein kan heller ikkje berre stille seg passiv til spørsmålet om forventningane til eit jubileum. Ein viktig del av ein arrangør sitt arbeid i forhold til ein fest og feiring er å bygge opp forventningane mot det som skal skje. Arrangørselskapet Norge 2005 kunne av og*

til gi oss ei kjensle av å vere «festbrems» med sin angst for å provosere svenskane, redsel for å utløyse nasjonalistiske kjensler eller miste kontrollen over festen på andre måtar. Det er sjølvstakt ein føresetnad at budskapet er slik at ein kan gå heilhjerta inn for den, men om han ikkje er det, bør ein vel enten overlata jobben til andre eller droppe jubileet? Ein misforstår dersom ein oppfattar dette som «ukritisk hylling» eller autoritære budskap frå toppen. Eit jubileum kan godt sleppe til kritikk, alternative tolkingar, problematiseringar og ironi. Men det blir ikkje mogleg utan at det blir skapt eit fast punkt som dette kan stå i forhold til. Dersom arrangøren sjølv ønskjer å komme all mogleg kritikk i forkjøpet, blir det ikkje berre tannlaust, men også tilslørande.»

GRUNNLOVSJUBILEET 2014:

Grunnloven har jubileum hvert 25. år, og det er Stortinget gjennom presidentskapet som tar ansvar for å igangsette dette. Presidentskapet fikk i 2008-2009 gjennom innstilling til Stortinget (innst.S.nr 162) nedsatt en hovedkomite for planlegging og gjennomføring av Grunnlovens 200-års jubileum i 2014. Hovedkomiteen leverte i 2009 en bestilling til kunnskapsdepartementet om å iverksette et forskningsprogram mot grunnlovsjubileet i 2014. Kunnskapsdepartementet utarbeidet så en faglig plan for dette. Forskningssetningen ble utlyst 1. september 2010, med en varighet på 4-år og et budsjett på 40 millioner kroner som er hentet innenfor Forskningsrådets øremerkede midler.

Etter forbilde fra grunnlovsjubileet kan det være naturlig å tenke at en sentral del av statsmyndighetenes forberedelse av jubileumsfeiringen i 2030 vil være å stimulere til forskningsinteresse på bred front innenfor fag som historie, religionshistorie, kirkehistorie, teologi, jus og statsvitenskap.

Videre vedtok Stortingets presidentskap 18. juni 2009 å oppnevne et utvalg som skulle utrede og fremme forslag til en begrenset revisjon av Grunnloven med det mål å styrke menneskerettighetenes stilling i nasjonal rett ved å gi sentrale menneskerettigheter Grunnlovs rang. Utvalgets arbeid inngår som en del av Stortingets forberedelser i anledning Grunnlovens 200-årsjubileum i 2014. Tidligere Stortingsrepresentant Inge Lønning leder utvalget, som skal legge fram sin innstilling for offentligheten 10. januar 2012.

Selve feiringen av 2014 planlegges med utgangspunkt i et felles rammeverk og en felles logo, men ellers er lokale/regionale prosjekt organisert som en nasjonal dugnad som gir mangfold. Det legges opp til noen få nasjonalt tunge arrangement – bl.a. 16. februar og 17. mai. Ellers blir kulturinstitusjonene rundt om i Norge oppfordret til å gjennomføre 1814-program innenfor de økonomiske rammene som allerede eksisterer.

I møte med sekretariatsleder for grunnlovsjubileet har SNK drøftet muligheten av å kunne videreføre enkelte perspektiv fra 2014 inn i en 2030-satsing. Dette oppleves som en interessant tanke fordi man har hatt kort tid i arbeidet med 2014, og det kan derfor være mange områder som man ønsker å arbeide videre med. I den sammenheng er det en klar anbefaling å starte forarbeidet så tidlig som mulig og at et 10-årig forskningsprogram vil gi bedre tid til å planlegge og å gjennomføre doktorgradsarbeider.

Sekretariatet er opptatt av at 2014-arbeidet skal gi oppmerksomhet til utviklingen av vårt folkestyre og at man kan argumentere for at nasjonen må gi ekstra fokus og midler til de institusjonene som står for denne formidlingen i en situasjon hvor våre demokratiske verdier er under press.

Erfaringene både fra 2005 og 2014 tilsier altså at det er all mulig grunn til å bruke tid på en grundig refleksjons og kunnskapsutviklings-prosess i forkant av en feiring. Videre understrekes det at et sektorovergripende perspektivdokument som basis og plattform er viktig for å lykkes med forberedelser og feiring.

Stiklestad 2030 – makt, myter og minner gjennom 1000 år

Et refleksjonsnotat

Stiklestad – et sted for metahistorie

Stiklestad har produsert fortellinger om vår fortid som berører vår forståelse som nasjon, om Norge i den store verden, om religion, tro og vantro, om makt og avmakt, myter, manipulasjoner, glemsel og minne. Fortellingene om Stiklestad har skiftet form, innhold, mening og betydning alt etter ståsted og intensjon. Det betyr ikke at "alt flyter", at enhver fortelling om Stiklestad er like mulig eller like sann, men at Stiklestad som sted og symbol fremstår som en metafortelling mellom fortid og nåtid, der fortellingene til forskjellige tider og i ulike sammenhenger er nøye knyttet sammen gjennom et kontinuerlig ønske om å utøve makt og kontroll over folk og verdier gjennom religiøse, politiske og/eller ideologiske virkemidler.

Det kanskje mest "virkelige", og det som fra mitt ståsted påkaller størst interesse ved Stiklestad som et tverrfaglig forskningsobjekt er at dette lille stedet på en og samme tid representerer et lite, tilfeldig og uforklart sted i Norgeshistorien, men samtidig står frem som et av Norgeshistoriens viktigste og mest innflytelsesrike steder i kraft av de historiske omstendigheter som stedet er tillagt gjennom sagatekstene, og som senere er raffinert og forsterket i skriftlige beretninger og muntlige fortellinger opp gjennom århundrene.

Stiklestad – mytenes og minnenes sted

Et prosjekt som har som mål å produsere ny kunnskap om Stiklestad til 1000-årsjubileet i 2030 må ikke bare ha som ambisjon å presentere fortellinger om Stiklestad i et 1000-årig tverrfaglig perspektiv, men å samle, sammenholde og analysere trådene i disse fortellingene og peke på de faktorene som opp gjennom århundrene har fastholdt og raffinert Stiklestad som en *metahistorie* om Norges framvekst og plass i et større felleskap av kristne nasjonalstater i utkanten av middelalderens Europa. En slik faktor er makthavernes alltid og til alle tider ubestridt behov for å fastholde sin makt og kontroll, først over regionen Trøndelag, siden over den norske kongens "riki" – det landområde som den norske kongemakten kunne utøve sin lovlige jurisdiksjon og regale rettigheter over.

Religion og verdslig politikk medierte maktutøvelsen til enhver tid, og denne har opp gjennom historien gitt seg til kjenne gjennom mange "ansikt": Myter og minner, uskrevne og nedtegnede der Stiklestad står frem som et symbol på nasjonen Norges framvekst og utvikling, er mer eller mindre tilfeldig bevarte brokker og bruddstykker av en maktens historie som viser oss fragmenter av denne virkeligheten, og som derfor representerer kilder til innsikt og forståelse av det samme. Og ute i landskapet finnes fortsatt bevarte spor etter en fortidig "virkelighet" som kan sette oss på sporet av opphavet og forutsetningene for *hvorfor* Stiklestad gjennom slaget på Stiklestad kom til å få den sentrale posisjonen i Norgeshistorien da kristendom og kongemakt gikk sammen og dannet det ideologiske og maktpolitiske grunnlaget for framveksten av en norsk stat. Gjennom gravhauger, hustuffer, fossile åkerlandskap, bautaer og produksjonsspor i utmarka representerer disse fysiske sporene historier, eller "materialiserte minner" som sammen med tekster og muntlige overleveringer kan

kaste lys over Stiklestad som fortellingen om hvordan kongeriket Norge fant en forankring i de dramatiske begivenheter omkring slaget i 1030, og hvordan denne historien siden ble fastholdt, raffinert og videreutviklet i tråd med landets åndelige og verdslige maktstrukturer.

Stiklestad - et sted for tverrfaglighet

Denne metahistorien er nedfelt gjennom langt tid, og i fragmentarisk form, i skriftlige og muntlige kilder, i visuelt materiale, i jordfunn, i kultur- og naturlandskapet, og kan derfor være gjenstand for observasjon og beskrivelse. For å forstå sammenhengene og de faktiske forholdene disse vidt ulike kildene beretter om fordres et koordinert og nøye avstemt samarbeid mellom forskere fra en rekke fagområder: historikere, filologer, religionsvitere, antropologer, arkeologer, vegetasjonshistorikere og andre spesialister som kan arbeide i team og med utgangspunkt i omforente problemstillinger.

Undertegnede er forankret i en historisk-arkeologisk forskningstradisjon, i seg selv en utpreget tverrfaglig disiplin, med statsdannelse og byutvikling i middelalderen som spesialiserte forskningsområder. Med dette som faglig bakgrunn vil jeg nedenfor risse opp noen forskningsperspektiv som tar utgangspunkt i Stiklestads arkeologiske kontekst og kildematerial.

Stiklestad – et sted i historien

Uten slaget på Stiklestad ser det ikke ut til at dette stedet har spilt noen vesentlig rolle i Norgeshistorien: Det er ikke fra skriftlige kilder kjent at stormenn eller høvdingeslekt skal ha hatt sine røtter her, slik som for eksempel på nærliggende steder som Egge og Haug. Verdal kirke er fylkeskirke, men skal ikke ha hatt status som hovedkirke og dermed et viktig element i kongemaktens forsøk på å utøve regional kontroll over viktige områder. Det er heller ikke kjent at andre sentralfunksjoner, som tingsted og kultplasser, som f.eks. på Mære, har eksistert i nærheten av Stiklestad. Stedet nevnes da heller ikke mange ganger i sagatekstene utenom i den konteksten stedet er blitt kjent for, slaget på Stiklestad og drapet på Olav Haraldsson.

Spørsmålet om hvorfor slaget sto akkurat *her* er kanskje i seg selv mindre interessant, men det er avgjørende hvis det er interessant å drøfte hvorfor, og under hvilke lokale forutsetninger Stiklestad ble arenaen for et av nasjonens viktigste historiske slag. Svaret på spørsmålet om hvilke omstendigheter som ledet opp til dette valget – hvis det noen gang var et valg – vil følgelig danne en viktig forklaringsbakgrunn for alt det som stedet Stiklestad gjennom myter, sagn og fortellinger siden ble forbundet med opp gjennom historien.

Hvilke faktorer kan så ha vært bestemmende for det faktum at slaget mellom bondehæren og kongshæren sto akkurat her? Er det militærtaktiske, topografiske, demografiske, politisk/økonomiske eller en kombinasjon av disse faktorene som har vært avgjørende? Eller er lokaliseringen av slaget mer eller mindre tilfeldig? Vi vet svært lite sikkert om dette fordi problematikken ikke har vært tatt opp i sin fulle bredde der ulike faktorer av de som er nevnt ovenfor er undersøkt og veid opp mot hverandre. Spørsmålet er imidlertid nært knyttet opp mot en mer generell problematikk som går på spørsmål omkring karakteren av bosetning, ressursflyt, eiendomsforhold og maktstrukturer i Værdalsregionen.

En som har uttalt seg om makt- og rikdomsforholdene i området er arkeologen Lars Stenvik. På bakgrunn av bl.a. en analyse av størrelse og mengden gravhauger i nær omkrets omkring Stiklestad kirke konkluderer han med at *„det rundt Stiklestad må ha vært et maktsentrum utenom det vanlige.”*¹ Dette kommer han bl a fram til gjennom å vise til tilsvarende konsentrasjoner av storhauger i Borre, på Åker og i Karmsundet.

Det kan være noe i dette resonnementet i den forstand at store gravhauger indikerer rikdom og sosial prestisje, og følgelig vil en større samling storhauger konsentrert på et lite område kunne indikere et rikt, prestisjetungt og dermed innflytelsesrikt område. Men samtidig vil en slik sammensetning også kunne peke mot en relativt jevn fordeling av rikdom, prestisje og innflytelse i samme område. Dersom en i snever forstand forstår ”makt” som en sosial situasjon der noen få kan utøve en ønsket kontroll over folk og land, handler maktutøving om et fenomen karakterisert av at assymetriske sosiale relasjoner har oppstått gjennom en forskyvning og konsentrasjon av ressurser, prestisje, sosial og fysisk innflytelse og ut fra dette kan utøve kontroll over folk, ressurser og politiske beslutninger fordelt på få hender (individ, slekter, klaner osv.). En slik situasjon vil med utgangspunkt i en modell for tokning av fordeling og størrelse på gravhauger i et område markere seg fysisk på tilsvarende assymetrisk vis, nemlig at enkelte gravhauger står frem som vesentlig større og mer dominerende, enten alene eller i et felt, slik for eksempel Raknehaugen, Osebergshaugen og for den saks skyld Alstadhaugen står frem i landskapet.

Ut fra et slikt resonnement blir ikke konsentrasjonen av store gravhauger rundt Stiklestad i seg selv en entydig indikasjon på et ”maktsenter”, snarere indikerer det en opphopning av ressurser og rikdom fordelt på mange. Dette kan forklares med kontroll over produksjon av gods og varer som var etterspurt utenfor regionen hadde et betydelig volum men var fordelt på flere ledende slekter. Det er nærliggende å tenke på at en produksjon og omsetning av verdiprodukter som jern, pelsverk o.a. fra de store utmarksområdene inn mot svenskegrensen kan ha skapt en bakgrunn for en slik lokal rikdomsoppbygging i Stiklestadområdet. Andre indikasjoner på eksistensen av et makt- eller rikdomssenter i yngre jernalder ville ha vært en konsentrasjon av sentrumsfunksjoner som var viktige for en makthaver å beherske i datidens samfunnsorganisasjon, for eksempel blot- og offersteder, tingplasser og handels-/omlastningsplasser. Ikke noe slikt er sikkert påvist i Stiklestadområdet, bortsett fra tunanlegget på Hegstad som Stenvik foreslår kunne ha vært en samlingsplass for en hird. En hird var på denne tiden en stormanns private hærfølge som antagelig flere innflytelsesrike personer i bondesamfunnet kunne ha omgitt seg med.

Stenviks hypotese er interessant og utfordrende, men stiller mange flere spørsmål enn det er foreløpig er svar på. Uansett representerer disse tankene et spennende og fruktbart utgangspunkt for en bred arkeologisk inventering i det området Stenvik forstiller seg som et ”maktsentrum” i den hensikt å et klarere bilde av gårdstruktur, eiendomsforhold og ressursflyt i og omkring Stiklestad. På denne måten kan vi skaffe oss mer manifeste indikasjoner på nærværet av et ”maktsentrum” i Stiklestadområdet.

¹ Alsaker, S.K., mfl. (red): *Trøndelags Historie, bind 1: Landskapet blir landsdel, fram til 1300*. Trondheim 2005, s. 140

Undersøkelser av ressursutnyttelsen i utmarksområdene ville for eksempel kunne kaste nytt lys over produksjonsforhold og kommersiell aktivitet i området.

Ytterligere et interessant forhold som kunne vært gjenstand for undersøkelse er at Verdal ved utgangen av høymiddelalderen hadde flest navnegårder av samtlige bygder i Trøndelag, nemlig 180, mot f.eks Inderøya 164, Orkdalen 141 og Strinda 110.² Og Verdølafylket var langt fra det største av jordbruksbygdene blandt de trønderske fylkene. Hvilke forhold ligger til grunn for en slik konsentrasjon av navnegårder i dette området? Ble verdiprodukter i stor skala hentet ut av de se store utmarksområdene mot Sverige? Eller var leden til Jämtland i Sverige kontrollert og beskattet av stormenn med røtter i Stiklestadområdet?

Hvis det nå alternativt ikke er, slik som Stenvik hevder, nemlig at slaget ved Stiklestad kan forklares ved at Stiklestad var et regional maktsentrum, må det være *andre*, eller i alle fall *tilliggende* forhold som har vært bestemmende for slagplassen. I vår sammenheng er det verd å gjøre en vurdering av slike alternative forhold som kan ha vært til stede ut fra foreliggende data. Jeg skal antyde noen muligheter nedefor:

Vender vi oss til sagatekstene er for eksempel Snorre i Olav den Helliges saga temmelig tydelig på hvorfor slaget kom til å stå ved Stiklestad: *"(L)endmennene og bøndene hadde samlet en veldig hær, så snart de fikk vite at kongen hadde kommet østfra Gardarike og hadde kommet til Svitjod. Da de fikk høre at kongen hadde kommet vest til Jemtland og at han ville dra vest over Kjølen til Verdal, dro demed hæren inn i Trondheimen og samlet sammen hele almuen der, både frie menn og trelle, og for så inn til Verdal..."*

Mao, slaget stod på Stiklestad fordi ferdselsåren Olav hadde valgt gikk denne veien og bondehæren ville stoppe ham før han kunne bite seg fast på norsk side og kanskje mobilisere ytterligere folk. Bondehæren beveget seg mot kongshæren som kom østfra ned Verdalen og samlet seg der det var et naturlig samlingspunkt mellom land og sjø nær der Olavs hær måtte passere. Stiklestad ble det naturlige valget ut fra dette, og kanskje også særlig valgt ut fra rent taktiske overveielser. Bondehæren hadde fordel av å være numerisk overlegen og kunne i utgangspunktet ha hatt muligheter til å velge terreng og slagsted i forhold til det. En større hær krevde åpent lende og terrengformasjoner som de kunne utnytte i ulike sekvenser av slaget. Hærene som møttes på Stiklestad var ikke spesielt store, og slaget var på ingen måter spektakulært, ei heller i norsk sammenheng, men likevel deltok det nok samlet opp mot et par tusen mann i slaget. Det må ha forutsatt relativt åpent og fritt lende, slik det aktuelle slagområdet omkring Stiklestad kirke har vært. Dette er en forklaring som kan høve godt med det vi vet om taktisk tenkning og krigføring ved tusenårskiftet, og slik sett kan lokaliseringen av slaget alternativt forklares som en kombinasjon av kongens veivalg østfra og et taktiske valg av slagarena fra bondehærens ledes side. Men her er det rom for betydelig mer forskning og undersøkelser, både fysisk i terrenget - slagstedets lokalisering og topografi er vel ikke endelig avklart - og i skriftlige kilder på bakgrunn av kjennskap til datidens krigføring og taktiske spill.

² Skjevik, O. ibidem s 240f

Sammenfatning

"Det var *rikskongedømmet* som styrket kong Olav Haraldssons virksomhet, død og helgenverdighet" skriver historikeren Per Sveaas Andersen³ og oppsummerer dermed i få ord hva slaget ved Stiklestad opp gjennom århundrene har betydd og symbolisert i vår nasjonale historie. Jeg har ovenfor forsøkt å skissere et perspektiv for 1000-årsprosjektet ut fra den samme forståelseshorisonen. Jeg har brukt nøkkelordene *makt, minne og myte* som en klisjemessig, men malende karakteristikk av det historiske vrakgodset som målbærer denne "metahistorien" opp gjennom århundrene. I denne historien har Stiklestad kommet til å danne et viktig symbol for framvekst og utviklingen av Norge som stat og nasjon. Prosjektets obvergrepene tanke skulle kunne være å beskrive og framstille denne metahistorien gjennom bruken av Stiklestad som nasjonalt samlingsymbol, der virkemidlene for nasjonal maktutøving har vært politiske og religiøse instrumenter.

Videre har jeg gjort ultrakort og overflatisk rede for noe jeg mener kan/bør være sentrale arkeologiske problemstillinger knyttet til behovet for å forstå Stiklestad som et "sted i historien" (som er noe annet enn "et historisk sted"). Med dette som utgangspunkt vil det være mulig å skape en bakgrunn for å forstå og forklare hvorfor slaget i 1030 mellom kongen og den trønderskdominerte bondehæren sto akkurat her.

Ttrondheim 25.11.2011

Axel Christophersen
Professor i historisk arkeologi,
direktør
NTNU Vitenskapsmuseet

³ Sveaas Andersen, P. *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800-1130*. Oslo/Bergen/Tromsø 1977

Øystein Ekroll:

Stiklestad – Nidaros – Jerusalem 2030

St. Olav har sett spor i norsk kultur og natur på ein måte som vi vanskeleg kan fatte, men som til vanleg blir samanfatta i begrepet 'Olavstradisjonen', som kan vere både alt og ingenting. Alt, fordi alle har litt eller mykje kjennskap til St. Olav og blir dermed ein del av denne 'tradisjonen'; ingenting, fordi det er svært vanskeleg å definere kva denne tradisjonen består av (eit poeng som kritiske røyster stadig dreg fram i debatten).

I dette notatet vil eg legge fram nokre tankar og idear om dette. Etter mitt syn er dette svært relevante emne for forskingsprosjekt som kan og bør gjennomførast i perioden fram til 2030.

29. juli 1030 er den første heilt sikre *datoen* og det første heilt sikre *årstalet* i Noregshistoria, men framfor alt den første sikre *hendinga* som kan stad- og tidsfestast slik at vi kan gå til den same staden og seie: Her var det, då skjedde det. Altaret i Stiklestad kyrkje vart i 1150-åra sett på staden som var utpeikt som kongens banestad, og den låge plasseringa i terrenget viser at det måtte ligge ein sterk tradisjon bak utpeikinga av nettopp denne staden (dei tidlege trønderkyrkjene ligg i regelen høgt i landskapet, som Haug, Mære, Alstadhaug). *Staden* var også viktig: Snorre lét Magnus den gode søkje ut plassen med hjelp av vitne som var med i slaget – dette er knappast historisk rett, men eit litterært uttrykk for kor viktig den nøyaktige staden for Olavs død var. Det overkvelva steinkoret i Stiklestad kyrkje vart reist samtidig med opprettinga av erkesetet i Nidaros, heilt likt Johanneskapellet i Domkyrkja i detalj (vigsla 26.11.1161), og truleg reist av dei same handverkarane.

Tre tradisjonar

Utviklinga frå 1030 og til 1568, då Olav si grav vart sletta/skjult i Nidarosdomen, har eg prøvd å skilje i tre ulike 'tradisjonar', og kvar av desse meiner eg det vil vere fruktbart å arbeide vidare med i åra fram til 2030.

Stiklestad var såleis ein integrert del av opprettinga av erkesetet og ein svært viktig del i oppbygginga av det liturgisk-religiøse byggverket/verdsbildet som vart skapt omkring St. Olav i tiåra etterpå, framfor alt av erkebiskop Eystein Erlendsson. Stiklestad fekk sitt eige liturgiske landskap bygd opp omkring St. Olav på same måte som eit Jerusalem-inspisert liturgisk landskap vart bygd opp omkring Nidaros, i spenninga mellom Jerusalem som *umbilis terra* (jordnavlen) og Nidaros som det kristne *finis terra* (kanten av jordskiva). Dette er den første tradisjonen.

St. Olav vart også synleggjort som ingen annan nordisk/nord-europeisk helgen, ved at det vart utvikla ein ikonografi seinast frå midten av 1100-talet som viste Olav som helgen og konge. Gjennom dei neste fire hundre åra vart Olavsikonografien stadig endra og utvikla, og det vart skapt ei enorm mengde Olavsbilete og –framstillingar som gjorde han kjend over heile Nord-Europa. Dette er den andre tradisjonen.

I motsetning til alle andre helgenar vart St. Olavstradisjonen også ein *naturkult*, dvs at St. Olav vart knytt saman med naturfenomen, naturformasjonar og framfor alt heilage kjelder. Dette er den breiaste og lengstlevande delen av Olavstradisjonen og er altså den tredje tradisjonen.

Den første tradisjonen: Stiklestad og Nidaros som fellekristne valfartsmål.

Vegen frå Nidaros og Jämtland til Stiklestad er den nordlegaste greina av det europeiske nettverket av pilegrimsvegar, innanfor ein trekant Nidaros/Stiklestad – Santiago de Compostela – Jerusalem/Betlehem, med Roma inne i trekanten. Valfarten til Nidaros/Stiklestad bør undersøkast og kartleggast i høve til desse to andre valfartsmåla (gjerne også fleire), særleg med tanke på oppbygginga av det liturgiske landskapet med vegar, førsteutsiktsstader/gledesbakkar (Feginsbrekka/Mont joie/Mons gaudii), korsreising i landskapet, plassering av kyrkjer og bruk av bygningar, brønnar og kjelder som var knytta til mirakel og helsebot med meir.

Dei gamle vegane til Stiklestad som også pilgrimane brukte frå sør, nord og aust bør utforskast, opparbeidast og merkast slik at dei kan inngå i den store Olavsvegen, framfor alt mellom Nidaros og Stiklestad. Stiklestadområdet som historisk-liturgisk landskap bør utforskast vidare gjennom arkeologiske utgravingar, registreringar og landskapsanalyse. T.d. viser løytnant Lyngs kart frå 1700-talet at haugen der det katolske kapellet ligg heitte Korshaugen og ved sidan av renn Korsbekken.

I tillegg kan monumentet frå 1805 med kors som står på den andre haugen også føre historia langt attover i tid. Absalon Pedersson Beyer fortel dessutan i *'Om Norgis rige'* (1567) at St. Olav vart *'slagen j Styklestad, hues blod synis end nu til denne dag vdi en lade oc kand aldrig vdslettis med vand eller menniskis hender'*. Dette fortel at heilt til etter Reformasjonen vart det vist fram ein låve med blodspor som eit bevis på det første miraklet til St. Olav – at ein blind mann fekk att synet.

Saman med kyrkja og dødsstaden fortel dette at det var bygd opp eit 'pasjonslandskap' på Stiklestad der helgenen sine siste timar i livet kunne opplevast synleggjort med vandring frå punkt til punkt. Dette er ein parallell til korleis Jesu lidingssoge vart synleggjort i Jerusalem med 'Via Dolorosa', St. Peters lidning og død i Roma og kanskje også andre helgenar andre stadar. Denne sida av Stiklestad bør undersøkast i ein større kontekst, både nordisk og europeisk.

I Nidaros vart St. Olav si grav på slutten av 1100-talet omgitt av ei bygning (oktogonen) som var inspirert av den store rotunden over Kristi Grav i Jerusalem. Etter mønster frå andre valfartsstadar vart det oppretta eit hospital ved katedralen, og ein prosesjonsveg vart etablert omkring i byen. På Brattøra sto eit stort kors, på 'Marinen' låg ei Olavskjelde, på Byåsen låg *Feginsbrekka* (Gledesbakken), og på Steinberget bygde kong Sverre si borg *Sion*, inspirert av kong Davids borg i Jerusalem med same namnet. Dette er små trekk av eit større bilde som viser at det låg ei medveten tenking bak mykje av det som skjedde her på 11-1200-talet. Det bør også opprettast kontakt med relevante miljø i Jerusalem/Betlehem for utvikling av forskning på dette feltet (underteikna arbeider p.t. med ei ph.d.-avhandling om dette emnet).

Den andre tradisjonen: Helgenkongen i tre, kalk, stein og olje

St. Olav vart også synleggjort som ingen annan nordisk helgen. Det vart skapt ei enorm mengde Olavsbilete og –framstillingar som gjorde han kjend over heile Nord-Europa. Det finst statuer og relieff av stein og tre i tillegg til kalkmaleri, tavlemaleri, særleg altarskap og altarfrontaler, dessutan bilder av metall, elfenbein og bokmaleri, berre for å nemne ein del. Det aller meste stammar frå tida før Reformasjonen, men det finst ein levande tradisjon både på 16- og 1700-talet, og på 1800-talet og framover blir det på nytt produsert store mengder av Olavsbilder.

Denne kunsttradisjonen er merkeleg nok lite utforska. Ei viss oversikt over skulpturen vart laga av Fredrik B. Wallem i 1930, og Anne Lidén (1999) har forska på malte framstillingar, men det finst inga samla oversikt. Sentrale spørsmål i Olavsikonografien finst det enno ikkje svar på, t.d. tolkinga av

'underliggarane' i form av ein drake eller ein krigar. Olavsikonografien grip også direkte inn i kjernen av den norske nasjonen, ved at St. Olavs øks i 1280 vart gjort til ein del av det norske riksvåpenet saman med Sverreætta si løve. Olavsikonografien er meir skiftande og komplisert enn for dei fleste andre helgenar, som har berre ei standard ikonografisk framstilling, medan framstillingane av Olav utviklar seg sterkt gjennom 400 år.

I seinmellomalderen blir Olavslegendene ein viktig del av ikonografien hans, t.d. kappseglinga, og her er det enno mykje utforska materiale. Mykje av denne utviklinga skjer i det nedertyske området, særleg i Hansabyane frå Amsterdam til Danzig, og her blir også legendene utgitt som trykte bøker i 1492-1507 (dei første trykte bøkene om norsk historie), eit materiale som er like lite utforska som kunsten.

Eit heilt sentralt forskingsprosjekt fram til 2030 bør derfor vere å lage ein database over alle Olavsframstillingar som enno finst, og samtidig forske på dette materialet. Databasen bør vere basert på Stiklestad, og arbeidet bør skje i samarbeid med kunsthistoriske forskingsmiljø, t.d. ved NTNU i Trondheim, og vil kunne resultere i master- og ph.d.-grader. Eit slikt arbeid vil ha internasjonal interesse og bør også involvere forskarar frå andre land med særleg mange Olavsframstillingar, som Sverige, Finland og Danmark.

Den tredje tradisjonen: Olav som naturguddom

I seinmellomalderen blir som alt nemnt Olavslegendene svært populære, med Olav som kappseglar, Olav som kjempar med troll og andre uvesen o.l. Kanskje er det på denne tida at Olav får rolla som 'naturguddom' som blir knytta til naturformasjonar og –fenomen, og kjempar mot troll og risar. Dette blir fram til vår tid den sterkaste Olavstradisjonen mellom folk flest, ikkje berre her i landet men i fleire andre land.

Denne tradisjonen er blitt sett ned på og i beste fall dokumentert av folkelivsgranskarar, men det er religionshistorisk heilt eineståande i Europa at ein helgen får ein slik status i folkefantasia gjennom fleire hundre år. Det bør bli eit eige prosjekt å samle inn, systematisere og og forske på denne tradisjonen, som er den levande Olavstradisjonen.

Ein parallell del av denne tradisjonen er Olavskjeldene som er kjende over heile landet nord til Helgeland (kanskje også lenger nord) og i grannelanda. Sambandet mellom Olav og vatn kan stamme frå kjelda med undergjerande vatn som kom fram ved Olav si grav (i dag Olavsbrønnen i oktogenen), og det finst truleg fleire hundre av dei. Den einaste oversikta til no vart samla i ein liten artikkel av biskop A. Chr. Bang i 1885 (*'Norges hellige Kilder efter Reformationen'*) og omfattar berre 20-30 kjelder.

Mykje av tradisjonen om desse kjeldene er i ferd med å forsvinne, og det hastar med å samle inn kunnskapen og lage ei oversikt over det. Begge desse to delprosjekta må involvere lokalhistoriske miljø og kan skape eit stort folkeleg engasjement i dei komande åra. Det naturlege senteret for eit slikt prosjekt vil ligge på Stiklestad.

Trondheim 18.11.2011

Øystein Ekroll

Rolf Grankvist

Faglig refleksjon på veg mot 1000-årsjubileet på Stiklestad i 2030.

A) Generelt om Stiklestad som nasjonalt senter politisk og religiøst.

Det er svært viktig å få fram ved 1000-årsmarkering på Stiklestad i 2030 at dette skal være et nasjonalt jubileum for hele Norge fra Lindesnes til Nordkapp. Dette fikk både stat og kirke til i 1930, men i 2011 er det ikke så enkelt å få et slikt syn akseptert over hele vårt langstrakte land fra sør til nord. Særlig er dette problematisk for innbyggerne i Oslo og området rundt hovedstaden. Denne holdninga med Oslo som norsk senter på alle områder deles også av statlige og kirkelige institusjoner i den byen som har vært vår hovedstad siden 1814. Det er ingen tvil om at Norge er mer sentralisert enn Sverige og Finland, som er våre nordiske naboer i øst.

Hele Norges befolkning har forøvrig et felles problem når det gjelder vinkling mot nord og sør. Vi er alle sørvendte i et langstrakt land, som opprinnelig hadde Nordvegen langs kysten som sin «riksveg nummer en». Sett i denne konteksten kunne det derfor ha vært bedre for Norge om våre grunnlovsfedre på Eidsvoll hadde valgt Bergen som hovedstad. Denne byen hadde og har fremdeles et aktivt forhold til den gamle riksvegen langs kysten som har gitt landet vårt navnet Norge.

Vi trondheimere har også litt av de samme tankene som finnes i vår hovedstad i sør. Trondheimsborgerne kan vanskelig tenke seg Trøndelag nord for flyplassen på Stjørdal som noe interessant område å reise til. Det blir som Norge nord for Mjøsa for de som bor i hovedstaden. Slik tenkes det også i Nord-Norge. Da det for noen år siden var snakk om å slå sammen Troms og Finnmark, kom det en klar beskjed fra mange finnmarkinger, som hevdet bestemt at en slik løsning ikke kom på tale uten at fylkessenter ble flyttet fra Tromsø til Alta fordi tromsøværingene er så sørvendte.

Når det gjelder Stiklestad som norsk nasjonalt senter politisk og religiøst, vil jeg også understreke at det her er viktig å få med de andre nordiske land i denne prosessen fram mot 2030 slik det ble gjort også i 1930. Det at erkebiskopen i Uppsala var aktivt med den gang betydde enormt mye for å løfte opp både Stiklestad og Nidaros som norsk kirkesenter i en lang historisk kontekst.

Alle land som hørte inn under Nidaros erkebispedømme 1153-1537 må også trekkes inn i jubileet. Dessuten må vi bevisst tenke på et kirkelig samarbeid med alle kirkesamfunn innenfor vår kristne tro fram mot jubileet. Her er det jo skjedd store positive endringer siden 1930. Dette bør derfor synliggjøres i en planlagt forskningsprofil fram mot 2030.

A) Den norske kirke og Stiklestad 2030.

Her er Olavstradisjonen meget viktig å få fram gjennom refleksjon og forskning. Hva er det med Stiklestad og Nidaros og St. Olav? Hvorfor må Olavstradisjonen fornyes og fordypes fram til 2030? Biskop emeritus i Nidaros Finn Wagle utdypet dette under sitt foredrag i Nidaros pilegrimssenter i 2011. Han sa at dette er en tro som forener, fordypet og forandrer både nasjonalt og internasjonalt.¹

Det er mange sørpå som hevder i dag at Olavstradisjonen knyttet til Stiklestad og Nidaros et regionalt trønderfenomen. Delvis er dette igjen en konsekvens av at den sentrale ledelsen i kirke og stat holder til i Osloområdet og derfor ikke skjønner at de bor avsides til i et svært langstrakt land hvor Stiklestad ligger sentralt plassert midt i Norge.²

Vegen mot Stiklestad og Nidaros har vært en lang og kronglete veg å gå knyttet til årstall som 1537, 1814 og 1905. Den norske kirke ble jo mellom 1537 og 1814 styrt fra København hvor kongen på en måte var både konge og erkebiskop. St Olav ble da bevisst fjernet fra vår kirke og stat fordi han i Norge nettopp var et nasjonalt samlingsmerke for både stat og kirke. Det at Martin

¹ Finn Wagle, Hva er det med Nidaros? Tro som forener, fordypet og forandrer. Foredraget ble holdt under Olavsfestdagene 2011. En revidert tekst skal trykkes i en serie som NDR gir ut ved juletider 2011.

² Rolf Grankvist, Nidaros som kirkesenter, kronikk i Adresseavisen 30. september 2011. Den ble skrevet i forbindelse med vigsling av Norges første preses i fast stilling etter 1537. Våre nordiske venner i Sverige og Finland er forundret over at vi ikke kaller vår nye faste preses for erkebiskop slik de gjør med en tilsvarende stilling i sine land.

Luther hevdet at helgenene hadde en fast plass i det vi nevner som “et samfunn av de hellige” ble bevisst oversett i København.

Det er likevel interessant å registrere i denne antihelgenprosessen fra 1500-tallet at kongen i København bevisst brukte St. Olav som samlingspunkt under den nordiske sjuårskrigen fra 1563 til 1570. I februar 1564 inntok svenskene Steinvikholmen, og mange trøndere mottok da okkupantene som befriere mot dansk undertrykkelse. Den 22. mai samme år måtte svenskene imidlertid forlate Steinvikholmen, men de hadde mens de var der plassert St. Olavs kiste i Fløan kapell på Skatval.³ Det vites ikke hvorfor de gjorde det. Noen mener det var for å gjøre det lettere å ta meg seg skrinet til Sverige hvor St. Olav fremdeles var en del av en helgentradisjon på tross av at det i Sverige fra 1559 ble forbudt å være katolikk.⁴ Mest trolig er det vel at svenskene under sjuårskrigen flytta skrinet ut fra Steinvikholmen fordi de ville ha St. Olavs kiste vekk fra festningen mens det var krig.⁵

Straks svenskene hadde forlatt Trøndelag ble St. Olavs skrin i slutten av mai 1564 fraktet fra Fløan kapell og satt ned i en åpen grav i Nidarosdomen “med stor prosess”.⁶ Det er vel ingen tvil om at dette ble gjort for å blidgjøre de svenskvennlige trønderne, som fremdeles hadde St. Olav som en del av sin religion. Det strømmet nå folk til det åpne gravstedet, noe som førte til at kongens menn etter ett år valgte å legge St. Olavs skrin i en lukket grav. En stein på toppen av gravstedet viste likevel hvor helgenkongen var gravlagt. Denne steinen kan vi i dag se på kirkeveggen ved St. Olavsinngangen mot vestskipet fra nord. Det som ble kalt papisme i København fortsatte likevel videre fordi folk søkte stadig opp St. Olavs lukkede grav for å reflektere og be. Om det bad til St. Olav direkte eller gjennom St. Olav til Gud vites ikke. Det siste

³ Rester av Fløan kapell er i dag lagret på Sverresborg Trøndelag Folkemuseum. Jeg har tatt kontakt med direktøren ved museet for å få dette kapellet restaurert fram til 2030 i samarbeid med en videregående skole. I Trondheim. Se for øvrig min artikkel i «En smuk Fremtid». Trøndelag folkemuseum 100 år, Trondheim 2009, side 68 og 69.

⁴ Ingemar Lindaräng i Vadstena har skrevet en doktorgrad om “Helgonbruk i moderniseringstider. Bruken av Birgitta – och Olavstraditionerna i samband med minnefirandet i Sverige och Norge 1891-2005. “, side 49 osv.. Avhandlingen ble trykt i 2007. Jeg var norsk veileder under skriveprosessen.

⁵ Trygve Lysaker, Nidaros erkebispestol og bispesete, Reformasjon og enevælde 1537-1804, Trondheim 1986, side 72.

⁶Trygve Lysaker, Nidaros erkebispestol og bispesete, Reformasjon og enevælde 1537-1804, Trondheim 1986, side 72 osv.

var jo i samsvar med Luthers lære, men det hjalp jo lite fordi “erkebiskopen” i København kalte alle slike bønner for avgudsdyrking. Etter tre år med gravlegging i kjent grav ble det i 1568 bestemt at St. Olavs kiste skulle legges ned på et ukjent sted i katedralen, slik at denne type papisme kunne stoppes. Avgjørelsen ble tatt da det ble holdt såkalte herredager i Bergen og Trondheim våren 1568. Tre danske riksråder med Jørgen Lykke i spissen ledet disse møtene det er snakk om.⁷

Kongen som “erkebiskop” i København tolket altså her Martin Luther på en bestemt måte. Det skulle i vår protestantiske kirke ikke være noe skille mellom helgendyrkelse og helgenvenerasjon. Martin Luther så på helgendyrkelse med direkte bønn til en helgen knyttet til avlat som en avgudsdyrkelse, men som kristen kunne du be til Gud gjennom en helgen.⁸ Martin Luther ba jo også til Gud gjennom Sta. Anna til sin dødsdag, noe som stadig understrekes når turister vandrer i Luthers fotspor i byen Wittenberg. Dette var og er fremdeles en viktig del av Luthers tilnærming til helgener, som også er knyttet til vår tro fordi helgenene, som nevnt, også hører til i “et samfunn av de hellige”. Det er helt utrolig at Den norske kirke i vårt årtusen ikke har satt seg inn i Luthers syn på helgener etter at vi har hatt en egen norsk statskirke siden 1814. Dette er noe som må synliggjøres sterkt på Stiklestad i 2030. Helgenvenerasjon i en protestantisk kirke må beskrives og forskes på fram mot jubileet i 2030.⁹ Confessio Augustana er her et viktig dokument.

Den norske kirke, som i dag ledes fra Kirkens hus i Oslo, har ikke vært i stand til å innse at Nidaros er et gitt kirkesenteret i Norge. Kirkeledelsen vil ikke stadfeste at stedet er utpekt for snart 1000 år siden gjennom Olav Haraldssons fall i slaget på Stiklestad og at den døde kongen ble sanktifikert som St. Olav

⁷ Trygve Lysaker, Nidaros erkebispestol og bispesete, Reformasjon og enevælde 1537-1804, Trondheim 1986, side 72.

⁸ Martin Luther var i Roma i fire uker på nyåret i 1511. Da var de i ferd med å bygge Peterskirka, som skulle bli pavens hovedkirke. Det at avlatspenger ble brukt i en slik byggeprosess var med på å forme de 95 tesene mot avlat, som ble slått opp på kirkedøra Wittenberg i 1517.

⁹ Her vises til Confessio Augustana, artikkel XXI. CA ble vedtatt i 1530, Den etterfølges i 1580 av den såkalte Konkordieboka. Her viser jeg til Jens Olav Mæland (red.) Konkordieboken, Oslo 1985. I 1998 ga professor Bernt T. Oftestad ut boka “Den norske statsreligionen. Fra øvighetskirke til demokratisk statskirke. Her nevnes ikke helgenproblematikken i Den norske kirke med et eneste ord. Dette er en meget solid bok, og da forteller det mye om vår kirke med en ledelse samlet i Kirkens hus i Oslo. Problemet med helgenvenerasjon bør jo drøftes seriøst i ei pensumbok for kommende norske prester.

den 3. august 1031. Dette var jo en lokal helgenkåring som var vanlig i den kristne kirke inntil slike kåringer måtte godkjennes av paven fra slutten av 1100-tallet. De tre norske helgenene St. Olav, Sta. Sunniva og St. Halvard er alle helgener fordi de er martyrer, en tradisjon som har sitt opphav i den opprinnelige helgenkulturen i Romerriket. Denne tradisjonen er knyttet til mennesker som døde i kraft av sin tro under den romerske forfølgelsen av kristne. Etter kort tid fikk disse som døde under slike omgivelser status som helgener hvor deres dødsdag ble feiret. Det var med andre ord ikke et hellig liv, men en hellig død som er utgangspunktet for den kulten som ble knyttet til en slik helgen. Det blir derfor totalt feil i en historisk kontekst å trekke fram at Olav Haraldsson var en viking som brukte vold og drap for å sikre sin makt. Utlagt betyr dette også at martyrkøksa har en symbolsk betydning både for stat og kirke satt inn i en slik sammenheng. Det er viktig å få fram på Stiklestad i 2030 at St. Olav fikk meget stor betydning både for kirke og stat i Norge etter at erkebiskop Eystein greip fatt i dette i perioden 1161-1188. Olav Haraldssons innsats som lovgiver var i utgangspunktet knyttet til "kristenretten", men gjennom århundrene framover fikk han slik en posisjon i vårt land at hele det norske lovverket ble kalt "St Olavs lov".¹⁰

Vi skal ikke her gå omfattende inn og drøfte vår historie etter 1814 og hvordan partiet Venstre brukte Olavstradisjonen for å markere sin nasjonsbygging fra 1800-tallet og fram til 1905.¹¹ Her var jo Bjørnstjerne Bjørnsson den som markedsførte dette best både på Stiklestad i 1882 og i Trondheim i 1897. Den mest nasjonalistiske delen av dette programmet ble jo også tatt i bruk av Nasjonal Samling, som tok Stiklestad i bruk både før og under siste krig. Dette var jo meget negativt for Stiklestad. Det ble ikke lett å bygge opp den nasjonsbyggerollen for kirke og stat som Stiklestad hadde før 1940, men takket være biskop Arne Fjellbu og «Spelet om Heilag Olav» på 1950-tallet ble det snudd til noe positivt i løpet av en tiårsperiode.

Det er likevel etter min mening ikke lurt å grave opp NS-søyla som er gravlagt på Stiklestad før alle som opplevde krigen er gått bort. Dette betyr også at jeg mener det er rimelig at Stiklestad fram mot 2030 kan bygge opp en dialog-

¹⁰ Lars Roar Langslet og Knut Ødegård, *Olav den hellige*, Oslo 2011. side 216. Denne boka er blitt et praktverk om bevart kirkekunst knyttet til Hellig Olav fram til 1537. Videre har Ødegård oversatt sentrale diktverk om St Olav fra norrønt mål til norsk.

¹¹ Se boka *Helligdom og verdier ved to årtusenskifter*, Stiklestad 2004.

prosess mellom ulike religioner i Norge, men at slike konferanser helst bør legges til Levanger og Falstad også om opplegget er styrt fra Stiklestad.

I sum må den norske kirke sin vandring fra og mot Stiklestad og Nidaros i perioden fra 1537 til 2030 bli en meget viktig del av hele forskningsprosjektet fram mot 2030.

C) Staten og monarkiet knyttet til Stiklestad i et historisk perspektiv.

Teorien om at den første ofring av kongens krone til St. Olav skjedde i all hemmelighet i Nidarosdomen før eller etter at Magnus Erlingsson ble kronet i Bergen i 1164 er interessant, men vi har ikke noe skriftlig bevis på at det har skjedd. Det som er opplagt er at en slik hellig stund i Nidarosdomen den gangen måtte holdes hemmelig på grunn av den negative holdning det var i Trøndelag når det gjaldt tanken om at Magnus Erlingsson skulle krones til norsk konge i kraft av sin arverett. Det er også sannsynlig at St. Olavs bilde på en søyle i fødselskirka i Betlehem har en slik binding mellom stat og kirke og er en slags kongelig takksigelse for kroning slik den svenske forskeren Anne Lidén hevder.¹² Denne bindinga mellom stat og kirke skulle raskt bli enda sterkere.

St. Olav som Norges evige konge kommer tydelig fram etter at Bergen ble Norges hovedstad og faste kongesete fra ca.1220. Inntil da var det også slik at kongene helst skulle gravlegges i Nidaros. Hele elleve norske konger er gravlagt i Trondheim. Da velger vi også å ta med hertug Skule Bårdsson, som ble drept på Elgeseter i 1240 etter at han hadde latt seg hylle som norsk konge på Øyratinget i 1238. På 1280-tallet ble også det norske riksvåpenet formet med en gylden løve som holdt St Olavs martyrkors i labbene mot en rød bakgrunn. Dette riksvåpenet valgte utrolig nok de dansk-norske kongene å beholde helt fram til 1814. Dermed er det riktig å hevde, som Øivind Østang gjør, at myndighetene i København på en måte holdt Olavsarven i hevd etter 1537 uten at de visste hva den sto for.¹³

Det er ingen tvil om at de norske kongene etter 1905 har hatt et spesielt forhold til Stiklestad. Det hadde også de svensk-norske kongene på 1800-tallet.

¹² Anne Lidén, Bilden av Sankt Olav" i Rumar, Lars (red.) "Helgonet i Nidaros, Olavskult och kristnande i Norden", Stockholm 1997..

¹³ Øivind Østang. Hjem til Nidaros, Norges nølende vandring siden 1814, Oslo 1997, side 23.

Det kan også ha noe å gjøre med at Olavstradisjonen var levende i Sverige også etter reformasjonen der. Det er nok også kongeinspirert fra Sverige når frimurerlosjene i Norge blir knyttet til våpenskjold med helgenkongens øks.¹⁴

Når det gjelder vårt nåværende kongehus, er det jo bare å vise til taler og opphold på Stiklestad i perioden etter 1905. Det er derfor helt historieløst og derfor meningsløst å planlegge et nytt riksvåpen uten Olavsøksa når vi får et skille mellom stat og kirke. Her er det jo nok å vise til tradisjonen om St. Olav som Norges evige konge og de tronfølgelovene som er knyttet til vårt kongedømme i middelalderen.¹⁵ Dette må være en sterk del av den refleksjon man ønsker å ha på Stiklestad fram mot 2030.

Det som kan være problematisk er at vi kan knytte både nasjonsbygging og nasjonalisme til Stiklestad i en historisk kontekst, noe som er nevnt tidligere.

Den 2. august 1847 ble St. Olavs orden opprettet av Oscar I " for at belønne fortjenester af fædrelandet og menneskeheden".¹⁶ Dette var en norsk ridderorden, som nordmennene hadde ønsket helt fra 1815 av. Navnet var imidlertid ikke foreslått av kongen. Det var det den norske regjering som sto bak, og det er første gang at en politisk trekker fram Hellig Olav i historien etter 1814.

Kong Oscar hadde vel heller ikke noe mot navnet. Han var gift med en dronning som var katolikk. Det er likevel underlig at det ikke ble protestert kraftig mot dette «katolske navnet», men det ble det ikke. Interessant i denne konteksten er det at da stat og kirke begynte å restaurere vår kroningskirke i 1869, så var det nok en uskrevet stående ordre om at man ikke skulle søke å finne ut hvor St. Olavs skrin var gravlagt inne i katedralen. Beviset på denne holdningen finner vi bevart i byggmester William Bergstrøms notat om hvor han mente skrinet kunne ligge i langkoret. Som ansatt ved NDR hevdet Bergstrøm at dette

¹⁴ Øivind Østang. *Hjem til Nidaros, Norges nølende vandring siden 1814*, Oslo 1997, side 23. Det vises her til Den norske frimurerordenes stamhus i Oslo, som ble reist etter at Den norske frimurerordenen hadde innledet samarbeid med Den svenske, som den svenske kongen var en del av. Trondheim fikk St Olavs losje i 1881 og et nytt losjebygg innviet av Oscar II i 1902 Dette var siste gang den svensk-norsk kongen var i byen. (Terje Bratberg *Trondheim byleksikon*, Oslo 2008)

¹⁵ Rolf Grankvist, *Den historiske bakgrunnen for kroning og signing i Nidarosdomen etter 1814*, foredrag i Erkebispegården under Olavsfestdagene i 2006.

¹⁶ *Illustreret Norsk Konversations Leksikon*, Kristiania 1913, bind VI, spalte 446.

dokumentet ikke kunne legges i arkivet til Nidaros domkirkes restaureringsarbeider.¹⁷

Olav V hadde et spesielt forhold til både Stiklestad og Nidaros på grunn av solide historiske kunnskaper. Han var jo også den som sørget for å få signing i Nidarosdomen som en erstatning for kongelig kroning. Da kronjuvelene var kommet på plass i Nidarosdomens nordre vestfronttårn utalte kong Olav at han følte de var kommet hjem. Denne holdningen ble på en måte ført videre av kong Harald da han i 2006 åpnet den permanente utstilling av kronjuvelene i Erkebispegården. Forskningsmessig vil det være interessant å knytte kongene og Stiklestad til hele perioden fra 1814 og fram til 2030. Det vil også være interessant å få et syn på om et skille mellom stat og kirke fra og med 2014 vil føre til noen endring i forholdet mellom det vårt kongehus og Stiklestad.

Kong Harald mener jo prinsipielt at den regjerende konge bør ha et spesielt forhold til Den norske kirke, som fremdeles er vårt største trossamfunn. En framtidig signing i Nidarosdomen signaliseres også en slik tilknytning mellom kirke og stat.

Kong Olav var jo bevisst på at signing av konger var en del av seremonien ved kongehylling på Øyratinget i middelalderen. Signinga var den gangen knyttet til St Olavs skrin.¹⁸

D) Stiklestad som pilegrimsmål fram mot 2030.

Olavstradisjonen levde tydeligvis på folkemunne i Norge også etter 1537. Det ble også på slutten av 1500-tallet forbudt å ha statuer eller bilder av helgener i kirkene i kongedømmet Danmark-Norge. Her skiller vi oss ut fra Sverige, som på kongelig ordre etter reformasjonen fikk lagt St. Erik i et nytt skrin finansiert av Gustav Vasa. Kongen la imidlertid ned forbud mot pilegrimsvandring, men dette vedtaket var knyttet til økonomi fordi en slik vandring ofte var fulgt av offergaver til den svenske kirke. En slik helgendyrkelse, som ifølge Martin

¹⁷ Familien ga notatet til domkirkearkitekt Torgeir Flak Suul på 1990-tallet. Jeg fikk også lese det ved årtusenskiftet. Notatet finnes nå i arkivet til NDR.

¹⁸ Rolf Grankvist, Kongesigning i Nidaros domkirke. En tusenårig tradisjon føres videre. Skrevet for UD i 1991. Engelsk utgave UDA 009. ENG.1991.

Luther også var syndig, ville kongen ha slutt på fordi konge og stat trengte disse pengene.

Det er imidlertid underlig at denne åndelige pilegrimstradisjonen har tatt seg opp igjen i vår sekulariserte tid.¹⁹

Fantastisk er det også at Olavstradisjonen knyttet til pilegrimsvandring i Guds natur mot Stiklestad og Nidaros i 2010 er blitt registret som en av de europeiske kulturvegene, som i vår sekulariserte tid startet med åpningen av den gamle pilegrimsleia fra fransk side av Pyreneene mot Santiago de Compostela i Spania.

Vi kan jo i utgangspunktet takke svenske pilegrimer for at de startet denne vandringa i Guds natur på nytt i 1980 da en gruppe pilegrimer fra Sverige gikk langs St.Olufsleden i Jemtland, som har bevart sitt navn fordi Olav Haraldsson skal ha vandret langs denne leia da han i 1030 var på veg til Stiklestad. Her vandret også sannsynligvis Birgitta og hennes mann da de gikk, ble kjørt eller rei på hest på sin veg til St. Olavs grav i 1338.²⁰

I 1997 la kronprins Haakon ned sluttsteinen for den nye pilegrimsleia fra Oslo til Nidaros, og seinere har vi fått mange nyåpnede pilegrimsveger, som ikke skal gjentas her. Det som er viktig fram mot 2030 er å sørge for at disse Olavsvegene brukes og holdes i hevd. Her må det også sikres et fast pilegrimssenter i Nidaros, som på sikt gis et hovedansvar for at vedlikehold av stiene skjer og at det også kommer gode tilbud om overnattinger langs pilegrimsvegene. Olavstradisjon skaper også en enhet mellom Stiklestad og Nidaros som bør utbygges videre.

Dessuten bør det åpnes nye Olavsleder, for å bruke den svenske språkformen, som også har spredt seg til Norge. Det er viktig å åpne Nordvegen langs kysten mot Nidaros og Stiklestad. Dette var jo i sin tid den fremste riksvegen i Norge,

¹⁹Ingemar Lindaräng i Vadstena har skrevet en doktorgrad om " Helgonbruk i moderniseringstider. Bruken av Birgitta – och Olavstraditionerna i samband med minnefirandet i Sverige och Norge 1891-2005. ", side 49 osv.. Avhandlingen ble trykt i 2007. Jeg var norsk veileder under skriveprosessen.

²⁰ Birgitta har ikke fortalt om denne pilegrimsvandringa med egne ord, men det har datteren gjort i sin helgenbeskrivelse av sin mor. Birgitta fortjener i høg grad sin statue på Østre Vestfrontårn. Hun var også av så høg byrd at hun og mannen som pilegrimer sannsynligvis fikk bo i Kongsgården, som da lå øst for Nidarosdomen ved Nidelva. Årstallet for hennes pilegrimsvandring til Nidaros er noe usikkert, men jeg viser her til Hjalmar Sundén og han bok "Den helige Birgitta. Ormungen som ble Kristi brud", Stockholm 1973, side 37.

og det er jo nokså utrolig at det ikke er åpnet ei fast rute fra Bergen og nordover med besøk på Selje hvor hele området er knyttet til Norges eldste helgen Sta. Sunniva. Det er også viktig å arbeide for at Nordvegen fra Finnmark og sørover blir en del av pilegrimleiene. Vegene langs kysten fra nord kan dessuten knyttes til den gamle vegene over landjorda fra Kongsmoen over Gløshaugen og sørover.

Ved 850-årsjubileet for erkebispesetet i Nidaros i 2003 ble det åpnet en ny pilegrimsveg fra Gløshaugen i Namdalen mot Snåsa og Stiklestad. Dette er nå kalt Nordvegen, og det er meget viktig for Stiklestad å sørge for at denne leia blir mer og mer brukt også ved å knytte den til Sverige, Finland, Baltikum og Russland. Det er nå i gang et samarbeid mellom Nidaros pilegrimsgård og interesserte pilegrimsvandrere i Jemtland for å få en fornyelse av en gammel sti mellom Frostviken og Berg i Lierne. Fra Berg vil stien gå videre over fjellet mot Møkkelvatnet og ned til Namsen og opp bakkene til Gløshaugkirka på Gartland.

Planen går også ut på å gjenskape en gammel sti som går mellom Gløshaugen og Kongsmoen ved Indre Foldafjord. Her er det tanker å frakte pilegrimene i et leid vikingskip ut til Rørvik og kystkulturmuseumet i Norveg. Underveis mot Rørvik er det tenkt å gå i land på det gamle kirkestedet Nærøy, hvor det kan holdes gudstjeneste i den gamle kirka der ute. Fra Rørvik er det planen at pilegrimene fra øst skal reise med hurtigruta til Trondheim²¹. For de som ønsker seg til Stiklestad sjøvegen bør det bli ordnet med båt med besøk på Tautra underveis. Denne nordvegen må også kunne knyttes til Noregsvegen langs kysten mot Nord-Norge. Det var, som nevnt, her vi i middelalderen hadde riksvegen i det norske riket. Pilegrimene fra nord kan da ta båt inn til Kongsmoen og så vandre over Gløshaugen til Stiklestad og Nidaros. Dette prosjektet er også lokalhistorikere knyttet Gildeskål kirke fra 1200-tallet interessert i å delta i.²²

²¹ Konkret viser jeg til notat fra Huse Solution, som finnes på nettet.

²² Denne interessen ble understreket under samtaler mellom meg og to fra Gildeskål under 850-årsjubileet for erkebiskop Eysteinn 25. og 26. november 2011.

E) Stiklestadspelet fram til 2030.

Undertegnede har vært med som tilskuer til Spelet helt siden det første gang ble oppført mens jeg gikk på Steinkjer landsgymnas på 1950-tallet. Spelet representerer en tradisjon, som naturlig nok bør føres videre i en lang historisk kontekst. Jeg er etter mange besøk på Stiklestad fremdeles svært fornøyd med dette tradisjonsrike dramaet som er knyttet til Olav Gullvågs tekst og Paul Okkenhaugs musikk. Dette stykket har fulgt oss i alle år, men mange synes det også bør tas initiativ for å få skrevet nye spel med tilhørende musikk fram til 2030. Jeg synes ikke det har vært så interessant å følge med en stadig omredigering av «Spelet» både når det gjelder innhold og musikk. Det originale manuskriptet med Okkenhaugs musikk bør bevares som det er. Jeg er særlig imponert over musikken til det spelet som opprinnelig var knyttet til gården Sul. Teksten er mer usammenhengende. Det igjen bør være et grunnlag for å arbeide for å få fram nye spel med ny musikk som speiler vår tid. Det blir en oppgave fram mot det store 1000-årsjubileet. Her bør dette også knyttes til et forskningsprosjekt som vinkler mot musikk og drama.

F) Martyrøksa som symbol i det norske riket.

Helt til slutt vil jeg understreke at det fram til 2030 vil bli nødvendig å forske på og skrive om martyrøksa som identitetssymbol for både for stat og kirke i Norge. Dette symbolet forteller om hvordan landet vårt har vært vevd sammen med en felles historie som i 2030 har vart i 1000 år. Jeg har nevnt tidligere at Olavsøksa ble bevart som symbolmerke i vårt riksvåpen i dansketida. Den norske kirkes Olavsmerke forsvant imidlertid etter 1537. Det gyldne kløverbladkorset på rød bunn med Olavs martyrøkser i sølv over forsvant som kirkesymbol når kongene ble erkebiskop. Dette kirkelige symbolet ble tatt fram igjen på Stiklestad i 1930, men det var først i 1990 at Den norske kirke igjen fant fram til korset og øksene som sitt hovedmerke.²³ Nå er det flere kirke-medlemmer som ønsker å endre det igjen når stat og kirke skal skilles.

De særnorske rikslovene, som gjaldt i dansketida fram til slutten av 1600-tallet, ble også i Norge etter 1537 vist til som St. Olavs lov. Dette skjedde helt fram til Christian V i 1687 undertegnet Den norske lov, som er knyttet til denne kongens navn. Vi har skriftlige kilder som viser at kong Frederik III i 1648 valgte

²³ Øivind Østang. Hjem til Nidaros, Norges nølende vandring siden 1814, Oslo 1997, side 23.

å bruke begrepet St. Kongens Lov om det spesielt norske i lovverket, som var knyttet til St Olavs navn.²⁴ Det kan ikke ha vært enkelt i København på den tida.

Grethe Authén Blom har skrevet mye om Olav den hellige og hans posisjon i sin omfattende bok om Hellig Olavs by, som ble gitt ut i 1997. Her skriver hun at St. Olav i middelalderen var knyttet til følgende områder:

- 1) Kongehusets skytshelgen.
- 2) Bøndernes kvardagshelgen.
- 3) Sjøfolkenes beskyttelseshelgen.
- 4) Helgenvokter over alle landets lover.
- 5) Martyrkonge i den katolske kirke²⁵.

Det er en nokså opplagt sak at en slik kombinasjon fra katolsk tid, som gikk langt inn i folkedypet, vanskelig kunne avvikles gjennom et vedtak i København etter at erkebiskopen måtte rømme landet ved påsketider i 1537. Da hadde Trondheim inklusive Steinvikholmen var Norges hovedstad for en periode fordi erkebiskopen også var leder for Det norske riksrådet.

Nidaros og Stiklestad har med andre ord en felles arv på flere områder, som må føres videre som både et nasjonalt og internasjonalt prosjekt fram mot 2030. Dette bør dermed også være en viktig del av det planlagte forskningsprosjektet fram mot 2030.

Trondheim 25.11.2011.

Rolf Grankvist.

²⁴ Som note 22.

²⁵ Grethe Authén Blom, Trondheim bys historie, Hellig Olavs by-Middelalderen til 1537. Trondheim 1997, side 154. Se også M. Blindheim med flere, Kongen makt og ære, Oslo 1985, side 65ff. og 71ff. Bruken av St Olavs lov fram til 1687 ble også drøftet mellom Trygve Lysaker og meg mens han holdt på å skrive sitt omfattende verk om Nidarosdomen som menighetskirke. I mine arkivstudier i København på 1970-tallet da jeg samlet stoff til boka Nidaros kirkes spital -700 år, Trondhjems Hospital 1277-1977 fant jeg også dokumenter hvor de dansk-norske kongene viste til St; Olav Konges lov. Formelt skulle en slik henvisningsformen ikke brukes etter ca.1600, men den finnes fremdeles i et dokument fra 1649.

Steinar Pedersen, 25.11.11.

Olav den hellige, slaget på Stiklestad og samene – et tusenårsperspektiv.

Slaget på Stiklestad og den symbolbetydningen som senere er utledet av dette og av hovedpersonen selv – Olav den hellige, har vært svært viktig også for samene i Norge. Både slaget og kongen står sterkt i mange samers bevissthet. Men – man skal være åpen for at betydningen kan ha vært noe forskjellig for de to opprinnelige folkegruppene i Norge. Stiklestadjubileet i 2030, og prosessen frem mot dette, er derfor ut fra flere synsvinkler også av meget stor interesse sett fra et samisk ståsted. Ikke minst kan det være med på dekke et behov for økt kunnskap i det norske samfunnet om samer og samisk kultur.

Jubileet vil nemlig gi et glimrende grunnlag for å belyse relasjonene mellom det norske og samiske folket i et langtidsperspektiv, allerede lenge før 1030. Blant annet gjelder det sagaens beretninger om Harald Hårfagres ulike kontakter med samer, helt fra barndommen av på Hadeland.

Et slikt langtidsperspektiv vil også være med på underbygge den historiske realitet i det begrepet som i dag brukes om disse relasjonene – to folk på et felles territorium, slik kong Harald uttrykte det under Sametingets åpning i 1997. Dette er en realitet som også har fått sitt uttrykk i Grunnlovens paragraf 110a (1988) som slår fast en prinsipiell likeverdighet mellom norsk og samisk kultur.

Det er ikke unaturlig at disse relasjonene har endret seg i et tidsspenn som strekker seg over tusen år. Derfor vil det være naturlig å ha et fokus på *hvordan* forholdet mellom folkegruppene har vært, og *hvilke* faktorer som ligger bak de endringer som måtte ha funnet sted. Og – som nevnt foran – hvorvidt myten rundt Olav den hellige og Stiklestad har hatt noe å si i en slik sammenheng.

Når det gjelder den sistnevnte forteller sagaen at han møtte samer på sine ferder rundt om i landet, selv om han ikke alltid de mest humane metoder i kristningsarbeidet. På den annen side - gjennom reinskinnspekene innsatt med samisk gand som Tore Hund brukte under slaget - var samene delaktige i at sistnevnte ble kongens banemann. Om – eller hvordan dette har påvirket synet på samene blant den norske allmennheten er et interessant spørsmål man bør ha et fokus på.

Uansett - i den norrøne perioden, både før og etter Hellig Olav, var samene en gruppe som det norske aristokratiet hadde omgang med både i sosiale og i andre sammenhenger. Muligens kan man til og med si at samene var en tilnærmet maktfaktor i det norrøne samfunnet. Det hadde sin bakgrunn både ut fra samtidsforestillingerne om deres overnaturlige evner, kunnskapene de hadde om blant annet båtbygging, og deres stilling som produsenter av viktige handelsprodukter, basert på jakt av både marine og terrestriske dyrearter. I allfall synes det åpenbart at samene var anerkjent som det andre folket på det samme territoriet hvor nordmennene hadde tilhold.

Fra et slikt utgangspunkt kan man flytte fokus til den videre utviklingen, og andre sider ved samkvemmet. Hva med de religiøse relasjonene? I hvor stor grad ble samisk religion påvirket av kristendommen, katolisismen, i denne tidlige fasen? Et helt spesifikt spørsmål i den

forbindelse er hvorvidt forestillingene rundt Olav den hellige fikk en direkte påvirkning på samisk religion. Et annet relevant spørsmål som gjelder tiden før 1030, er også om påvirkningen bare gikk en vei, og hvorvidt samisk religion hadde påvirket den gamle norrøne religionen, eller omvendt. De samme spørsmålene kan man stille når det gjelder språklige forhold. Hvordan har språkene påvirket hverandre?

Under det danske styret i de fire hundreårene forut for 1814, ser det ut til samene langt på vei var anerkjent som et eget folk eller en egen nasjon, blant mange andre nasjoner i det danske veldet. Dette kommer tydeligst til uttrykk gjennom grenseavtalen av 1751 mellom Danmark-Norge og Sverige i 1751. Til denne ble det knyttet et viktig tillegg som hadde som siktemål å bevare den *Lappiske Nation*. Dette tillegget er senere blitt kalt Lappekodisillen. Der fikk man bestemmelser om samenes rett til bruk av land og vann i det andre landet i tråd med gammel sedvane, om et internt samisk rettssystem (Lapperetten) og spesielle ordninger for rettshåndhevelse overfor samer i det ordinære rettsvesenet, om samisk nøytralitet i tilfelle krig mellom landene, etc.

Men – når man kommer et stykke ut på 1800-tallet skjer det en omtrent full dreining i norske myndigheters syn på samer og samisk kultur. Noen få tiår etter Norges indre selvstendighet i 1814, i den nye norske staten, blir samene på mange måter definert ut av en samfunnsmessig og likeverdighetssammenheng, og relasjonene mellom de to folkegruppene som fra svært gammelt av har hatt tilhold på det territoriet som i dag utgjør staten Norge, ble helt asymmetriske. Blant annet - fra andre halvdel av århundret - gikk man over i en langvarig fornorskingsprosess.

En vesentlig forutsetning for denne utviklingen var læren til *den norske historiske skole*, om hvordan Norge var blitt befolket av den norrøne germanske stamme. Der var de to store norske nasjonsbyggerne Rudolf Keyser og P.A. Munch de ledende ideologene. *Den norske historiske skoles* lære når det gjaldt samene, var at disse opprinnelig var en vill, usivilisert og nomadisk flyktningbefolkning fra sør. De var kommet til det området som seinere ble Norge, relativt kort tid før den germanske, norrøne innvandringen fra øst og nord.

Samene var nordmennene underlegne både i åndelig, fysisk og våpenteknologisk henseende. Derfor var det enkelt og naturlig for den norrøne folkestamme å fortrenge de samiske nomadene til de ytterste utkanter, eller delvis utrydde dem under innvandringen. De samiske nomadene eide ikke grunnen. Samene dreiv ikke jord- eller åkerbruk. Derfor tok nordmennene ubebygde land når de kom, og eiendomsrett til jord oppsto. Der de germanske folkestammene slo seg var det kun de som eide jord og etablerte staten.

Og – ikke minst viktig: Samene var ikke en del av folket. De tilhørte ikke det rettssamfunnet som var bygd opp i Norge av den nordgermanske folkestammen som nordmennene tilhørte. Folket var de frie norske bøndene.

Denne læren fikk raskt, noe før midten av århundret, omfattende konsekvenser for synet på samene i det norske samfunnet. Her fikk man det vitenskapelige beviset – samene var et mindreverdig folk. Ett eksempel: Et amt i Norge som er halvannen gang større enn Belgia, Finnmark, ble f. eks. rundt midten av 1800-tallet i eiendomsrettslig forstand, definert som et herreløst område fra gammelt av. Årsak: Samene som hadde hatt tilhold der hadde vært så primitive at de ikke kunne eie jord.

Den norske nasjonsbyggingen var en monokulturell konstruksjon, bygd på en forestilling om at den ene kulturen var mer verdifull og høyerestående enn den andre. Dette påvirket ikke minst lærestoffet i skolen i mange generasjoner. Der var begrepene *det nasjonale* og *nasjonal identitet*, helt ensbetydende med norsk etnisitet, og tidligere i meget høy grad bygd på forestillinger fra norrøn tid. I eldre lærebøker i historie finner man jo også gjerne vikingen fremstilt som et herrefolk, en sterk rase med spesielle egenskaper.

Den kunnskapsløshet om samer og samisk kultur som vi i dag sliter med i det norske samfunnet, er langtids- og ettervirkningene av den norske nasjonalismens innflytelse på lærestoffet i skolen. Der var det ikke mye plass til samer og samisk kultur.

Og – poenget i forhold til tusenårsmarkeringen er hvorvidt symbolikken rundt Olav den hellige har vært med på skape ulikevekten i relasjonene mellom samene og staten, og det negative synet på samene og samisk kultur i relativt ny tid – det vil si de siste godt og vel halvannet hundre år? Dette spørsmålet kan stilles fordi den *norske* nasjonsbyggingen hentet en vesentlig del av sine teoretiske og ideologiske forutsetninger fra norrøn tid, med Olav den hellige meget sentralt plassert.

Forståelse mellom folk og folkegrupper er ikke medfødt. Det er noe man lærer seg. Naboer bør vite mest mulig om hverandre for at de skal kunne møtes på et likeverdig grunnlag. Vet de i tillegg om hvordan forfedrene deres har forholdt seg til hverandre, har de også en helt annen mulighet for å forstå sine egne holdninger i dag.

Derfor er Stiklestadjubileet en meget god nasjonal anledning til å utvikle ny kunnskap og spre folkeopplysning om hvordan den norrøne perioden hvor Olav den hellige står sentralt, har vært brukt i den norske nasjonsbyggingen etter 1814. Og – hvilke ulike utslag dette har fått for de to opprinnelige folkegruppene i Norge – nordmenn og samer. For flertallsbefolkningen har den norrøne tiden vært med på å skape et sterkt kulturelt og identitetsmessig fundament, mens den for samene har vært det motsatte. De ble på mange måter skrevet ut av historien og marginalisert gjennom de prosessene som fant sted på 1800-tallet.

Derfor er det ikke mange prosent, eller promiller av Norges befolkning som har en bevissthet om hvordan vårt felles fedreland fikk sine nåværende grenser, gjennom at opprinnelig samiske områder etter hvert ble en del av Norge. Det er heller ikke mange som vet at Norges endelige grenser ble trukket om lag åtte hundre år etter Olav den hellige, og nesten tusen år etter Harald Hårfagre.

Avslutning.

Stiklestadjubileet er viktig for begge de to opprinnelige folkegruppene i Norge.

I den videre tenkning rundt jubileet i 2003, bør derfor også den samiske dimensjonen inkluderes helt fra begynnelsen av, f. eks. som et kunnskapsoppbyggingsprogram under hovedvignetten *Samer og nordmenn – et tusenårig samliv etter Olav den hellige og slaget på Stiklestad*.

Muligens burde man være så ekspansiv å utforme et større prosjekt om de nevnte forholdene som en forberedelse til tusenårsfeiringa. Der måtte man gjøre en status av den forskning som er gjort, og som er ganske omfattende på flere områder. Og – gjennomføre ny forskning der det er nødvendig.

STIKLESTAD. REFLEKSJONER MOT 2030

Stiklestad 1030 hører fortsatt til de viktigste årstall i Norges historie, sammen med 1814 og 1905. Det har særlig vært forbundet med innføringen av kristendommen. Dette var sterkt fremme under feiringen i 1930 og blir også gjerne understreket i oversiktsfremstillinger av Norges historie. I senere har vi imidlertid sett konkurranse fra andre årstall. I 1995 ble det feiret et stort jubileum på Moster i Sunnhordland til minne om at Olav Tryggvason begynte sitt kristningsverk her i 995. I tillegg har en del nyere forskere, i første rekke Fridtjov Birkeli, fremhevet kristningen som en gradvis prosess, som begynte allerede under Håkon den gode på midten av 900-tallet. Også arkeologene har gjerne sluttet seg til dette og pekt på vitnesbyrd om kristendom i gravfunn lenge før den "offisielle" kristningen på 1000-tallet. Her må man likevel skille mellom kristne impulser og institusjonell endring. Innføringen av kristendommen handler ikke først og fremst om den enkeltes tro, men om en beslutning om å erstatte hedensk kultus med kristen. Dette gjør det naturlig fortsatt å diskutere bestemte tidspunkt, selv om det er vanskelig å peke på ett enkelt år og en enkelt begivenhet.

Sagaene oppfatter Olav Tryggvason som den store kristningskongen; de fleste enkelthistorier om kristning er fra hans tid. Derimot er det en del som taler for at Olav den hellige hadde avgjørende betydning for organiseringen av kirken og innføring av kristendommen i lovgivningen, selv om nyere forskning har vist at en mindre del av kristenrettslovgivningen går tilbake til Olav enn tidligere antatt. Uansett Olavs betydning, er imidlertid slaget på Stiklestad neppe det avgjørende gjennombrudd for kristningen. I slaget kjempet kristne og hedninger på begge sider, og de fremste av Olavs motstandere var alle kristne. Derimot var oppfatningen av Olavs død som en martyrdød og hans raske kanonisasjon viktig for måten kristendommen ble utformet på i Norge. Kongelige helgener er karakteristisk for de nykristnede landene på 900-, 1000- og 1100-tallet, de skandinaviske land, Ungarn og Böhmen, ved siden av at det angelsaksiske England hadde en rekke kongelig helgener. Dermed knyttes forbindelsen mellom kristendom og riksstyre. Det har vært gjort flere studier av kongelige helgener, der også Olav har inngått, men det er utvilsomt mer som kan gjøres her. Ikke minst vil formidling av denne forskningen være viktig i sammenheng med forberedelsene til jubileet.

Mens Olavs betydning for innføringen av kristendommen trolig har vært mindre enn tidligere antatt, er det derimot mye som tyder på at hans betydning for dannelsen av Norge som kongerike har vært større. Sagaenes bilde, som i lang tid også har vært godtatt av moderne historikere, er at Norge ble samlet av Harald Hårfagre på slutten av 800-tallet og siden i hovedsak gikk i arv til en eller flere av hans etterkommere. Nyere forskning har argumentert for at Hårfagreætten er en konstruksjon fra 1100-tallet og at hverken Olav Tryggvason eller Olav den hellige stammet fra Harald. M.a.o. var det åpen konkurranse om herredømmet over Norge

eller deler av det frem til Olavs tid. Enkelte glimt i sagaene antyder også at en rekke konflikter som sagaforfatterne oppfatter som ledd i kampen om Norge, i virkeligheten dreide seg om lokale forhold. På denne bakgrunn representerer Olavs regjeringstid noe avgjørende nytt. Han var antagelig den første kongen som styrte – eller forsøkte å styre – hele Norge. Han var også grunnleggeren av dynastiet. Han ble etterfulgt først av sin sønn og så av sin halvbror, som begge kunne argumentere med forholdet til Olav som legitimasjonsgrunnlag. Olavs hellighet var av avgjørende betydning i denne sammenheng.

Også det nasjonale synspunkt er viktig her, selv om man skal være forsiktig med å snakke om nasjonale strømninger på 1000-tallet. Olav og hans hellighet ble øyensynlig aktivt brukt i reisningen mot det danske herredømmet i 1035. Her er det lett for moderne mennesker å forestille seg en slags okkupasjon av Norge, som fikk sin naturlige reaksjon i form av et opprør. I virkeligheten har grensene mellom de nordiske landene vært mye mer uklare på denne tiden enn de ble senere. Etableringen av en sentral kongemakt og et dynasti kom tidligere i Danmark enn i Norge; i alle fall fra midten av 900-tallet, muligens også før, fantes det en sterk kongemakt i Danmark som søkte å utvide sitt herredømme, bl.a. i retning av det som senere ble et norsk rike. Reisningen i 1035 ble begynnelsen til en langvarig konflikt, der først den norske kongen forsøkte å skape sitt eget rike adskilt fra Danmark, deretter klarte å bli konge også i Danmark, noe som utløste tilsvarende motstand i Danmark som tidligere i Norge. Resultatet ble en deling i to riker (1065) som i hovedsak kom til å vare til 1500-tallet.

Etableringen av et dynasti er et første skritt i retning av en statsmakt. Sett fra kongens eget synspunkt er det ikke noe annet enn et naturlig ønske om å gi makten videre til sin egen slekt. Når et slikt prinsipp blir anerkjent av andre, innebærer det derimot et skritt i retning av en institusjonalisering av kongedømmet. Kongedømmet er noe annet og mer enn den enkelte innehaver; det er et permanent institusjon som bare kan innehas av et begrenset antall personer. Fortsatt var reglene for tronfølgen uklare, og fortsatt var det konkurranse, til dels åpen strid om kongedømmet. Et institusjonalisert, lovbestemt enekongedømme finner vi først i tronfølge-loven av 1163/64 og i praksis først med den senere loven av 1260. Men selve dynastiet går tilbake til Olav, og konfliktene i tiden etter 1030 ble i økende grad konflikter om kontroll over det norske kongedømmet, ikke mellom forskjellige lokale makthavere. For å delta i maktkampen var det videre nødvendig å ha – virkelig eller fiktiv – slektstilknytning til Olav. Olav spilte også en viktig rolle i den senere utformingen av en kristen kongsideologi. Kongen var Olavs etterfølger og Olav var hans forbilde. Magnus Erlingsson (1161-84) erklærte at han var Olavs vasall og lovet å ofre kronen til hans grav i katedralen in Nidaros etter sin død. Magnus' motstander Sverre (1177-1202), som var mindre velvillig innstilt til kirken, hadde samme slags tilknytning til Olav. Han drømte at Olav kalte ham til å kjempe i sin hær, og han brukte St Olavs lov til å tilbakevise kirkelige krav. Olav var også et viktig forbilde for Sverres etterfølgere. Både den levende og den døde Olav spilte en viktig rolle for etableringen av et norsk dynasti. Slaget på Stiklestad kan derfor med stor rett

betegnes som tidspunktet for grunnleggelsen av et norsk kongerike. Dette aspektet bør stå sentralt i arbeidet med jubileet: I den grad etableringen av et norsk kongerike kan tidfestes til et bestemt årstall, må det være 1030.

Både faglig og formidlingsmessig bør dette betraktes i en videre sammenheng enn den rent nasjonale, ikke bare som et tilbakeblikk på dannelsen av "vår nasjon", som ville være naturlig for 100 år siden, men som en del av historien om det europeiske statssystemet, som etter hvert har spredt seg over hele verden, selv om EU har gjort at det ikke er samme selvfølgelig enhet som tidligere.

Tradisjonen om Olav er meget rik. Han er den norske middelalderkonge det finnes flest beretninger om. Han er også sterkt representert i kirkekunsten. Problemet er at det er begrenset hva dette materialet kan fortelle om den virkelige Olav. Der er få samtidige kilder: noen skaldekvad og noen notiser i utenlandske annaler og krøniker. De eldste bevarte berettende kildene er fra siste halvdel av 1100-tallet. De kan inneholde faktiske opplysninger fra muntlig eller skriftlig overlevering, men det er oftest vanskelig å vite. Mulighetene for å skrive en virkelig biografi om Olav er derfor begrensede. Til en viss grad kan vi klarlegge de mest sentrale ytre begivenhetene i hans liv, mens vi har liten mulighet til å si særlig mye om hans personlighet. Derimot kan den rike tradisjonen fortelle mye om hvordan han ble oppfattet i ettertiden og hvilke idealer om kongemakt og riksstyre som kommer til uttrykk i tilknytning til fremstillingen av ham. Grovt sett kan vi skille mellom en verdslig og en kirkelig Olav, vikingen og krigerkongen på den ene siden og helgenen og martyren på den andre. I noen kilder, som den offisielle legenden (*Passio Olavi*) møter vi bare den kirkelige Olav; i andre, som den såkalte *Legendariske saga* fra omkring 1200 står de to skikkelsene uformidlet mot hverandre, mens Snorre, som har gitt det mest betydelige bidrag til tradisjonen, skaper en spenningsfylt harmoni mellom de to. Jeg vil tro at den norsk-islandske olavstradisjonen samlet gir en av de mest spennende og sammensatte personschildringene i europeisk middelalder. En sammenligning av denne tradisjonen med tilsvarende tradisjoner om hellige eller helgenlignende konger i andre land vil ha stor faglig interesse.

Olavstradisjonen etter middelalderen er også en spennende utfordring, men her har jeg mindre å bidra med. Offisielt forsvant helgenen Olav sammen med de øvrige katolske helgenene ved reformasjonen, men folkelige tradisjoner levde utvilsomt videre. Seminaret i Trondheim i vår ga et inntrykk av dette, og her det mye å gjøre. Det samme gjelder gjenoppdagelsen av Olav og middelalderen i den nasjonale vekkelsen i 19. århundre. Her må det være mye materiale i kunst, diktning, historieskrivning – faglig og populærvitenskapelig – og i utviklingen av selve jubileumsfeiringen, fra Bjørnson sto på Stiklestad og talte om Olav foran en lukket kirke til det store jubileet i 1930.

Tor Einar Fagerland

Førsteamanuensis, Institutt for historie og klassiske fag, NTNU

Notat Stiklestad 2030, 21. november 2011

Stiklestad er et mangetydig sted. Stedet er gitt ulik meningsbetydning til ulike tider og av ulike grupper. På samme måte er Olavsarven et mangetydig begrep som til ulike tider og av ulike grupper er gitt ulike meningsinnhold. Av og til har ulike meningsinnhold avløst hverandre, av og til har de eksistert side ved side i tid og rom. Noen ganger har ulike meningsinnhold supplert og utfyllt hverandre, noen ganger har de stått i direkte konflikt med hverandre. Stiklestad som fortidig og nåtidig sted og Olavsarven som historisk og moderne fenomen er begge interessante i seg selv, men for et nasjonalt jubileum med internasjonale dimensjoner (jmf. notatforespørsel) kreves en fokusering av temaer/problemstillinger med samfunnsmessig og kulturell relevans og overføringsverdi utover seg selv. Dette notatet utdyper ett slikt problemfelt: fortolkningskampen om Stiklestad som nasjonalt symbolsted i perioden fra og med det store 900-års jubileet i 1930 til og med etableringen av Spelet om Heilag Olav som årlig foreteelse fra og med 1957.

Perioden er interessant fordi den starter med gigantisk markering av Stiklestad gjenoppstandelse som samlende nasjonalpolitisk sted og samlende nasjonalpolitisk symbol. Denne samlende nasjonale funksjonen videreføres i Spelet om Heilag Olav (første gang 1954, årlig fra 1957). Spelet kan i tillegg ses som en gradvis gjeninnførsel av Stiklestads/Olavsarvens åndelige dimensjon (svært interessant, men ikke tema her). Mellom disse to fasene (1933-45) var imidlertid Stiklestad både middel og mål i et høyre-radikalt forsøk på en ultra-nasjonalistisk refortolkning av så vel Olavsarv som norsk historie. Perioden starter med Nasjonal Samlings partistevne på Stiklestad under olsok i 1934 og toppes med innvielsen av et (etter datidens norske målestokk) monumentalt seremonianlegg under olsok i 1944. I tekster og taler kommer det tydelig fram at målet med Nasjonal Samlings nytolkning var å etablere en åndelig og ideologisk forbindelse mellom Olav Haraldsson og Vidkun Quislings visjon for det norske samfunn. Denne visjonen gikk i korte trekk ut på å erstatte demokrati, dialog, politisk og kulturelt mangfold med førerstyre, kulturell og politisk

ensretting samt utrensing av «unorske» element (dels som en respons på okkupantens ønsker, dels som følge av eget partiprogram). Fredsvåren 1945 ble seremonianlegget fullstendig ødelagt og fjernet, med unntak av en ni meter høy bauta som isteden ble veltet og gravd ned på stedet. Stiklestad ble på denne måten (heldigvis) gjenerobret for den brede demokratisk baserte nasjonal fortolkningen som lå til grunn for 1930-jubileet. Gjennom etableringen av spelet (54/57) har denne fortolkningen blitt videreført - og videreutviklet ved at den åndelige dimensjon har fått økt betydning de siste tiårene, antageligvis i dybde og helt åpenbart i bredde.

Fram til i dag har Stiklestads mørke år (bokstavelig talt) ikke tålt dagens lys, og den nedgravde bautaen har forblitt et taust arr i minnelandskapet på stedet. Ett offentlig ordskifte i 2005 ledet riktignok til en forstudie (2007) hvor et utvalg foreslo en delvis synliggjøring av den nedgravde bautaen i kombinasjon med en studieutstilling for å belyse så vel reising av monumentet i 44, fjerningen i 45 og den påfølgende fortrenningen i etterkrigstiden. Dette i tråd med internasjonale trender innen fortidsbearbeiding hvor betydningen av en mer åpen, kritisk og selv-kritisk arbeidsmåte fremheves som sentral i bygging og vedlikehold av demokratiske verdier.

Bruken av Stiklestad 1934-1944 viser at vi nordmenn heller ikke tidligere har vært immune mot politisk ekstremisme. Olavsarvens betydning som nasjonalt symbol må nødvendigvis komme til å utgjøre en sentral komponent i 2030 jubileet og et formidlingsopplegg knyttet til Nasjonal Samlings bruk av Stiklestad vil kunne være en egnet arena for diskusjon av og refleksjon rundt nasjonalismens farlige sider. Utvalget framhevet dette i 2007 og mange vil vel mene at det er enda mer relevant etter 22. juli 2011.

Dels godt mottatt, dels sterkt kritisert, er forslagene fra 2007 i dag plassert et godt stykke ned på de fleste prioriteringslister. Mottakelsen av utvalgets rapport er derfor først og fremst et interessant bilde på nåtidig norsk minnekultur. Dels (i tråd med internasjonale trender) består denne av en økt interesse for nye perspektiver, nye temaer og nye og mer utfordrende måter å forholde seg til fortiden på. Dels består den av en sterk vilje til å beskytte etablerte nasjonale fortellinger og nasjonale selvbilde. Skal et markant Olavsmerking i 2030 ha legitimitet i dagens (for ikke å snakke om morgendagens) multikulturelle norske samfunn vil imidlertid en inkludering av slike perspektiv også tvinge

seg fram. Hvorvidt inkludering av slike perspektiv skal bygge på forstudien av 2007 eller gjøres på helt andre måter er en helt annen sak som framtidige jubileumskomite(er) må vurdere.

STIKLESTAD: Refleksjoner mot 2030

Av Gudleiv Forr

A. Innledning:

Det er mye ved Stiklestad som er tungt tradisjonsbærende. Allerede under nasjonsbyggingen på 1800-tallet fikk stedet en symbolfunksjon av første orden. Sammen med Steinviksholmen og katedralen i Trondheim fungerte Stiklestad som et historisk, religiøst og politisk bindeledd tilbake til den førunionelle tid da landet skulle riste av seg 400-årignatten. Perspektivet har selvsagt vært regionalt, som en integrert del av det religiøse og politiske liv i Trøndelag. Men det har også hatt en klar nasjonal betydning, som minnested for det viktigste slag i norgeshistorien. Her har myter og tradisjoner hatt sitt feste i beretningen om kong Olav Haraldsson. Stiklestad-tradisjonen sier noe om det å være norsk, om hva det norske er med utgangspunkt i fortida. Vår utfordring er å gi dette en sammenheng også i samtida og i en nær framtid, som et ledd i en moderne minnepolitikk.

Stiklestads plass i nasjonale jubileumsmarkeringer har altså vært ubestridt, og i de seinere år er jo dette blitt understreket ytterligere av profesjonaliseringen av stedet som minnested. SNK spilte for eksempel en rolle under markeringen av jubileet i 2005. Dette jubileet viste imidlertid at vi som nasjon har et uklart syn på hva som bør være en nasjonal minnepolitikk, og Stiklestad bør ved 1100-årsjubileet bidra til byggingen av en slik minnepolitikk som et ledd i en utdyping av hva som er norsk i en global virkelighet i dag og framover.

Jeg mener det er viktig at jubileer ikke fortaper seg i fortida, men jeg mener også at det er naturlig at SNK som statlig finansiert museum bidrar til å kaste kritisk lys over norsk historie. Det bør framover mot 2030 bygge ut kompetansen på det faglig historiske feltet, og det er vesentlig at det faglige ikke styres av hensynet til St. Olav og kirkens myteproduksjon. Museenes samfunnsoppdrag er i henhold til regjeringens dokumenter å fungere på «armlengdes avstand» fra staten som finansierer dem og fra andre institusjoner med makt, som kirken. Forskning og kunnskapsproduksjon stiller krav til uavhengighet også for Stiklestad.

Følgende punkter bør inngå i ideprosessen før jubileet:

B. Minnepolitiske momenter

1. Hva vil være de store utfordringene for Norge i 2030? Jeg antar at det fortsatt vil være spørsmål knyttet til det multikulturelle. Den flerkulturelle dimensjonen var stort sett fraværende ved jubileumsmarkeringen i 2005. Kanskje blir den tydeligere i 2014. Men både 2005, 2014 og 2030 har en klar sammenheng med de perspektiv på norsk kultur som dagens migrasjoner må sees i. Kristningen av Norge, Olav som helgen, Nidarosdomen, samlingen til en nasjon, grunnloven, de politiske strømningene med utgangspunkt i opplysningstida som liberalisme, sosialisme, menneskerettigheter og industriell og kulturell modernitet må forstås som et ledd i multikulturalismen. Biskop Gunnar Stålsett har tatt til orde for at Stiklestad skal bli et senter for dialog for fred mellom religionene. Det syns jeg er en utmerket ide. Men jeg mener også at det bør kunne trekkes lenger. I dag kjemper de unge i de arabiske landene for sine primære krav om frihet, frihet til å velge sin vei gjennom livet, uavhengig av så vel stat som religion. Jeg vil tro at denne revolusjonen – som tar så ulike veier og uttrykk – langt fra vil være avklart i 2030. I Norge har det tatt 200 år å avklare hva vi mener med demokrati og med nasjon, det vil neppe gå raskere i de arabiske

landene. I denne debatten bør både hjemlige muslimer og muslimer utenfra delta sammen med representanter for andre trossamfunn og det sivile samfunn og for Stiklestad bør det være en naturlig oppgave å inkludere slike problemstillinger i feiringen.

2. Samtidig er det naturlig om blikket også rettes mot de hjemlige utfordringene som knyttes til det multikulturelle samfunn. Menneskerettighetene er stadig en politisk utfordring også i vårt land. Vi har rett nok inkludert de sentrale rettighetene i vår grunnlov, og noe blir ytterligere avklart i den prosessen som Lønning-utvalget skal legge grunnlaget for nå, og som skal få sin konklusjon foran 2014. Men menneskerettighetene er dynamiske elementer i den internasjonale juridisk-politiske konserten, og det er strid i Norge om hvor omfattende de grunnlovsfestede rettighetene bør være. Den nåværende regjering er for eksempel svært tilbakeholden når det gjelder å ratifisere så vel som å inkorporere dem i vår konstitusjon. Dette vil neppe bli avklart innen 2030, og det er et stort spørsmål om hvor ønskelig det vil være. Grunnlovsfesting gjør det i hvert fall vanskeligere å revidere rettighetene i henhold til nye utfordringer og i henhold til den tolkningsvirksomhet for foregår i Strasbourg gjennom Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD). Jeg vil tro at diskusjoner om disse spørsmålene gjerne kan inkluderes i opplegget for Stiklestad 2030.

3. 2030 vil også være en post-Behrens Breivik-tid. Diskusjonen etter terrorhandlingene har rettet søkelys mot høyreekstrem retorikk og handling, og satt en slags grense for hva man kan si ikke bare i det offentlige rom, men også i de mer skjulte fora på internett. Slik sett har debatten vært siviliserende. Men mye vil ennå komme fram underveis i prosessen, og det er ikke utelukket at vi i 2030 fortsatt vil kunne diskutere disse problemstillingene i tilknytning til visse sider av innvandringskulturene, slik vi fortsatt diskuterer uhyrligheter som nazistene og de kommunistiske regimene sto for. Hvilke verdier, trosforhold og former, for eksempel kvinnesyn, i innvandringskulturene har krav på beskyttelse? Hva skal storsamfunnet akseptere og hva ikke. Religiøse symboler er en ting, kjønnslemlestelse er en annen. Hvor går grensene her? Er det å være norsk utelukkende et statsborgerlig anliggende, eller er det noe mer som også involverer kulturelle realia og symboler? Jürgen Habermas er tilbøyelig til å avgrense statsborgerskap til en slags forfatningsnasjonalisme. Men hans perspektiv er det europeiske fellesskap. Vi bør diskutere om vi er opptatt av en dypere forståelse av hva det vil si å bli norsk, for eksempel oppslutning om vår grunnlov, våre tradisjoner vår rettsstat? Alt dette kan problematiserer i en tradisjonskontekst tilknyttet kristningen og nasjonsbyggingen med Stiklestad som symbol og minnested.

4. Olavs-arven har en tendens til å bli framstilt som en urnorsk verdi som ligger fast til evig tid. Det bør være en utfordring for den faglige virksomheten rundt Stiklestad å problematisere denne oppfatningen. Den katolske kirke var og er en overnasjonal institusjon, men dens religiøse uttrykk er stadig under forandring. Det samme gjelder den den protestantiske kirke. Den er også ledd i en internasjonal bevegelse i stadig endring. Da kristendommen kom til Norge, knuste den nettopp de lokale religionene og erstattet de regionale og nasjonale helligdommene med tradisjoner som hadde sitt utspring i Midt-Østen, ja kanskje enda lenger øst, og som var lutret i sitt møte med europeiske kulturer på sin vei nordover mot Norge. Seinere års arkeologiske utgravninger har vist at det ikke bare var religionen som kom utenfra, men også andre tankeformer, men framfor alt gjenstander av allehånde art – og gjorde det norske til en del av det europeiske. Hva betyr dette for vår selvoppfatning i dag i lys av globalisering?

5. Hva vil Norge bidra med i det europeiske kor i 2030? Jeg antar at EU-spørsmålet vil være like åpent i den forstand at vi vil være enda mer integrert i markedssystemet og dermed i økonomien, men fortsatt politisk utenfor. Antakelig vil det ikke skje noen endring i dette med mindre vi blir hjem søkt av en formidabel krise, økonomisk eller sosialt. Dette vil være et naturlig tema for Stiklestad i 2030 med utgangspunkt i slaget i 1030. Også da ble jo mye stående uavklart: Hvorfor gikk for eksempel ikke de seirende politiske grupperingene som overvant kong Olavs hær i kompaniskap for å sikre seieren, slik man gjorde etter avstemningene i 1972 og 1994? Hvorfor falt bøndene og høvdingene i Trøndelag og fra Nord-Norge til fote for de europeiske ideene i 1030, men ikke i 2000?

Spenningen mellom det norske på den ene side og det europeiske og internasjonale på den annen har fulgt oss siden Olav Haraldsønns tid, ja kanskje lenger. Det fikk sitt høydepunkt under EU-stridene, men var like dramatisk under kulturkampen på 1800-tallet, for eksempel i striden mellom Welhaven og Wergeland som framskyndet en prosess der folkedannelse på nasjonal grunn ble fusjonert med en europeisk dannelseskultur. Innvandringen innebærer en ny omdreining på denne prosessen.

C. Estetikk og formidling

I dag registrerer vi en livlig kulturaktivitet rundt omkring i by og land, mye bygd på frivillighet. Men rammen rundt kulturlivet er blitt et tungt statlig anliggende, som har satt sivilsamfunnet på sidelinja i en viss forstand. Det er lite snakk om marked på dette feltet. Det er bygd opp et stort sentralt byråkrati for å iverksette statlige kulturpolitiske beslutninger, men også et profesjonelt lokalt byråkratisk nettverk som fordeler kulturmidlene rettferdig utover landet. Stiklestad er selv en del av denne utviklingen.

De statlige kultursatsingene er de seinere år knyttet til næringsutvikling lokalt, og er en vesentlig del av den nasjonale kultursatsingen. «Kulturarv» og «stedsidentitet» er blitt sentrale begreper når byer og tettsteder utarbeider planer for hvordan de skal vise seg fram for så vel turister som næringsliv og potensielle tilflyttere. Kultur er blitt et middel, en drivkraft og en innfallsvinkel for by- og tettstedsutvikling landet rundt. Men når kultur på denne måten blir et middel og ikke en verdi i seg selv, hva skjer da med kulturen? Og hva med norsk språk i et slikt perspektiv? Vitenskapspråket er for lengst blitt engelsk, men hva gjør det med oss at det snakkes engelsk på lunsjrommet eller i korridorene på våre største industriselskaper? Hva med nynorsken, som stadig marginaliseres i skole og kulturliv? På mange måter springer det moderne Stiklestad ut av den nasjonale motkulturen. Det bør derfor være naturlig for SNK å inkludere slike problemstillinger i jubileumsfeiringen.

Det reises i dag spørsmål om hva som skjer med det kollektive minnet i vår teknologiske tidsalder. Minneestetikken er knyttet til stabile gjenstander, bilder og skulpturer – eller spel, som på Stiklestad. Men allerede nå invaderes museer og minnesteder av datateknologiens løsninger, og blir plattformer for aktiviteter som lett kan passivisere publikum og avskjære dem fra minnestedene i stedet for å inkludere dem. Folk kan rett og slett sitte ved sine skjerm Brett hjemme og oppleve både gjenstander og spel. Det hele åpner for store muligheter for manipulasjon, både av historien, samtida og framtida.

Debatten om dette er så vidt startet. Jeg har så langt opplevd datateknologien i museer og minnesteder som positivt, både her i landet og utenfor Norge. Men det er ingen tvil om at utviklingen får konsekvenser for identitetsskapingen og for minnepolitikken. Det bør være et sentralt tema når vi

nærmer oss 2030, og et naturlig utgangspunkt for debatt og diskusjon på Stiklestad. Det samme gjelder den voksende konsulentbransjen som utvikler seg i kjølvannet av den teknologiske utviklingen.

D. Avslutning

Skal man vekke folkelig entusiasme som kan fornye og fordype følelsene av identitet i et mangfoldig samfunn, må jubileumsfeiringen handle om håndfaste ting. Aktivitetene må heller ikke virke ekskluderende. Det er i vår tid en tendens til at museer ikke lenger skal være museer, men opplevelsessentre. Det er viktig å være på vakt så ikke jubileene blir noe annet enn det de er tenkt å være, men events, der underholdningsaspektet og evnen til å trekke folk blir det viktigste. Det blir etter min mening for tynt. Samtidig er det viktig at jubileumsfeiringen i 2030 blir annerledes enn i 1930. Da sto også det nasjonale sterkt – det var slutfasen for integrasjon av motkulturene, inkludert arbeiderkulturen, i det norske. Nå skal det fortelles en ny historie om globalisering og kulturelt mangfold i en markedsstyrt og teknologisk tid. Derfor må det bli en annerledes feiring enn for 100 år siden – der politiske og kulturelle problemstillinger må få en sentral plass. Derfor de foranstående refleksjonene.

Stiklestad: Refleksjoner mot år 2030

Et nøkkelspørsmål i notatet om faglige bidrag i refleksjonsprosessen frem mot 100 års jubileet er dette: *"Hvilken betydning har denne hendelsen hatt, og på hvilken måte kan den være verdt en feiring?"*

Det er rimelig å tenke seg at det nasjonale kultursenteret forventer innspill inspirert av den enkeltes faglige ståsted. Jeg legger dette til grunn for de følgende bemerkninger. Jeg tillater meg likevel å nevne at selv om innslag av rent historisk karakter med sikte på begivenhetene omkring 1030 vil være svært naturlige, bør ikke 2030-markeringen være dominert av slike innslag.

I mitt perspektiv fremstår notatets stikkord om "nasjonsbygging" som særlig sentralt. Dette innebærer at den moderne norske staten slik den ble konstituert gjennom grunnloven av 1814 og deretter vant i selvbevissthet og styrke, vil komme i sentrum av oppmerksomheten. At dagens oppmerksomhet om Stiklestad og Nidaros som nasjonale symboler for en viktig del er et 1800-talls produkt, fremtrer bl.a. ved det faktum at Nidarosdomens funksjon som kroningskirke først ble tilført gjennom grunnlovsendringene høsten 1814 (som et bidrag til å markere at den nye kongen var konge av to land).

Idet jeg presiserer at mine bemerkninger selvsagt ikke er uttømmende, nevner jeg i det følgende noen innspill til Kultursenterets videre refleksjoner:

- 1) I et juridisk perspektiv vil den kristne dimensjon av (den delvis gjenskapte) Olav-tradisjonen kunne tenkes brakt inn i vår egen tid gjennom studier, seminarer m.v. om kristen og annen religiøs innflytelse på utforming og praktisering av straffeloven, ekteskapsloven og på mange andre rettsområder: I hvilken grad er de (i vår tid og hos oss) fremherskende idealer om en sekulær stat realisert på dette nivå? Hvorvidt kan eller bør religiøs rett (kanonisk rett, sharia ...) bringes inn i et rettssystem som jo i prinsippet skulle gjelde for alle?

- 2) I Olav-tradisjonen ligger det unektelig en betydelig dose religiøs ensretting og tvang. Samtidig er det mye som tyder på at (noen av) de aktuelle problemstillingene om sekularisme, religions- og livssynsfrihet vil beholde sin aktualitet (i skiftende former) frem mot 2030. Dette kunne gi utgangspunktet for stimulerende studier, debatt m.v.
- 3) I det lange perspektiv er det likevel kanskje fruktbart å tenke på Olav-tradisjonen som politisk mer enn som (rent) religiøs. Det faktum at statsformen i Norge gjennom mer enn tusen år har vært monarkisk (i svært ulike former) kan i alle fall for en del forstås i dette lys. Dermed fremtrer studier, debatt m.v. om monarkiets religiøse/symbolske og politiske/sekulære sider som en nærliggende oppgave: Er det sant at det norske monarkiet er en ren anakronisme? Hva betyr det for statens fortsatte eksistens? Hvilke alternativer bør vi eventuelt tenke oss? Med andre ord: Hvorfor ikke ta denne delen av vår statsform på alvor?
- 4) Alt tyder på at nasjonalstatens relevans og betydning (i Europa og i verden) vil være av interesse også om 20 år. Begivenhetene omkring 2010 (finanskrise, militære intervensjoner m.v.) mer enn antyder at verden fortsatt tilhører nasjonalstatene og at den til dels panegyriske omtalen av europeisk m.v. integrasjon er tilsvarende lite treffende. På den annen side blir vi stadig mer avhengig av internasjonalt samarbeid (om miljø, handel, internasjonal orden og mye annet). Desto viktigere blir det å fastholde et demokratiperspektiv: Er det ikke fortsatt slik at den sammenholdte nasjonalstaten som ble skapt i løpet av 1800- og 1900-tallet (og sammenlignbare fenomener i begrensede deler av verden for øvrig), fortsatt er det nærmeste vi kommer et genuint demokrati? Hva er sammenhengen mellom nasjonalstat og demokrati? Hvordan kan sentrale demokratiske verdier bevares eller befordres i verdenssamfunnet?
- 5) I forlengelsen av det som nettopp er sagt, lar en rekke tråder seg identifisere. Her nevner jeg to:
- 6) Forholdet mellom den sentraliserte staten som kan sies å ligge i forlengelsen av Stiklestad (særlig etter at konkurransen fra "pavekirken" ble eliminert), men også av

det dansk-norske monarkiet med sentrum i København, og lokalt og/eller regionalt selvstyre (kommunene osv.).

- 7) Den videre utformingen av det norske demokratiet (maktfordeling, valgdeltagelse, demokrati og rettsstat, ytringsfrihet og åpenhet, forholdet mellom ulike typer av "menneskerettigheter" og politisk handlefrihet ...).
- 8) Nasjonalstaten suksess er antagelig avhengig av en viss dose "nasjonalisme". Men det sistnevnte begrepet er ytterst mangetydig. I positive versjoner kan det bl.a. innebære vilje til samhold og solidaritet. I negative versjoner kan det bl.a. bygge på og/eller bidra til fremmedfrykt, utestengning av de som "er annerledes" eller – i ekstreme fall – vilje til militær aggresjon eller krig. Dette reiser spørsmål om hvorvidt og i så fall hvordan vi kan bruke Olav-tradisjonen positivt uten å henfalle til eksklusjon av "de andre". – Det sier seg selv at den samiske dimensjonen (som etter adresselisten å dømme ivaretas av andre) hører hjemme her – inkludert de nå aktuelle spørsmål om hvor langt den positive segregeringen skal gå. Men minst like viktig er utfordringene vedrørende diskriminering, velferdsstat m.v. som følger av omfattende innvandring.

I alle de nevnte relasjonene er det viktig å understreke at et *komparativt* synkront perspektiv vil være fruktbart som tillegg til det historiske. Dette er ikke bare faglig begrunnet, men følger også av den side av Stiklestad som springer ut av forholdet mellom det "norske" og det "europeiske", norrøn religion og kristendom osv.

Oslo, 30. november 2011

Eivind Smith (sign.)

Refleksjoner mot 2030

Av Vidar L. Haanes

Det er svært langt frem til 2030, men bestillingen er å beskrive mulige perspektiv og problemstillinger som kan være relevante frem mot tusenårsmarkeringen av slaget på Stiklestad. Feiringen av et myteomspunnet slag, der grunnlaget for Norge som nasjonalt og kultisk fellesskap legges, er i høyeste grad et prosjekt preget av ambivalens. Endringer skjer så raskt i vår tid, at det er tvilsomt om vi kan forutse hva som vil være en adekvat feiring av Stiklestad om 20 år. Jeg må innrømme at dette ikke har vært en lett oppgave, da jeg som historiker finner det enklere å beskrive det som skjedde enn å bidra med perspektiver på en fremtidig feiring.

Hva er da betydningen av slaget på Stiklestad? Hva er det man ønsker å feire? Et historisk minnesmerke over et lokalt slag med nasjonal betydning? Et kirkelig senter og pilegrimsmål? Et hellig sted med kultisk betydning? Et mytisk kraftsenter som stimulerer nasjonalistiske ideologier?

For tusen år siden var Norge inne i en dramatisk kulturell forvandlingsprosess. Med utgangspunkt i det norrøne, førkristne ble Norge gjennom det 10. og 11. århundre knyttet til Corpus Christianum (kristenheten) - det kristne Europa gjennom Den katolske kirke. Norge var, og er, et lite land i utkanten av Europa. Man kan knapt undervurdere betydningen av Olavs død og mirakellegendene knyttet til hans relikvier, som gjorde Nidaros til et av kristenhetens viktigste pilegrimsmål, og til erkebispedet i en egen, selvstendig kirkeprovins.

Også i dag er vårt land inne i en forvandlingsprosess, i overgangen fra det kristne, men moderne, til det sekulariserte, flerkulturelle og postmoderne. Samtidig spiller religionen en sterkere rolle i dag enn for noen tiår siden. Vi kan tale om en retradisjonalisering og resakralisering, og feiringen av slaget på Stiklestad står i fare for å plasseres inn i denne utvikling.

Slaget på Stiklestad i 1030 fant sted i en tid da nasjonsbyggingen i Europa var i sin begynnelse, samtidig som Den katolske kirke utviklet seg som en universell, overnasjonal organisasjon.

Stiklestad er brukt og misbrukt gjennom vårt folks historie til å understreke kristendommens seirende makt, knyttet til norsk nasjonalisme og historisk identitet.

Jeg antar at tiden frem mot 2030 også vil brukes til å utvikle og formidle en oppdatert forståelse av den historiske bakgrunn for slaget på Stiklestad. Det er uansett vesentlig å få frem at slaget ikke var et slag om kristendommen, men snarere et spørsmål om herredømme og nasjonal råderett. Dette siste, historisk mer korrekte perspektivet, kan lett benyttes til å styrke det snevert nasjonalistiske.

Feiringen i 1930 understreket dette siste perspektivet, videreført i riksmøtene fra 1934-44, og kulminasjonen i Quislings bruk av Stiklestad som nasjonal metafor. Det er vanskelig å vurdere 1930-jubileet uavhengig av Nasjonal Samlings bruk av stedet, av Wilhelm Rasmussens bauta, Per Sivles dikt om Tord Foleson og svermeriet for sagatiden og de norrøne symboler.

Det vil være avgjørende, frem mot 2030, at man klarer å hente frem det universelle og internasjonale i denne hendelse, i stedet for det isolasjonistiske og nasjonalistiske. Det er altså dette mer uhistoriske, religiøse perspektivet, som ironisk nok lettere lar seg bruke symbolsk i vår tid. Det vil være en viktig oppgave for Stiklestad-senteret å arbeide for religionsdialog og motarbeide en forståelse av religionen som legitimerende faktor for nasjonalisme og fremmedfrykt.

Ved i stedet å fremheve det universelle og selvoppofrende (ikke-triumfalistiske) vil man faktisk også ligge nærmest forståelsen av slaget på Stiklestad i et kristent perspektiv, og betydningen denne hendelsen fikk for forståelse av det kristne budskap. Olav Haraldsson falt i slaget, og var således rent menneskelig sett taperen. Men når Olavs død ble tolket i lys av kristendommens kjernebudskap, gav hans død mening. Om Kristus sies det at han "uttømte seg selv og gav avkall på sitt eget, som fornedret seg selv og ble lydig til døden, ja døden på korset. Derfor har også Gud opphøyd ham til det høyeste og gitt ham navnet over alle navn" (Filipperbrevet 2,7-9). Dette er den kristne grunnfortelling som Olav går inn i: Kongen som dør for sitt folk, og nettopp ved sin død fører folket frem til frelse. Olav eksemplifiserer evangeliet og Kristus-hendelsen ved sin egen død.

Dette motivet er synlig i kirkekunsten, som i det kjente alterskapet fra Andenes kirke (Tromsø museum), som viser Olav den hellige – først som plaget av soldater, som står med stokker klar til å slå (slik Kristus ble slått av soldatene før han ble korsfestet). Deretter ser vi Olav som korsfestet, med soldater stående rundt ham. Man visste utmerket godt at Olav ikke ble korsfestet, og fremstiller ham derfor opphengt på korset med synlige tau. Men slik ble det tydelig for folket at Olav var en Kristus-etterfølger, og at hans død (lik Kristi død) skulle skape fred og forsoning for folket (<http://www.unimus.no/foto/#/l=75746TMU>).

Et annet viktig, kristent (ideelt – om ikke alltid reelt) perspektiv er fremhevingen av menneskers likeverd – at alle er skapt i Guds bilde, og således har den samme, grunnleggende verdi.

Det norrøne høvdingsamfunnet var lagdelt i tre gudgitte grupper: trellene, bøndene og høvdingene. I fremstillingene av de ulike personene i den eldre Edda fremstilles trellene som stygge, bøndene som ordinære og høvdingene som vakre. Trellene var storfolkens eiendom, og kunne ikke gifte seg. På 900-tallet var omtrent en tredjedel av befolkningen treller. Det var trolig ca 200.000 innbyggere i Norge før år 1000, og 50-75.000 treller. Med kristenretten kom et nytt menneskesyn. Det er ordene som brukes i forbindelse med frigivelse fra trelldom som er gått inn i det norske språket om det å bli en kristen, og tro at man er satt fri fra syndens og dødens makt. Det gjelder både ordet *frelse* – og ordet *løyst*. "Alle mennesker, små og store, er tavler der Gud kan skrive", som det heter i *Passio Olavi*, Hellig Olavs lidelseshistorie. Historien til det enkelte menneske er interessant fordi den kan plasseres inn i det store bildet, den store fortelling. Hvert menneske kan virkeliggjøre Guds plan i sitt liv, kan etterfølge Kristus eller etterleve helgenene, la Guds nåde virke slik at det edle og store kan virkeliggjøres. Hvert menneske er som en tråd i den store vev, og en dag vil vi se det store bildet, planlagt og styrt av Gud selv, den store skaper og arkitekt. Dette gir det enkelte menneske en særskilt verdi og en spesiell rolle som ingen andre kan utfylle – som en del av den store veven. I lys av de siste måneders debatt om bruken av Stiklestad-senteret, er dette et perspektiv som er verd å ta med seg. For å kunne beholde sin betydning, må Stiklestads idé tilpasses og videreutvikles for vår egen flerkulturelle tid, med tanke på hvordan man best kan formidle gode verdier for vår tids fellesskap. Det må ikke bli et museum for norsk, kristen tradisjonalisme.

Her kan kanskje nevnes enda et tema fra norrøn tid, nemlig *vennskapet*, som var datidens viktigste sosiale bånd. Det handlet ikke om følelser, snillhet og respekt – men om gjensidig lojalitet, støtte og hjelp – nærmest et kontraktsforhold. Og kontrakten ble inngått og beseglet ved gaver. Vennskapets betydning, men også dets utvidelse til å omfatte alle mennesker, lar seg lese av innledningen til kristenretten: "Det er det første i lovene våre at vi skal bøye oss mot øst og be til den hellige Kristus om godt år og fred og om at vi må holde landet vårt bebygd og ha kongen vår lykkelig. Han være vår venn og vi hans og Gud venn til oss alle." Det sier noe om nasjonalkongedømme og Gud som den

øverste – et vennskaps- og lojalitetsbånd mellom folket og kongen, kongen og Gud og derved folket og Gud.

Olav Haraldsson hadde stor respekt for retten, og han forsøkte å behandle småfolk og storfolk likt. Når kongen straffet storfolks lovbrudd like strengt som småfolks kjeltringstreker, syntes de mektige i landet at han gikk for vidt. Snorre skriver mot slutten av sin Olavssaga: ”Han lot rike og fattige få samme straff, men det syntes folk var overmodig, og så vokste det opp fiendskap mot ham når folk mistet frendene sine etter kongens rettferdige dom i en sak hvor det var gyldig grunn til klage. Dette var grunnen til den reisning folk i landet gjorde mot Olav: De tålte ikke hans rettferdighet, og han ville heller miste kongedømmet enn dømmes urett.”

Så også i denne sammenheng kan det sies at slaget på Stiklestad dreide seg om kristne verdier, selv om et nasjonalkongedømme i seg selv ikke er en kristen verdi – så er likebehandlingen av mennesker og tanken om samme rettigheter for alle en kristen verdi..

Norge fikk nå gjennom den katolske kirke del i et felles verdigrunnlag, felles mål, en felles identitet og samfølelse. Det kristne enhetssamfunnet er borte. Det er i vår tid like viktig å arbeide for samfølelse og identitet og mål, men i forberedelse til feiringen i 2030 bør dette skje i respekt for ulike verdigrunnlag og meninger, i respekt for det enkelte mennesket og uten den nasjonalistiske, religiøse triumfalisme som preget bruken av Stiklestad fra 1930-1945.

Refleksjoner omkring Stiklestad-jubileet i 2030: Hva kan vi feire, og hvordan?

Hellige Olavs kristningsverk bidro i sterk grad til å integrere Norge i det europeiske fellesskapet. Enheten ytret seg blant annet gjennom den nye tros- og kirketilhørigheten, kristenretten, kunst og arkitektur preget av kontinentale stilidealer, dynastiske forbindelser og kongemaktens symbolbruk og ritualer. Olav selv mottok impulser fra så vel østlig som vestlig kristendom: han ble døpt i Normandie, knyttet til seg en angelsaksisk biskop som en av sine nærmeste rådgivere, og oppholdt seg i landflyktighet ved fyrstehoffet i Russland før han vendte hjem og falt på Stiklestad. Middelalderens olavsdyrkelse hadde et tilsvarende internasjonalt og flerkulturelt preg: Kirker viet til helgenkongens ære og kunstneriske fremstillinger av ham fikk stor geografisk utbredelse. Spesielt tallrike var olavskirkene i de nordiske landene, men også i Novgorod og så langt unna som i den østromerske keiserhovedstaden Konstantinopel fantes det slike kirker. På en av søylene i Fødselskirken i Betlehem er det bevart et maleri av helgenkongen i bysantinsk stil som dateres til 1200-tallet. Pilegrimer fra mange europeiske land fant veien til hans grav i Nidaros, og katedralen ble reist ved hjelp av utenlandske spesialister, fortrinnsvis fra de britiske øyer.

Fra 1800-tallet fikk olavsarven atter aktualitet som følge av det norske nasjonsbyggingsprosjektet. Grunnlovens kroningsparagraf fra 1814 fastslo at norske konger skulle krones i Trondheim domkirke. Dette var en klar henvisning til middelalderens selvstendige norske kongedømme. Den gang het det at regentene fikk riket i len av hellige Olav – Norges evige konge. I 1906 ble kong Haakon og dronning Maud kronet på stedet der hellige Olavs skrin hadde stått i middelalderen. Passende nok bar monarken St. Olavs orden. Ikke nok med det – kongeparet valgte dessuten å gi tronarvingen helgenkongens navn. I sin søken etter å tilegne seg en norsk identitet ble det nye monarkiet eksplisitt tuftet på arven fra Stiklestad.

Nidarosdomens omfattende restaurering og nytolkningen av vestfronten med dens rike skulpturprogram er den fremste fysiske manifestasjonen av olavsarvens revitalisering i nyere tid. På slutten av 1800-tallet begynte enkelte, deriblant Bjørnstjerne Bjørnson, å ta til orde for å gjeninnføre Olsok som høytidsdag i Den norske kirke for å styrke den nasjonale selvbevisstheten. Fullt gjennomslag fikk skikken imidlertid først ved 900-årsjubileet i 1930.

De seneste tiårene har fortolkningen av olavsarven dreiet vekk fra det eksklusivt nasjonale og over mot et tydeligere åndelig og inkluderende innhold. Pilegrimstradisjonens renessanse og økumenikk er nøkkelord her. Hellige Olav er en skikkelse som både Den norske kirke, Den katolske og Den ortodokse kirke kan samles om. Helgenkongen døde før det store skismaet i 1054, da det oppsto en formell splittelse mellom Øst- og Vestkirken. Han tilhører dermed den udelte kirkes felles arv. Dessuten er Olav særskilt interessant ut fra et østkirkelig perspektiv på grunn av hans nære tilknytning til Russland. I dag feires Norges nasjonalhelgen i flere av de ortodokse innvandrermenighetene her til lands, og det males nye ikoner av ham i bysantinsk stil. At hellige Olav er blitt et kraftfullt økumenisk symbol, har de senere årene kommet synlig til uttrykk gjennom Olavsfestdagens åpningsprosesjon, der representanter fra ulike kirkesamfunn i felleskap har båret en ikon av hellige Olav gjennom Trondheims gater.

For å understreke olavsarvens tverrkirkelige aspekt og hellige Olavs forbindelse med Russland, har det blitt foreslått å reise et ortodoks kapell på Stiklestad. På dette sterkt symboladete nasjonale erindringsstedet eksisterer det fra før av en middelalderkirke som tilhører Den norske kirke, samt et katolsk kapell. Ideen er etter mitt syn svært god, ettersom et ortodoks kapell vil tydeliggjøre at hellige Olav levde i den udelte kristenhetens tid, og derfor like gjerne kan betraktes som en ortodoks helgen, som en katolsk. Samtidig vil et slikt bygg, forutsatt at det vigsles og faktisk fungerer som ortodoks gudshus, og ikke en eksotisk kulisser, bidra til å tydeliggjøre trospluralismen i dagens samfunn. Takket være økende innvandring er ortodokse menigheter blant de raskest voksende trossamfunnene i Norge i dag. Gjennom aktiv formidling fra Stiklestad Nasjonale Kultursenter vil kapellet kunne bidra til økt bevissthet om en gren av kristenheten som i dag er lite kjent og forstått blant folk flest, til tross for at den på verdensbasis er nest størst etter Den katolske kirke.

Ut fra de fakta som er presentert ovenfor, skulle markeringen av Stiklestad-jubileet i 2030 være godt egnet til å belyse følgende hovedtemaer i form av eksempelvis forskningsprosjekter, internasjonale konferanser, publikasjoner og utstillinger:

- Den kristne kulturarven og fremmede religioners plass og betydning i dagens norske samfunn. Et nasjonalt flerfaglig forskningsprogram kan bl.a. bidra til å belyse de siste tiårenes endringer av vårt religiøse landskap, sekulariseringen av den offentlige sfæren og de utfordringer som oppstår i møtet mellom majoritetskulturens og minoritetenes religiøse forestillinger og praksiser.

- Forholdet mellom kirken og den norske staten i dag, og i ulike historiske perioder.
- Olavsarven i historisk og internasjonalt perspektiv: Hvordan har den kommet til uttrykk i fromhetspraksiser, folketro, kunst og litteratur gjennom ulike tider, og i forskjellige land?
- Hellige Olav som nasjonalreligiøst symbol. Forholdet mellom olavsarven og det norske nasjonsbyggingsprosjektet.
- Aspekter ved det norske monarkiets historiske, politiske, samfunnsmessige og kulturelle betydning. Analyser av dets offentlige iscenesettelse, ritualer og symbolbruk.

Hellige Olavs død i 1030 markerer et viktig tidsskille i norsk historie. Det er vanlig å regne vikingtidens slutt til midten av 1000-tallet. I middelalderen ble Norge både religiøst, politisk og kulturelt en del av det europeiske fellesskapet. Tusenårsjubileet for slaget ved Stiklestad er velegnet til å øke bevisstheten og stoltheten over vår kristne kulturarv, som opp gjennom historien har manifestert seg på så mange ulike vis: Alt fra kirkeliv og et mangfold av kunstneriske uttrykk, til omsorg for svake grupper og lovgiving med sikte på vern om menneskeverdet. Samtidig gir jubileet en gylden anledning til å belyse og diskutere hvordan vår kristne kulturarv i dag forholder seg til et samfunn i rask endring, der andre livssyn gjør seg stadig sterkere gjeldende.

Bergen, 7. november 2011

Caroline Serck-Hanssen

Kunsthistoriker, medlem av

Den Russiske Ortodokse kirke i Norge

MONARKI – STAT – KIRKE

Et problemnotat i tilknytning til prosjekt Nidaros 2030

Selv om de rettslige, politiske og religiøse forhold har gjennomgått store forandringer i løpet av tusen års norsk historie, har båndene mellom nasjonalt kongedømme og nasjonal kirke bestått.

Reformasjonstiden medførte omveltninger både i kirkeforståelsen og i forståelsen av den verdslige øvrighets rolle, men båndene mellom kongemakt og kirkestyre ble snarere styrket enn svekket. Da Riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814 fastslo (Grunnloven § 2) at "Den evangelisk-lutherske Religion FORBLIVER Statens offentlige Religion", trakk den ikke forbindelseslinjen lengre bakover enn til innføringen av reformasjonen i Danmark-Norge i 1536-37, men forbindelsen mellom nasjonalkonge og nasjonalkirke lar seg spore et halvt årtusen lengre bakover i tid.

Politisk var Grunnloven av 1814 et progressivt dokument. Men like radikalt som den gjennomfører bruddet med eneveldets statsform, like reaksjonær er Grunnloven i sin videreføring av det kongelige enevelde på religionens område. Mens monarkiet som styreform modifiseres ("indskrænket monarkisk", § 1), videreføres Kongens kirkestyre uinnskrenket (Kongen skal håndheve og beskytte statsreligionen, § 4, og "Kongen anordner al offentlig Kirke-og Gudstjeneste og alle Møder om Religionssager og paaser at Religionens offentlige Lærere følger de dem foreskrevne Normer", § 16).

I 2011 står det kongelige enevelde på religionens område fortsatt urørt i Grunnloven. Riktignok er de eksplisitt diskriminerende bestemmelsene i § 2 - forbudet mot religiøse ordener, jødeparagrafen og jesuitterparagrafen – blitt borte (det første på 1890-tallet, de to siste henholdsvis på 1850- og 1950-tallet). Ved 150årsjubileet i 1964 vedtok Stortinget også å skrive inn prinsippet om religionsfrihet i samme paragraf ("Alle indvaanere have fri Religionsøvelse"). På den annen side er det kongelige kirkestyre i det 20. århundre blitt ytterligere aksentuert gjennom tilføyelsen av krav om kirkemedlemskap for minst halvdelen av regjeringsmedlemmene (§ 12 og § 27). Betegnelsen statskirke kom for øvrig inn i Grunnloven først gjennom habilitetsbestemmelsen for deltagelse i behandlingen av kirkesaker i § 27.

Selv om kirkeordningsreformene gjennom de siste 30 år har vært betydelige, har den konstitusjonelle ramme rundt forholdet mellom stat og kirke stått urokket. Etter opprettelsen av et kirkemøte i 1980 har en vesentlig del av de oppgaver Grunnloven § 16 legger til statsoverhodet, vært delegert til kirkemøtet. En eventuell demontering av det konstitusjonelle rammeverk vil derfor i praksis ikke medføre noen annen endring enn at den myndighet som fra 1980 til i dag har vært utøvet etter delegasjon fra Kongen, for fremtiden vil bli utøvet på grunnlag av de kirkelige organers egen autoritet. De saker som fortsatt har vært behandlet i kirkelig statsråd, er utnevning av biskoper og proster. Når den konstitusjonelle hjemmel for dette faller bort, vil kirkeoven måtte fastsette hvor tilsettingsretten skal ligge for fremtiden.

De grunnlovsforslagene som følger av stortingspartienes forlik fra 2008 om forholdet stat-kirke, vil etter alt å dømme bli vedtatt av Stortinget i løpet av første halvår 2012. Det innebærer at alle religionsparagrafene i dagens grunnlov faller bort, med to mindre unntak: bestemmelsen om religionsfrihet fra 1964 videreføres, men flyttes fra § 2 til § 16, av første halvdel av § 4 om Kongens bekjennelsesplikt blir stående, mens annen halvdel om Kongens plikt til å forestå kirkestyret faller bort. Ingen av unntakene har rettsvirkninger som begrenser rekkevidden av de konstitusjonelle endringer som inntreffer i og med vedtakelsen av grunnlovsforslagene fra stat-kirke-forliket.

De reformene Stortinget vedtok i 1980, kom på bakgrunn av Siversten-utvalgets utredning om forholdet mellom stat og kirke på 1970-tallet. Grunnlovsendringene i 2012 kommer som følge av Gjønnes-utvalgets utredning fra 2006 ("Staten og Den norske kirke", NOU 2006:2). I 1980 var Stortingets forutsetning at reformene skulle gjennomføres innenfor rammene av en uendret grunnlov, dvs. ved å legge deler av Kongens myndighet som kirkestyre til kirkelige organer.

Konstitusjonelt er de endringene som vedtas i 2012, langt mer vidtrekkende. I tillegg til at de medfører noen (relativt små) endringer i kirkeordningen, innebærer de nemlig en grunnleggende endring av norsk statsforståelse. Staten vil ikke lenger forstå seg selv (slik dagens § 2 forutsetter) som en konfesjonell stat, og statsoverhodet vil ikke lenger være kirkens overhode. Ny § 2 får to ledd; første ledd slår fast at "Værdigrundlaget FORBLIVER vor kristne og humanistiske Arv", mens annet ledd fastslår at formålet med Grunnloven er "at sikre demokratiet, Retsstaten og Menneskerettighetene".

Formelen "vår kristne og humanistiske arv" minner om de siste tiårs språkbruk på skolelovgivningsområdet, men er ny i grunnlovssammenheng. Slik setningen er formet, må man legge til grunn at den er ment å overta den funksjon "Statens offentlige Religion" har hatt. Betegnelsen "verdigrunnlag" er også ny i grunnlovssammenheng, men videreføringen av verbalformen FORBLIVER må være ment som en understrekning av den historiske kontinuitet, hvilket må innebære at ordsammenstillingen "vor kristne og humanistiske arv" er å forstå om en slags oppdatert og utvidet versjon av det som i dagens § 2 heter "den evangelisk-lutherske Religion". Noen egen formålsbestemmelse har Grunnloven aldri inneholdt før; når annet ledd i den nye § 2 angir treklengen demokratiet, rettsstaten og menneskerettighetene som det overordnede formål som hele Grunnloven skal ivareta, vil det åpenbart ha konsekvenser både for utformingen av fremtidige grunnlovsbestemmelser og for tolkningen av dagens grunnlov.

For statsforståelsen innebærer disse endringene at vi fra og med 2012 har en sekulær stat. For kirkeforståelsen fremkommer de konstitusjonelle endringene ved at betegnelsen statskirke erstattes av betegnelsen folkekirke (den første forsvinner fra § 27, den andre kommer inn i ny § 16). Introduksjonen av betegnelsen folkekirke står språklig i en kontekst som krever adskillig åndsnaer nærhet av leseren: Alle Indvaanere have fri Religionsøvelse. Den norske kirke, en evangelisk-luthersk kirke, FORBLIVER Norges Folkekirke og understøttes som saadan av Staten. Nærmere Bestemmelser om dens Ordning fastsættes ved Lov. Alle Tros- og Livssynsamfund skulle understøttes på lige Linje". Betegnelsen "Den norske kirke" har aldri stått i Grunnloven før. Den iøynefallende verbalformen FORBLIVER er igjen et uttrykk for viljen til å understreke den historiske kontinuitet. Setningen kan bare forstås som en påstand om at DNK, som alltid har vært Norges folkekirke, er identisk med den størrelse som i dagens grunnlovsspråk heter henholdsvis "den evangelisk-lutherske Religion" og "Statens offentlige Religion".

Noen innholdsmessig bestemmelse av folkekirkebegrepet vil den nye § 16 ikke gi.. Historisk har begrepet vært brukt med mange ulike betydninger. Den mest nærliggende i konteksten er den overveiende numeriske; en folkekirke er et trossamfunn som har oppslutning fra et (stort) flertall av befolkningen. Ser man på medlemstall, vil det fortsatt være tilfelle for "Norges folkekirke". Selv om andelen over noen tiår har sunket fra 95 til rundt 80 prosent oppslutning, er det verdt å merke seg at det i den politiske opinion synes å være et utbredt ønske om å bevare status quo på dette område, uavhengig av kirkemedlemskap. I høringen etter Sivertsen-utvalgets innstilling på 1970-tallet var det et overveldende flertall av landets menighetsråd og kommunestyre som uttalte seg mot forslaget om å avvikle statskirkeordningen, i den tilsvarende høringen etter Gjønnnes-utvalget var det flere kommunestyre som ønsket status quo enn forandring, men denne gang med en langt tydeligere forskjell mellom sentrum og periferi; de folkerike bykommunene støtter endringsforslaget, mens de små og grisgrendte kommunene støtter status quo. Forklaringen på dette er ikke vanskelig å finne: utkantene frykter for at en endring av statskirkeordningen vil føre til at sentraliseringstendensene vil gjøre seg gjeldende også på kirkelivets område. Det er ingen tilfeldighet at Senterpartiet er det av stortingspartiene som gikk inn i det tverrpolitiske stat-kirke-forliket med størst motvilje.

Det sterkeste symbolske uttrykk for enheten mellom stat og kirke lå til og med unionsoppløsningen i 1905 i Grunnlovens bestemmelse om kroningen i Nidarosdomen som et av de konstitusjonelle vilkårene for tiltredelse som ny monark. Paradoksalt nok var noe av det første Stortinget foretok seg

etter kroningen av det nye kongeparet i 1906, å stryke hele kroningsparagrafen. Det skjedde i 1908, men var langt på vei gått i glemmeboken da et tronskifte første gang ble aktuelt igjen et halvt århundre senere. På daværende kronprins Olavs initiativ ble rituale for en signingsgudstjeneste utarbeidet av biskop Arne Fjellbu uten medvirkning fra regjeringens side, men ved gjennomføringen av signingsgudstjeneste var både den lovgivende, den utøvende og den dømmende statsmakt til stede. Begivenheten utløste en viss debatt i pressen, men hadde bred støtte i opinionen. Da et tronskifte ble aktuelt igjen i 1991, tok alle det for gitt at signingsgudstjenesten i Nidaros domkirke er en fast bestanddel av det konstitusjonelle rituale i tilknytning til et tronskifte. Alt tyder på at kunnskapen om forskjellen mellom kroning og signing er henimot ikke-eksisterende, og at de fleste tror at situasjonen er den samme som den alltid har vært.

Grunnlovsendringene av 2012 vil ikke innebære noen endringer på dette punkt. Siden 1908 har kirkelige seremonier i tilknytning til et tronskifte ingen statsrettslig forankring, men hviler utelukkende på den tiltredende monarks personlig ønske. Ønsker en ny konge å innlede sin gjerning ved en signingsgudstjeneste i nasjonalhelligdommen, vil det komme til å skje. Ønsker hun eller han det ikke, skjer det ikke. Når Kongens rolle som kirkestyre ("haandheve", dagens § 4) faller bort, vil Kongens plikt til å være medlem av Den norske kirke – etter kong Haralds uttrykte ønske – bli stående. Tradisjonen med at Kongen er til stede ved bispevigslar, kirkejubileer og andre spesielle anledninger i kirkens liv, vil kunne fortsette som hittil, i den utstrekning han selv ønsker det. Eneste forskjell vil være at monarken da ikke vil være til stede i egenskap av kirkens overhode, men i egenskap av det man på reformasjonstiden kalte "praecipuum membrum ecclesiae" (= den fremste blant kirkens dømte medlemmer).

Hvorledes bildet kommer til å se ut i 2030, vet ingen. Med 2012 som utsiktspunkt er det imidlertid lite som tyder på at det finnes noe utbredt ønske om brudd med tradisjonen når det gjelder samlivet mellom monarkiet og folkekirken. Snarere tvert imot; fra kongehusets side er ønsket om videreføring av tradisjonen kommet eksplisitt til uttrykk, og i opinionen synes ønsket om kontinuitet på dette punkt å like sterkt som oppslutningen om monarkiet som statsform, - kanskje sterkere. Selv om et av stortingspartiene fortsetter å fremme forslag om grunnlovsendring som vil avskaffe monarkiet i hver stortingsperiode, er det ingenting som tyder på at noen av de politiske partier for alvor har noe ønske om et tradisjonsbrudd. Når alle stortingspartiene i 2012 kan stille seg bak grunnlovsendringer som demonstrativt uttrykker ønsket om kontinuitet (det dobbelte FORBLIVER i § 2 og i § 16), kan det ikke tolkes på annen måte enn som et unisont ønske om å videreføre samlivet mellom folk og kirke også etter at staten er blitt en sekulær stat og statens offentlige religion en selvstyrt kirke.

Uavhengig av hvordan de kirkelige og politiske konjunkturer måtte komme til å utvikle seg i tiden frem til tusenårsjubileet for Stiklestad i 2030, er det grunn til å regne med at markeringen av jubileet vil stå stødigere og ha en langt sterkere oppslutning enn det olsokfeiringen på Stiklestad hadde ved 900årsjubileet i 1930. Det skyldes ikke minst at den økumeniske bevegelse har ført til et langt mer avslappet forhold mellom DNK og Den romersk-katolske kirke både i Norge og i sin alminnelighet. Det kom tydelig til uttrykk ved markeringen av tusenårsjubileet på Moster i 1995, da lederen for det pavelige enhetssekretariat, kardinal Cassidy var til stede sammen med fremtredende representanter for andre kirkesamfunn. Den allmenne interesse for Norges historie vil være skjerpet etter markeringen av jubileene i 2005 og 2014. Etter forbilde fra grunnlovsjubileet må en ha lov til å regne med at det å stimulere forskningsinteressen på bred front (innenfor fag som historie, religionshistorie, kirkehistorie, teologi, jus og statsvitenskap) vil være en sentral del av statsmyndighetenes forberedelse av jubileumsfeiringen.

Lokale og regionale initiativ vil kunne ha en viktig funksjon både når det gjelder å påskynde forberedelsesprosessen på nasjonalt nivå (som har en egen evne til å komme sent ut av startgropene i slike sammenhenger) og når det gjelder å legge til rette for bred folkelig oppslutning i

Trondheim og de to Trøndelags-fylkene. I denne sammenheng kan jeg bare se ett skjær i sjøen, som det er viktig å navigere stødig for å unngå: det bør ikke fremstå som noe styrende motiv for satsingen at den skal bidra til å fremme et bestemt utfall av debatten om det som kalles "kirkelig hovedstad". Om så skulle skje, risikerer man at hele prosjektet punkterer og reduseres til et stykke tradisjonell norsk distriktpolitikk/lokaliseringsstrid.

5.12.2011

Inge Lønning

Lisbeth Mikaelsson
Professor i religionsvitenskap
Universitetet i Bergen
Januar 2012

Stiklestad 2030

Fokus på religion

Mine kommentarer tar sikte på å underbygge at jubileet bør fokusere på religiøse spørsmål som et aktuelt temafelt i relasjon til Olavstradisjonen. Kirke og kristendom inntar her en naturlig hovedstilling, men feltet bør utvides til å omfatte annen religion og refleksjoner over religion mer generelt. Utgangspunktet er at et jubileum av denne størrelsesorden må kommunisere med sin samtidskontekst på relevante måter. Den tidsmessige avstanden til feiringen skaper her en viss usikkerhet, men når det gjelder hvilke anliggender som kan tenkes å stå på samfunnets dagsorden om to tiår, er det usannsynlig at religion ikke er på listen.

Religion har i de siste tiårene fått større aktualitet i massemedier og akademia i den vestlige verden. Det skyldes til en stor del islam og nyreligiøsitet. Samtidig muliggjør turisme og pilegrimsvandring personlig kontakt med fremmede religioner. Individuell, fristilt åndelighet næres i dag av tradisjonell religion på ikke-kontrollbare måter. Denne situasjonen har gjort at klassisk sekulariseringsteori (Marx, Freud, Weber) på mange hold er blitt avløst av teorier om at senmoderne samfunn, som jo Norge er et karakterisk eksempel på, gjennomgår refortryllings- og resakraliseringsprosesser. Disse prosessene oppfattes som så viktige at forskere nå ser for seg et postsekulært samfunn i emning. En sentral representant for slike synsmåter er filosofen Charles Taylor, som i sitt monumentale verk *The Secular Age* (2007) hevder at vi er i ferd med å gå inn i en tid da hegemoniet til “the mainstream master narrative of secularization” vil bli mer og mer utfordret. Religiøs søken vil prege den nye tiden, men ellers er utviklingen åpen (s. 534–535). En postsekulær kultursituasjon kan forstås som en tilstand preget av større allmenn interesse for religiøse og åndelige spørsmål, samt en åpen holdning koblet med kritisk refleksjon til religiøse tradisjoner. Dette signalementet er trolig en relevant horisont i forhold til å formidle Olavstradisjonen.

Mer religion er ikke uproblematisk og i dagens verden er arbeidet for en fredelig religiøs sameksistens av den aller største betydning. Hva er det med religion siden den så ofte synes å avle ufred og undertrykkelse? Det gis ikke et enkelt svar på det spørsmålet. Religion er et komplekst fenomen med et dobbelt ansikt: Den fremmer positive verdier og skaper identitet, men legitimerer også vi-dem-holdninger og undertrykkelse. Selve det religiøse mangfoldet betyr en teologisk utfordring for tilhengere av tradisjonelt eksklusivistiske religioner som kristendom og islam. I vårt

multireligiøse samfunn er det imidlertid essensielt at ulike synsmåter om tro og tradisjon kan leve fredelig side om side og i beste fall berike hverandre og kulturen som helhet. Mot en slik verdiposisjon foreslår jeg følgende perspektiver for jubileet:

- belyse religion som kilde til utvikling, mening og identitet for den enkelte og samfunnet
- få frem religioners evne til å inspirere og peke utover det trivielle mot noe hellig og gåtefullt.
- fremme dialog, tillit og toleranse over religionsgrensene
- drøfte kontroversielle spørsmål vedrørende religion

Materialet knyttet til Stiklestad og Olav den hellige er så rikt at alle punktene vil kunne knyttes til motiver og fortellinger i denne tradisjonen.

Olav den hellige – barn av sin tid, mann for vår tid?

Overskriften markerer de to dimensjonene ved feiringen av helgenkongen: den historiske og den samtidige. Forskning og debatt som kan kaste (nytt) lys over det historiske materialet og Olavsskikkelsens rolle og betydning gjennom århundrene har en selvsagt plass i feiringen. Men hva med relevansen av denne historien for dagens religiøse virkelighet? Rommer beretningene om hvordan Olav Haraldsson kristnet landet i sin levetid verdier som fortsatt kan forsvares, eller eksemplifiserer denne skikkelsen en type religiøs ensretting og undertrykkelse som ikke lenger kan aksepteres? Historien om Olav og trosskiftet gir mulighet til å sette paradokser og problemer knyttet til gudstro og religiøs sameksistens på dagsordenen. Som tema har det både faglig og allmenn interesse, og man kan se for seg samtalerom der areligiøse, kristne, muslimer, buddhister osv. inkluderes. Overleveringene om helgenkongens hjelp og støtte til folk fra alle samfunnslag demonstrerer religionens kraft til å bygge opp, lindre og trøste, et aspekt som så avgjort hører hjemme i feiringen, ikke bare relatert til kristendommen.

Den europeiske dimensjonen

Trosskiftet situerte landet i det katolske Europa slik at det fikk del i den religiøse og kulturelle integrasjonen som kirken stod for. Både faglige og andre grunner tilsier at den europeiske dimensjonen ved Olavstradisjonen bør markeres i jubileet og forberedelsesfasen. I dag vitner så vel økumenikk som pilegrimsvandring (jf. St Olav's Ways) om nye former for kontakt mellom de europeiske kirkene og at grensen mellom luthersk og katolsk kristendom er blitt mer porøs. Valfarten er religion i bevegelse i dobbelt mening. Vil utviklingen resultere i nye former for religiøs og kulturell integrasjon i Europa? Hvor står Norge i dette bildet? De mange spørsmålene knyttet til religiøs sameksistens er felles for verdensdelen og utgjør en kontekst for situasjonen i Norge som det vil være naturlig å løfte frem.

Kulturarv og religion

I avisen *Vårt Land* 9. januar i år står en artikkel om at madonnafigurer er på vei inn i norske kirker. Det er ett av flere tegn på en tilnærming til katolsk kristendom i Den norske kirke. Her er renessansen for helgener som Olav og Sunniva et enda tydeligere tegn. I årene fremover vil det bli interessant, også i forskning, å følge med på i hvilken grad de fremste norske helgenene med Olav i spissen vil overskride den historiske og nasjonale kulturarvssfæren og bli gjenstand for teologisk refleksjon og fromhet. Steinen i Stiklestad kirke er et eksempel som peker i den retning.

Den religiøse kulturarven formidler religion på en ikke-forkynnende måte, men den kan likevel tale sterkt til mennesker. Interessante forskningsspørsmål i den forbindelsen er hva opplevelser av helligsteder og andre minner betyr for religiøs utvikling. Er de viktige for den individualiserte åndeligheten som blomstrer i det postsekulære samfunnet? I hvilken grad styrker historiebevissthet og norsk kulturarv tilnærmingen til det katolske i Norge? Oppfattes norsk kirkelig kulturarv som relevant for innvandrere med en annen religiøs bakgrunn?

Jubileet i 2030 kan bli en viktig postsekulær plattform hvor det kan reflekteres nyansert og åpent over utfordringene knyttet til religion uten å underkjenne dens grunnleggende betydning for enkeltmennesker og samfunn.

Notat til Stiklestad-utvalget

Fra Professor Janne Haaland Matlary

Oslo, 20.11.2011

Markering av slaget på Stiklestads 1000 års jubileum – innspill

Kristendommens innføring i Norge har hatt en betydning som knapt kan overdrives. Dette er ikke «synlig» i det daglige i dette samfunnet, eller ellers i Europa, nettopp fordi kristne normer er så integrert i alle aspekter ved folks liv at de antar en «taken for granted»-karakter. Vi har heller ikke noe hedensk samfunn å sammenligne med. Dessuten kan vi ikke skille ut hva som er kristent og hva som er norsk historie; de lar seg ikke gjøre å 'destillere' det kristne fra resten i forhold til konkret historisk påvirkning.

Jeg vil i dette notatet ta for meg tre aspekter ved kristendommen som har direkte relevans for mitt eget fagområde, statsvitenskap, og forsøke å vise hvordan disse normene har helt sentral betydning for norsk politikk og jus i dag. Disse tre normene er **1) skillet mellom religion/kristendom og politikkens sfære; 2) likeverd/likestilling, og 3) menneskesyn/immaterielt menneskeverd.** Dessuten brakte 4) kristendommen **Norge inn i Europa.**

Etter en kort antydning av hvordan disse tre normene spiller sentrale roller i politisk og juridisk oppbygning i det norske demokratiet, vil jeg til slutt si noe om hvordan jeg synes dere bør utvikle dette i forbindelse med 1000-års jubileet. Selv om Norge er mye mer multikulturelt og multireligiøst enn noensinne nå – og mer sekularisert enn i tidligere tider – er det ingen motsetning mellom å feire sin kristne tradisjon og historie og disse fakta. Dessuten er de tre normene jeg snakker om, selvsagt ikke eksklusivt kristne – de gjenfinnes i mange andre religioner og filosofier i andre kulturkretser. Kristendommen foregir å si noe om hva et menneske er, rent generelt; som pave Johannes Paulus II alltid pleide å si; «the church is an expert in humanity».

St. Olav innførte kristenretten i Norge. Denne forbød **utbur** av syke barn og gamle, noe som representerte et radikalt skille med fortiden. Vi gikk fra et

menneskesyn basert på styrke og evne til selvoppholdelse og selvforsvar til å beskytte og hjelpe svake og syke. Videre forandret kristenretten synet på ekteskap fra å være en institusjon hvor kun mannen bestemte til en kontrakt hvor begge parter måtte gi sitt samtykke. Med kristendommen kom **likestilling mellom kjønnene**; noe som står i skarp kontrast til alle tradisjonelle patriarkalske samfunn og til en religion som islam. For det tredje innførte kristenretten **skillet mellom det verdslige og politiske** og det **spirituelle**. Kanonisk rett (kirkerett) ble gjeldende for menneskets åndelige og moralske liv, og den katolske kirkes syv sakramenter «dekker» dåp, konfirmasjon, ekteskapsinngåelse, skriftemål, sykesalving, eukaristien og geistliges stand (prestevielse, bispevielse). Hele livets sentrale personlige og familiale begivenheter var regulert av den kirkelige autoritet, mens det politiske liv fant sted på Tinget og i andre fora. Dette skillet er selvsagt doktrinært fra Nytestamentet av; «gi keiserens det som keiserens er og Gud der som Guds er», og selv om innføringen av kristendommen som statsreligion i 316 i Roma fører til en konstant sammenblanding av verdslig og spirituell makt gjennom alle århundre frem til rundt 1800 (Napoleon gjør ende på pavestatens makt), er det likevel et skille som videreføres i klostervesenet, kirkeretten og av kirken selv, stort sett. Igjen er det en kontrast til religioner som ikke har et slikt skille, mest tydelig islam.

Disse tre normene for organiseringen av et samfunn og for menneskets liv på jorden, i familien og privatsfæren med fører også at Norge blir en integrert del av Europa. Med dette mener jeg at vi blir direkte knyttet til Roma helt fra grunnleggelsen av erkebispesetet i Nidaros i 1153. Jurisdiksjonen for dette bispedømmet er meget stort, og det finnes korrespondanse mellom dets deler og Roma. (Her er en ide for jubileet å undersøke hva som finnes i Vatikanarkivet fra denne korrespondansen, her kan jeg være behjelpelig med tilgang).

Kirken med hovedsete i Rom har kontakt med Norges bispedømmer i alle saker som gjelder det spirituelle og rettslige ved dåp, ekteskap, begravelser, klerikale utnevnelser, men også eiendom, både bispedømmers og klostres. Det er stor kirketetthet i Norge og mange ordener, bl a finnes det flere hundre Olavskirker og alle de sentrale ordener er her, fra cisterciensere, benediktinere, Malteserordenen (min egen) til de som er nye på 1200-tallet, dominikanerene og fransiskanere. Disse har egne konstitusjoner og selvstyre med demokratiske valg – de første konstitusjoner som finnes overhodet utvikles av dominikanerne. Vi har derfor middelalderens pluralisme med mange kilder til makt og autoritet, og en direkte kontakt med resten av Europa. Vi inkorporerer normer for forskjellige typer beslutningsprosesser og har gjennom ordenslivets

mangfold miljøer som er opptatt av vidt forskjellige tematikker, som landbruk for de kontemplative ordener, diskusjon, forskning og undervisning hos dominikanerne, sykehusvesen hos malteserne, arbeid blant fattige i byene hos fransiskanerne, etc. Europeiske ideer importeres gjennom kirkeretten og klostervesenet og –skolene. Dette er en hvor Norge står på høyden av sin makt som land.

Norge blir del av det samme regelverket og der samme normene som gjelder alle andre land i Europa. Denne tette integrasjonen varte i 500 år. Reformasjonen i Norge ble innført som et dansk statskupp med ensretting og maktkonsentrasjon hos Kongen. Den europeiske pluralisme som hadde rådet i landet ble brutt, selv om katolske skikker fortsatte og motstanden mot det nye styret.

Forslag til markering:

All tolkning av historie må søke sannhet, ikke politisk korrekthet. Jeg frykter at man lett kommer til å underslå det spesifikt kristne ved en slik markering i frykt for å «støte» andre religioner eller sekulære i Norge. Men pluralisme og mangfold, tidens moteord, betyr jo at det finnes reelle forskjeller som også er permanente: islam er ikke kristendom, jødedom er ikke kristendom, etc. Ingen kan være «støtt» av dette? Da hadde vi ikke hatt forskjellige religioner.

Andre land og religioner har lang erfaring med multikulturalisme og – religion – f.eks. innfører Habsburgerne religionsfrihet i Sør-Øst Europa i 1645, med rettigheter for islam, jødedom, ortodoksi, lutheranere, kalvinister, katolikker. Det er så mye religiøs eksperimentering i denne regionen at det til og med dannes nye kirkesamfunn som unitarier. Jeg vil derfor advare dere mot å bli politisk korrekte av frykt for anti-kristne argumenter – disse vil komme uansett. Søk sannhet om historien, ikke noen 'nytolkning', slik dere skriver i innbydelsen. Bruk de beste historiske kilder, og vær ikke redd for å fortelle om hvordan kristendommen har preget europeisk og norsk politikk og jus. Her er skillet mellom religion og politikk helt sentralt, samt likeverd/likestilling, inkludert et immaterielle menneskesyn.

Konkret kunne jeg tenke meg spennende seminarer/analyser med historikere, filosofer, statsvitere, og jeg ville fremhevet middelalderens pluralisme og mangfold med hensyn til maktsentra (desentralisert makt, mange fellesskap og lojalitetsbånd). Dette er også Norges storhetstid. Vil også understreke at det

katolske Norge – som varte i 500 år – var det typisk nasjonale – reformasjonen kom som en fremmed okkupasjon. Dette fundamentale aspektet er helt fraværende i norsk bevissthet., som begynner med statskirken og som ikke kommuniserer at reformasjonen sentraliserte makten hos den danske kongen.

Hva med økonomer som belyser hvordan danskekongen konfiskerte eiendom over natten?

Konferanser eller seminarer om hver av de tre temaene jeg nevner over, samt om Norge i Europa.

Dette kan utvikles under denne headingen:

1000 år kristendom: 500 år katolsk, 500 år protestantisk

I 2030 har Norge vært nesten nøyaktig 500 år katolsk og det samme protestantisk. De første 500 katolske år ligger i tåka for de aller fleste nordmenn i dag.

Dessuten er det i dag omtrent ingen viktige teologiske forskjeller mellom lutheranere og katolikker, dette bør virkelig understrekes.

Videre bør dere utvikle hvordan det kristne menneskesyn ble det almene, dvs. det som vi gjenfinner i menneskerettighetene. Her er den store forskjellen mellom det hedenske, i dag det normale snart, som likestiller styrke, ungdom, friskhet og uavhengighet med menneskeverd. Det kristne menneskesyn som ikke tillater den sterkestes rett, er av helt sentral betydning for vår kultur og politikk – enn så lenge.

Logistisk bør Nidaros være det sentrale sted for markeringen; her er det viktig at Nidaros var et helt sentral t pilegrimsmål i middelalderen, Rom i syd, Santiago i vest, etc.

Jeg står gjerne til tjeneste med videre samtaler om dette.

Fagnotat Stiklestad 2030

Shoaib M. Sultan

Kristningen av Norge og drapet på Olav Den Hellige, og hans påfølgende helgenstatus, er og har vært en sentral del av historien om den norske nasjonsbyggingshistorien. Norge, som verden forøvrig, er i stor endring i dag. Nasjonen vår endres både i takt med endringer andre steder i verden, samt som følge av innvandringen de siste 30-40 årene. I 2030 vil denne utviklingen være knappe 60 år gammel, og man vil ha kommet til tredje og fjerde generasjon for de eldste minoritetsgruppene i Norge. Samtidig, med klimatiske de endringer vi opplever er det lite trolig at færre mennesker vil flytte på seg, så problemstillinger rundt et flerkulturelt samfunn vil og bør ha et økt fokus og vil neppe være mindre relevant da.

Nasjonsbygging og en nasjonalfølelse handler blant flere ting om felles historier. Men hva blir den felles historien og hvilken vinkling ender man opp med? Her kan det (og vil det) problematiseres nær sagt uansett hva man velger å gjøre. Fra den økende ikke-kristne minoriteten (Både mennesker med annen religion og mennesker som velger å ikke tro) vil man kunne stille spørsmålstegn ved at nasjonalfølelsen skal bygges rundt en kristen identitet, mens et forsøk på "sekularisering" av Olav Den Hellige vil bringe frem et ramaskrik blant mange kristne som vil se noe slikt som en avkristning av samfunnet, for ikke å snakke om hvilke rolle islam og muslimer spiller på den tiden.

Her kan man mistenke, og frykte, at "islamisering" fortsatt blir brukt som en trussel og at ethvert forsøk på det man antar er et "muslimsk" forsøk på avkristning og islamisering vil skape en sterk motstand. Dette til tross for at den lutherske kirken jo ikke godtar det ortodokse eller katolske synet på helgener. Vi har sett dette blant annet gjennom de sterke reaksjonene i etterkant av at en muslim ble invitert til Stiklestad i 2011 og de reaksjonene hun fikk. (Bushra Ishaq som fikk trusler rettet mot seg) Samt de skarpe reaksjonene i en del kristne miljøer til at Biskop Emeritus Gunnar Stålsett har invitert til en religionsdialogkonferanse på Stiklestad med en del muslimer. Heller enn å se dette som en grunnsten for arbeid videre sees dette på som et angrep på den norske kristne identiteten av flere. Det virker som man i disse gruppene tror at identitet er noe som minsker om man deler den med andre. Et skremmende forkvaklet syn kan man si, men et syn man likevel må ta hensyn til. Jeg mener at man kan oppnå mer med dialog med disse miljøene heller enn å velge en linje hvor man overser eller overkjører dem.

Nå skal man være forsiktig med å ikke bedrive alarmisme, dette er tross alt spenninger som til en viss grad er naturlige i en prosess med utviklingen mot et mer multikulturelt samfunn. Samtidig er det også ganske ubestridt at vi trenger noe som kan fungere som et kulturelt samfunnslim. Det er to ingredienser som er nærliggende å trekke frem som kan ha en slik rolle, ritualer og felles historier (narrativ). Det er nærliggende å tro at med religionsfrihet, økt sekularisering og innvandring vil faktisk religionens rolle som et samfunnslim bli vanskeligere for ikke å si umulig. Det gir oss få felles-ritualer vi kan bruke. Et slikt er dog nasjonaldagen, 17. mai, som vi jo ser at fyller et slikt behov i dag.

Et felles narrativ blir også vanskeligere når man ikke lenger ser de samme programmene på fjernsyn eller forholder seg til de samme tingene. Et ytterligere fokus på norsk litteratur og kultur i grunn- og den videregående skolen kan hjelpe. Videre kan felles ritualer og grunnfortellinger hjelpe med å bygge en kollektiv identitet, samt skape og styrke mellommenneskelige relasjoner.

Så kan man stille seg spørsmålet om det er mulig å bruke nasjonens tradisjonelle - allerede eksisterende grunnfortellinger - som et utgangspunkt for å bygge samfølelse og gjensidig forståelse i et multikulturelt samfunn. I så fall på hvilken måte dette må gjøres. Jeg tror at man er nødt til det. På samme måte som Norge ikke kan eller bør forkaste viking-arven fordi landet ble kristnet, så tror jeg at et forsøk på å legge vekk Olavsarven til fordel for en ny grunnfortelling ikke vil lykkes og ei heller bør være ønskelig. På den ene siden tror jeg det vil skape en voldsom motreaksjon som nevnt tidligere i sammenheng med en sekularisering av Olavsarven, dette vil kanskje i enda sterkere grad være aktuelt når det vi snakker om å legge vekk dette.

Jeg tror heller ikke det vil være nødvendig. Noe nytt vil legges til, over tid, automatisk. Det er helt naturlig, og vil skje over tid. Det som er poenget da er at man ikke endrer eller forkaster grunnhistoriene, men heller bygger videre med nye historier. Men forsøk på å fremskynde en slik prosess vil ikke bare mislykkes, jeg er redd for at det faktisk vil kunne forsinke en slik prosess. Vi må huske på at dette er prosesser hvor tiår er en kort tidsperiode, og som nevnt vil man i 2030 fremdeles ha knappe 60 år med slik utvikling i Norge. Et flerkulturellt samfunn vil automatisk utvide grunnfortellingen over tid, men det er bedre og riktigere å la den endringen komme naturlig.

Her kan grunnlaget for viktig religiøs dialog også legges. I så måte mener jeg faktisk at biskop Stålsett sitt prosjekt med religionsdialog på Stiklestad er en meget god ide, mine reserver går mer på at man kanskje går litt for fort frem og kan skape en følelse hos enkelte på at de ikke høres eller at de overkjøres. Kanskje må religionsdialogen på Stiklestad komme etter en dialog om religionsdialog på Stiklestad. Sist men ikke minst, Olavsarven må da behandles som det den er, en del (sågar en viktig del) av veien vår nasjon har gått, hverken mer eller mindre

Stiklestad 2030

Teologi

Av Idar Kjølsvik

Teologi og Stiklestad – det er et uuttømmelig tema. Vi kunne tematisert Olavsarvens historie, eller også dens betydning for utviklingen i Den norske kirke i dag. Vi kunne gått inn i det flerkulturelle, og utvikling av Olavsarvens verdier for det nye Norge. Vi kunne tatt for oss det økumeniske arbeidet, med betydning for både ekklesiologi (= læren om Kirken) og praktisk-teologisk arbeid. Vi kunne diskutert flerreligiøs dialog og motstand mot denne. Mange flere temaer kan nevnes, men i denne prosjektskissen vil jeg heller fokusere på et "rent" teologisk tema som ligger under de fleste andre spørsmål som har med teologi på Stiklestad å gjøre, og det er de "hvite flekkene" i teologien, nemlig temaer som ikke er tilstrekkelig besvart og spørsmålsstillinger man ennå ikke har funnet gode nok svar på.

Dette gjelder særlig fenomener som har med begrepet **hellig** å gjøre; som hellige gjenstander – altså relikvier –, helligsted, det/Den hellige, helgener og helbredelser. Nettopp Stiklestad er det beste eksempel på hva dette betyr i praksis, og er derfor et av de best tenkelige utgangspunkter for et arbeid med en moderne forståelse av det **hellige**, og det både nasjonalt og internasjonalt.

Til dette arbeidet vil jeg minne om at vitenskapelig teologi arbeider ut fra tre hovedperspektiver med tilsvarende metoder og arbeidsmåter, nemlig **a.** historisk – som inkluderer tekstarbeid, **b.** samfunnsvitenskapelig/politisk og **c.** systematisk – altså tros lære, filosofi og etikk som har med meninger og posisjoner å gjøre. I det teologiske arbeidet fram mot Stiklestad 2030 må det arbeides ut fra alle disse tre perspektivene. Dette inkluderer da en høy bevissthet om det flerkulturelle Norge – utviklingen av Olavsarvens betydning for det nye Norge ligger mitt hjerte nær.

Et tverrfaglig prosjekt vil jeg også nevne, og det er arbeidet med den såkalte "Ytre leden", altså pilegrimsleden fra Stiklestad via Munkeby, Levanger, Alstadhaug, Falstad, Steinvikholmen, Logtun og Tautra til Nidaros (rekkefølgen kan diskuteres). Her kan teologien bidra til både en dypere forståelse av hva pilegrimsvandring innebærer for menneskets eksistensielle utvikling og eksempelvis Alstadhaugs og Steinvikholmens historiske og eksistensielle betydning. Dette kunne jeg ha skrevet mye om, men i det foreliggende dokumentet skal likevel beholde fokus på det grunnleggende, og uløste teologiske spørsmålet, altså det **hellige**.

Utgangspunkt: Olavssteinen

Et konkret utgangspunkt vi kan ta på Stiklestad er den steinen Olav Haraldsson kanskje – kanskje ikke? – lå på da han falt under slaget på Stiklestad 29. juli 1030. Den kalles "Olavssteinen" og ble i 1929 identifisert under restaureringen av koret i Stiklestad kirke. Den har i ettertid hatt en meget omflakkende tilværelse til stein å være, men kom i 2007 tilbake til kirken.

Etter at Olavssteinen kom tilbake til Stiklestad kirke, har det skjedd mye, og Olavssteinen og alt som skjer rundt den er et utfordrende fenomen for både kirken, kultursenteret og akademien. Det har noe Snåsamann-lignende over seg og det er ikke gitt hvordan fenomenet vil utvikle seg og hvordan det best kan forstås. Olavssteinens eksistens viser med all tydelighet at allmenn, kristen teologi i Norge har en "hvit flekk". Verken teologien eller andre har til nå gitt gode nok tolkninger på hva dette fenomenet er.

Hellige gjenstander – Relikvier

Olavssteinen på Stiklestad står i sentrum for en genuin kirkelig, åndelig og kulturell utvikling som altså savner teologisk og annen vitenskapelig refleksjon. På en eller annen måte må den forstås å ha med forestillingen om guddommelig nærvær å gjøre. Olavssteinen er en hellig gjenstand fra fortiden som i vår tid er blitt ført fra Stiklestad Nasjonale Kultursenter til Stiklestad kirke i det som best tolkes som en relikvieprosesjon. Dette skjedde den 20. juli 2007, og da ble steinen lagt inn i alteret, på samme sted som den i følge tradisjonen lå da Olav Haraldsson i 1030 falt i slaget mot bondehæren. Gjennom middelalderen skal den ha vært mål for pilegrimsvandring og ha formidlet guddommelig, helbredende kraft, men reformasjonen satte en stopper for dette. Inntil i vår tid. Nå opplever mennesker på nytt helbredelser og åndelige opplevelser i møte med denne trønderske kuppulsteinen.

Forut for prosesjonen og tilbakeføringen gikk det en omfattende, offentlig prosess. Denne er rettslig bindende. Olavssteinen kan derfor ikke lenger skaltes og valtes med, den kan for eksempel ikke flyttes fra det stedet den nå ligger på uten å bryte lover og forskrifter. Denne offentlige prosessen var imidlertid kun rettslig og ga ingen tolkning av steinen. Det gjorde derimot prosesjonen fra kultursenteret og inn i kirken den 20. juli 2007. Fra og med denne oppsiktsvekkende og teologisk megetsigende prosesjonen kan Olavssteinen knapt forstås som noe annet enn en relikvie. Og meg bekjent er den også den første offisielle evangelisk-lutherske relikvie etter reformasjonen. Heller ikke vet jeg av andre protestantiske kirker andre steder i verden som har gjort noe lignende. Her er den ene, store, hvite flekken.

Hellige steder

Den første utfordringen er altså å utvikle vår forståelse for hva en hellig gjenstand er. Dette er beslektet med den andre teologiske utfordringen på Stiklestad, nemlig å finne ord for hva et hellig sted er. For at det er forskjell på en kirke og et samvirkelag, og at Stortinget har lagt kultursenteret nettopp til Stiklestad fordi det er et spesielt sted, det er nok de fleste enige i. Man kunne jo lagt SNK for eksempel på Skogn – her er det åpent og lyst ut mot fjorden, og

nærmere flyplassen – men man har altså valgt et helt bestemt sted. At det er ønskelig å bedrive både økumenikk og religionsdialog nettopp på Stiklestad og ikke for eksempel på kulturhuset i Steinkjer har også med Stiklestad som helligsted å gjøre. Nettopp derfor blir det også så lett "bråk" omkring Stiklestad, mens både Stjørdal og Namsos får være i fred.

Temaet "helligsted" bør altså gjøres til gjenstand for vitenskapelig refleksjon. Vi må trenge dypere inn i dette fenomenet. Men hvordan kan og bør et moderne samfunn og en moderne folkekirke definere forskjellen mellom hellig og alminnelig/sekulært/profant? Heller ikke til dette temaet har evangelisk-luthersk tro en utviklet teologi. For allmenn, norsk troslære er helligstedet en "hvit flekk". Folket og folkekirken, derimot, har overhode intet problem med å forholde seg til Stiklestad som helligsted. Det er "eliten" som har slike problemer.

Det/Den Hellige

Olavssteinen og helligstedet Stiklestad oppleves av mange som vanskelige å snakke om. Mange føler at slike spørsmål er "katolske" og avviser dem av den grunn. Men at ting "smaker" katolsk burde i og for seg ikke være noe problem. Den romersk-katolske kirke er verdens største kirkesamfunn, og lutheranere er sammen med anglikanerne på mange måter katolikkenes nærmeste slektninger. Nye, katolske skikker og samtaletemaer er som regel kun av det gode for en luthersk kirke. Men det er noe annet enn katolske skikker som ligger til grunn for problematiseringen av Olavssteinen og helligstedet Stiklestad. Det egentlige spørsmålet de reiser er nemlig ikke hvordan man forholder seg til katolske skikker og fenomenet relikvier og helligsteder, men derimot *hvordan man forstår Det guddommelige nærvær*. Generelt – og på Stiklestad spesielt. Olavssteinen reiser det teologiske spørsmålet om en stein kan ha noe med det guddommelige å gjøre, og Stiklestad som helligsted reiser spørsmålet om et konkret sted kan ha mer med det guddommelige å gjøre enn andre konkrete steder. Og på en eller annen måte må disse spørsmålene besvares med "ja". Olavssteinen er – på en eller annen måte – med på å gjøre Stiklestad til et hellig sted. I alle fall styrker Olavssteinen Stiklestad som pilegrimsmål og er med og gir Stiklestad innhold. Likevel er ikke dette det viktigste, Olavssteinen og Stedet Stiklestad reiser nemlig spørsmål som berører kjernen i troen hos *alle* verdens troende; hvordan vi mennesker tror og opplever at Gud er til stede i vår verden og vår menneskelige virkelighet.

Hellige personer – Helgener

Hellige gjenstander, hellige steder og forståelsen av det/Den helliges nærvær er store utfordringer for allmenn, kristen troslære i Norge. Hvordan man svarer på dette har stor betydning også for det som må kunne sies å være kjernen i Stiklestad, nemlig arven etter Olav Haraldsson / Hellig Olav. For hvordan skal man forstå og tolke Hellig Olav spesielt – og helgener generelt? Hvilke funksjoner har Hellig Olav og andre helgener i Den norske kirke og i nasjonen Norge? Hvordan bør en evangelisk-luthersk kirke og et nasjonalt kultursenter forholde seg til og utvikle arven etter sin egen helgenkonge, *Rex Perpetuus Norvegiae*? Den norske kirke har aldri "avskaffet" Hellig Olav, og folkekirkeligheten har alltid holdt hans navn og minne i hevd. Det samme gjelder de andre norske helgenene, og i og for seg også enkelte av de verdenskirkelige – jf. primstaven og andre lignende skikker. Vi kan si det slik at både

Den norske kirke og nasjonen Norge faktisk **har** helgener, men derimot ingen teologi eller andre allment aksepterte tolkninger av dem. Helgener er altså nok en "hvit flekk" i allmenn, kristen troslære i Norge. En av utfordringene Den norske kirke står overfor er hvordan man i en evangelisk-luthersk kirke skal forstå hellige gjenstander og fenomenet relikvier. En annen utfordring gjelder helgener generelt og Hellig Olav spesielt.

Helbredelser

Etter at Olavssteinen kom tilbake til kirken begynte det våren 2008 å dukke opp nye historier om den. Folk hadde åndelige opplevelser i forbindelse med steinen. Noen opplevde at de ble helbredet for sykdom. Andre kjente "kraft" eller "varme" fra den. En vikarprest begynte å bruke steinen i liturgisk sammenheng og fortalte om nervøse brudepar som ble rolige av den. Mennesker begynte å komme for å ta på og oppleve steinen. Gjennom Adresseavisens artikkelserie våren 2009 kom det frem enda flere historier, og samme sommer fikk både jeg og andre høre ikke-publiserte historier om både helbredelser og annet i forbindelse med steinen. Slike fenomener er man ikke vant til i Den norske kirke, og behovet for teologisk refleksjon har stadig økt siden Olavssteinen kom tilbake til kirken. Her utvikler det seg et nytt åndelig og kulturelt fenomen for våre egne øyne, og det er interessant for flere enn teologer og aktive kirkefolk. Olavsarven har også med temaet helbredelser å gjøre, det er ikke for ingenting at vår regions største sykehus heter "St. Olavs Hospital". Temaet "helbredelser" bør altså også tas opp, og er i likhet med de andre nevnte temaene her en "hvit flekk" i allmenn, kristen troslære i Norge.

Sammenfatning

Vi kan altså med fordel ta tak i det konkrete vi har på Stiklestad, nemlig Olavssteinen og selve Stedet Stiklestad. Så langt kan vi si at Olavssteinen best forstås som en relikvie og Stiklestad som et helligsted, men at bruken og forståelsen av dette fortsatt er uavklart. Under det hele ligger et større spørsmål enn denne bestemte gjenstanden vi kaller Olavssteinen og dette bestemte stedet ved navn Stiklestad. Dette er spørsmålet om hva et hellig sted er i vår tid og hvordan Det guddommelige nærvær kan forstås – både i en evangelisk-luthersk kirke, i en økumenisk sammenheng, i en interreligiøs dialog og også i forbindelse med den sekulære settingen som Stiklestad Nasjonale Kultursenter er. Dette spørsmålet overskrider selvfølgelig kultursenteret, menigheten og bygda Verdal, men det setter Olavssteinen og Stedet Stiklestad i perspektiv. Olavssteinen og Stedet Stiklestad er interessante i seg selv, men spørsmålene de stiller er større enn dem selv, og er avgjørende for mye. Olavssteinen og Stedet Stiklestad gir nemlig anledning til å reflektere over hva mennesket er og hvordan vi oppfatter oss selv og tilværelsen vår. Den viktigste spørsmålsstillingen i det videre arbeidet er derfor følgende: **"Hvordan kan vi med utgangspunkt i Olavssteinen og Stedet Stiklestad bedre forstå tanken om hellig sted og Det guddommelige nærvær?"** For å få fyldestgjørende svar på dette må det etableres både et større rammeprojekt og en rekke mindre prosjekter innenfor denne rammen, og 2030 er et godt mål å arbeide fram mot.

Historien, staten og kirken. Dette er de tre viktigste sammenhengene Stiklestad står i. Når vi da skal forske på både Olavsarven generelt og Stedet Stiklestad og Olavssteinen spesielt, må vi gjøre dette ut fra de tre hovedperspektivene disse tre sammenhengene har. Historien, staten og kirken. Dette er da de historiske disiplinene, samfunnsfagene og de ulike religionsfagene. Teologien kan arbeide sammen med alle disse, ettersom teologiens hoveddisipliner som nevnt jo er a. historisk, b. samfunnsvitenskapelig og c. systematisk = tros lære, filosofi og etikk.

Om meg

Førsteamanuensis dr. theol. Idar Kjølsvik (f. 1968) ved Høgskolen i Nord-Trøndelag. Arbeider for tiden som forskningsleder for programmet "Hjem og nærmiljø som oppvekst- og omsorgsarena", og er ansvarlig også for "Program for danning" og studiet "Olavsarv og estetikk".

Forskerutdanning og doktoravhandling fra Eberhard-Karls-Universität Tübingen i Tyskland og Det teologiske Menighetsfakultet i Oslo, med avhandlingen Kreuz und Auferstehung als Geschichte – und Gegenwart? (2006).

Medlem av Teologisk Nemnd for Den norske kirke, Luther-Akademie Sondershausen-Ratzeburg (D), Rådet for Stiklestad Nasjonale Kultursenter og Universitets og Høgskolerådets dannelsesgruppe.

Har utgitt bøkene Christus Praesens (2008), Helse-Frelse (2008), Trønder-tro (2009), Moderne Teologi (2010), Olavssteinen på Stiklestad (2010), Kirke Nå (2011) og Kristus kom til Levanger vestfra... (2011).

Fagnotat

Mulige perspektiv og problemstillinger
av daglig leder Pilegrimssenter Oslo, dr. theol. Roger Jensen

Oppdrag: Å gi faglige innspill til hvilken betydning slaget på Stiklestad i 1030 har hatt, og på hvilken måte kan den være verdt en feiring i dag?

Slik jeg ser det er det prinsipielt to avgjørende linjer i dette arbeidet. Både et mer prinsipielt normativt perspektiv knyttet til mulighetsbetingelser, og et perspektiv knyttet til minnepolitikk, hvordan det prinsipielle normative perspektiv skal tenkes konkret. I det følgende er det det første perspektiv jeg konsentrerer meg om.

Slaget på Stiklestad i 1030 som symbol

Året 1030 er mer enn hva som skjedde i slaget på Stiklestad. Historikerne fremholder at Norge med Slaget på Stiklestad i 1030 trer inn i middelalderen, innlemmes i det større felles *Corpus Christianum*. Året 1030 har særlig kommet til å bli symbol for samlingen (sentralmakt) og kristningen (kristianisering) av landet.

- Sentralmakt: Olav Haraldsson og biskop Grimkjell la frem kristenretten på Mostratinget i 1024, hvor den ble vedtatt i samråd med frie bønder. Gradvis ble denne også vedtatt, om enn tidvis med modifikasjoner, på de øvrige tingene i landet. Etter Stiklestad skyter etableringen av en sentralmakt/kongemakt fart.
- Kristianisering: Gjennom sin død på Stiklestad blir Olav Haraldsson helgenkongen Olav den hellige. Kristianiseringen skyter ytterligere fart, kirkens rolle og makt konsolideres gjennom den tette relasjonen til kongemakten.

Sentralmakten ble i Norge et redskap for det religionsskiftet som munnet ut i kristenretten, kristendommens rettslige fundament. Stiklestad og året 1030 er slik å forstå som *historisk symbol*. Et symbol som samler en rekke historiske hendelser over et større tidsspenn og som får konstituerende betydning for utviklingen av nasjonen kulturelt, religiøst og politisk.

Kan vi feire det historiske symbolet?

Til begge disse symbolets historiske aspekter er det i dag god grunn til å reise spørsmål:

- Gir det mening å feire et symbol som uttrykker en konstitusjonell styreform, monarkiet, som er forlatt i størstedelen av verden, hvor *folkestyre/demokrati* fremholdes som ideal?
- Gir det mening å feire et symbol som uttrykker *kulturell og religiøs ensretting*, i et samfunn som (a) opplever økende kulturelt og religiøst mangfold, og hvor (b) multikulturalisme er uttalt politisk og kulturell strategi for å møte mangfoldet?

Å stille problemstillingen på denne doble formel er svært interessant. Til det første spørsmålet, den konstitusjonelle styreform, er det god grunn til å tro at et flertall i det norske folk vil svare ja. Det er god grunn til å feire monarkiet i Norge slik dette monarkiet i dag faktisk fungerer. Grunnen til det er at monarkiet og styreform i dagens Norge er *modernisert*. Det er *nettopp ikke* middelalderens monarki eller styreform vi feirer. Modernisering kom til å innebære parlamentarisme i Norge, på den

ene side et konstitusjonelt monarki og på den annen side et parlamentaristisk styresett. Når vi i Norge i dag kan feire monarkiet, så er det nettopp fordi vi også har parlamentarisme.

Slik blir modernisering avgjørende premiss for meningen av det historiske symbolet i dag i spørsmål om styreform. Nettopp dette moderniseringsperspektiv retter et interessant søkelys på det andre spørsmålet: Lar det seg tilsvarende tenke om modernisering av kristningsarven, modernisering av Stiklestad 1030 som historisk *kulturelt og religiøst* symbol?

Viktige aspekter til denne problemstillingen:

- Historisk sett er modernisering knyttet til et gitt sekulariseringsparadigme. I dette paradigmet har man forholdt seg til religion som til en historisk etterlevning som gradvis, med utviklingen, ville dø ut. Det som har overrasket er imidlertid at utviklingen synes å ha snudd, religion har i samtiden igjen begynt å spille en viktig og stadig viktigere politisk rolle. Troen på at modernisering medfører sekularisering, i den forstand at religiøs tro og praksis stadig vil øve mindre innflytelse på politikk og på samfunnet forøvrig, er i dag ikke lenger selvsagt.
- Jürgen Habermas har reist spørsmålet om samtiden ikke best må karakteriseres som "postsekulær". At man må tilpasse seg det faktum at religion og religiøsitet vedvarende vil være tilstede midt i det moderne sekulariserte samfunnet. At mens det å tenke religionens bidrag til samfunnets felles verdisett var en tanke som ble bekjempet i lys av det klassiske sekulariseringsparadigmet, er spørsmålet i dag snarere på hvilke premisser religionene kan bidra.
- Betydningen og viktigheten av de religiøse narrativer for individuell og kollektiv identitet, for fellesskapsdannelse og fellesskapsidentitet (jfr. kongregasjonalisme) har i dag kommet i fokus. Hvordan kan disse narrative og det språk de uttrykkes i utgjøre en ressurs (Habermas: "semantisk ressurs") for dannelse av identitet og engasjement?
- Samtidig som repetisjon av narrativ er ufrakommelig, medfører repetisjonen en *nyfortolkning* når overlevering, tradisjon og samtid holdes sammen. Hvilken plass og rolle skal så de religiøse narrativer ha i offentligheten?
- I dag søkes nye kilder for engasjement og involvering i samfunnet. De klassiske politiske ideologier er mer eller mindre døde. De vestlige demokratier synes å ha fallende oppslutning gjennom lavere valgdeltakelse. I hvilken grad kan Stiklestad 1030 som narrativ utgjøre en ressurs til å fremme engasjement og involvering i samfunnet?
- Hva modernisering av religionen betyr er ikke identisk for alle land som engang var del av det ene *Corpus Christianum*. Den nødvendige kontekstbestemmelse av samtiden, både religiøst og allment, må med nødvendighet tenke med den historiske og idehistoriske utvikling mellom middelalder og i dag, mellom det gradvise sammenbruddet av det kristne fellessamfunn i middelalder og frem til i dag. Det er her ikke tilstrekkelig endimensjonalt kun å peke på moderniseringen, nytiden, som felles utvikling og prosess i Europa. Nytiden kom til å få en annen form og et annet avtrykk i Nord-Europa, preget av reformasjon og protestantisme, sammenlignet med et Sør-Europa fortsatt preget av romersk-katolisisme. Reformasjonen er både frontløper for og del av den kritikk av

kirkelig makt og autoritet som skjer i Europa. På hvilken måte er den særegne religionsform i Nord-Europa, med et annet syn på hellighet, etikk, autoritet, frelse, en ressurs i moderniseringen av det historiske symbolet Stiklestad 1030?

Å redefinere symbolet

Det er unødvendig å fremholde at det i 2030 ikke er mulig å ukritisk repetere det historiske symbolet 1030 Stiklestad, det er nok her å peke på forskjellighet i verdensbilde mellom den gang og i dag og hermeneutisk avstand. Vi er uvegerlig utlevert og ufrakommelig knyttet til den tradering som har skjedd, på godt og ondt. Arven fra Stiklestad er i Norge (og Nord-Europa generelt) mediert gjennom protestantisme.

Spørsmålet i dag er om arven fra Stiklestad evner å forene det multikulturelle Norge?

Det historiske symbolet Stiklestad 1030 er for *Den norske stat* mot år 2030 verd en feiring dersom dette symbol *i dag* kan være med å forene nasjonen over kulturelle, etniske og religiøse grenser. Dersom symbolet 1030 skal være *mer enn* et historisk symbol, også være et symbol for nasjonen *i dag*, mer enn uttrykk for historie og fortid, må man lete etter tolknings- og tydningsmuligheter av symbolet som er overskridende og ikke skaper grenser – som også overskrider de grenser det historiske symbolet en gang satte.

Oppgaven i det multikulturelle/interkulturelle Norge er i dag å redefinere symbolet Stiklestad 1030 til å bli et symbol for ikke-hegemonisk universalitet. – Som med utgangspunkt i det historiske narrativ Stiklestad representerer, søker å (a) etablere felles parameter for å tale om og trygge menneskets menneskelighet, og (b) som søker å skape tilhørighet og identitet til, og forpliktelse på Norge som nasjon og fellesskap, og som gjør dette på en måte som overskrider dette hegemonisk narrativ. Oppgaven er både å overskride og å redefinere det historiske symbolet 1030 for slik å kunne være et aktuelt symbol for Norge i 2030.